

Χρήστος Γιανναράς

Προτάσεις
Κριτικής Ὀντολογίας

Ἴκαρος

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

Πρώτη έκδοση, Αθήνα 1970

Πρώτη έκδοση, «Δόμος», Αθήνα 1985

Ἐπανεκδόσεις: 1991, 1995

Τέταρτη έκδοση, «Ἰκαρος», Αθήνα 2010

© Χρήστος Γιανναράς & Ἰκαρος Ἐκδοτική Ἐταιρία, 2010

ISBN 978-960-9527-14-9

Χρῆστος Γιανναρᾱς

Προτάσεις Κριτικῆς Ὀντολογίας

*Τῆς Γατιάνας
μὲ ὄλο καὶ δριμύτερη νοσταλγία*

1. Ὑποκειμενικὴ ἀυτεπίγνωση

Ὑπάρχει μιὰ πρωταρχικὴ γνωστικὴ βεβαιότητα—μιὰ βέβαιη (θετικὴ) γνώση, κοινὰ δεδομένη καὶ γι' αὐτὸ καθολικὰ ἔγκυρη: Εἶναι ἡ ἀυτεπίγνωση τῆς ὑποκειμενικότητος σὲ κάθε ἄνθρωπο.

1.1

Κάθε ἄνθρωπος ἔχει δεδομένη τὴ βεβαιότητα ὅτι ὑπάρχει, ὅτι εἶναι πραγματικὰ ὑπαρκτός. Κι ὅτι ὑπάρχει ὡς ὑποκείμενο, δηλαδή, ὡς προϋποθετικὴ ἀρχὴ κάθε γνώσης: τόσο τῆς δικῆς του ἀυτεπίγνωσης, ὅσο καὶ τῆς γνώσης ὁποιουδήποτε ἀντικειμένου.

1.11

Κοινὰ δεδομένη εἶναι καὶ ἡ ἐμπειρία τῶν τρόπων (λειτουργιῶν ἢ ἐνεργειῶν) ποὺ ἐξασφαλίζουν καὶ φανερώνουν τὴν ὑποκειμενικὴ ἀυτεπίγνωση καὶ κάθε ἄλλη γνώση. (Χρησιμοποιοῦμε ἐδῶ τὴ λέξη ἐμπειρία μὲ τὴν πιὸ πρωτογενὴ ἀπὸ τὶς σημασίαις ποὺ εἶναι δυνατὸ νὰ τῆς δοθοῦν: Ταυτίζουμε τὴν ἐμπειρία μὲ τὴν ἴδια τὴν ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα τοῦ ὑποκειμένου, πρὶν ἀπὸ κάθε σημασιοδότηση τῶν λειτουργιῶν καὶ προϊόντων τῆς ἀντίληψης.)

1.111

Ἡ ἐμπειρία τῶν τρόπων (λειτουργιῶν ἢ ἐνεργειῶν) ποὺ συγκροτοῦν καὶ φανερώνουν τὸ γνωστικὸ γεγονός, εἶναι ἐπίγνωση πολυμερισμοῦ τῆς ἀντιληπτικῆς δυνατότητος τοῦ ὑποκειμένου σὲ ἐπιμέρους «ἰκανότητες»: Τὴν αἰσθητηριακὴ (μέσω τῶν αἰσθήσεων) ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα, τὴ νοητικὴ (μέσω τοῦ νοῦ καὶ τῶν νοημάτων), τὴν κριτικὴ (μέσω κρίσεων), τὴν ἀφαιρετικὴ (μέσω ἀφαιρέσεων), τὴν ἀναγωγικὴ (μέσω ἀναγωγῶν), τὴ συναισθηματικὴ, διαισθητικὴ, ἐνορατικὴ ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα—πιθανὸν καὶ ἄλλες.

1.2

Ἐνέργειαι

Κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς παραπάνω «ἰκανότητες» τοῦ ὑποκειμένου εἶναι συντελεστικὴ τοῦ γνωστικοῦ γεγονότος. Εἶναι ἡ καθεμιὰ ἕνας

τρόπος με τὸν ὁποῖο λειτουργεῖ ἢ ἐνεργεῖται τὸ γνωστικὸ γεγονός. Ἐὰν ἡ ὑποκειμενικὴ αὐτεπίγνωση εἶναι ἡ πρωταρχικὴ γνωστικὴ βεβαιότητα, ἐξίσου πρωταρχικὴ καὶ ἐξίσου βέβαιη εἶναι καὶ ἡ πιστοποίηση τοῦ πολυμερισμοῦ τῆς ἀντιληπτικῆς ἰκανότητος σὲ ἐπιμέρους γνωστικὰς λειτουργίας ἢ ἐνέργειες. Ἡ ὑπαρξὴ καὶ οἱ ἐνέργειες τῆς ὑπαρξὸς εἶναι τὰ δυὸ ἀφετηριακὰ δεδομένα τῆς ὑποκειμενικῆς αὐτεπίγνωσης—μιας βέβαιης καὶ καθολικῆς ἔγκυρης γνώσης.

1.21

Χαρακτηρίσαμε ὡς ἐνέργειες τοῦ ὑποκειμένου τοὺς τρόπους με τοὺς ὁποίους τὸ ὑποκείμενο ἀντιλαμβάνεται τὴν πραγματικότητα (τόσο τῆς δικῆς του ὑπαρξὸς, ὅσο καὶ τῶν ἀντι-κείμενων πραγμάτων). Μιλᾶμε γιὰ ἐνέργειες, προκειμένου νὰ προσδιορίσουμε ἓνα ἐνεργούμενο-συντελούμενο γεγονός: Τὴν ἀντιληπτικὴν πρόσβαση τοῦ ὑποκειμένου στὴν πραγματικότητα, τὴ συγκρότηση μιᾶς σχέσης ποὺ ἐνεργεῖται ὡς ἀντίληψη τῆς πραγματικότητος ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο.

1.211

Σχέση-ἀντίληψη

Ὁ ὅρος *σχέση* προϋποθέτει μιὰ καταρχὴν (ἀφετηριακὴ) διαστολὴ τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τὴν ἀντι-κείμενην πραγματικότητα. Αὐτὴ ἡ διαστολὴ ἐπιτρέπει τὴν *σχέση*, ἐπομένως καὶ τὴν ἀντίληψη. Ἄρα συντελεῖται σὲ ἓνα ἐπίπεδο, ποὺ πρέπει νὰ τὸ ὑποθέσουμε προγενέστερο καὶ ἀπὸ τὴν λειτουργία τῆς ἀντίληψης, ἀφοῦ ἡ ἀντίληψη προϋποθέτει τὴν διαστολὴν (ἢ ἑτερότητα) τοῦ φορέα τῆς ἀντίληψης ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀντίληψης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς ἀντίληψης. Χάρη στὴν τελευταία αὐτὴ διαστολὴ τὸ ὑποκείμενο μπορεῖ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἴδια τὴν ὑποκειμενικότητά του.

1.212

Ἡ διαφοροποίηση τοῦ φορέα τῆς ἀντίληψης ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς ἀντίληψης σημαίνει ὅτι ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ὑποκειμένου εἶναι γεγονός προγενέστερο ἀπὸ τὴν ἀντιληπτικὴν του ἰκανότητα. Ἀλλὰ καὶ

γεγονός καθολικότερο: Ἡ μετα-φροῦδική φιλοσοφική σκέψη δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοεῖ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀσυνειδήτου ποὺ ἀνήκει στὸ γεγονός τῆς ὑπαρξῆς—ὅπως ἀνήκουν στὸ ἴδιο γεγονός καὶ βιολογικὲς λειτουργίες μὴ συνειδητές, χωρὶς τὶς ὁποῖες ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ ἢ ἀντίληψη.

1.213

Ἐπομένως, ἡ ὑποκειμενικὴ αὐτεπίγνωση δὲν ἐξαντλεῖ τὸ πραγματικὸ (ὑπαρκτικὸ) γεγονός στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται: Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ φορέα τῆς ἐπίγνωσης εἶναι ὅπωςδήποτε πραγματικὸ γεγονός, ποὺ ὅμως μόνο ἐλλειπτικὰ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἀντιληπτικὴ μας ἰκανότητα.

1.214

(Μιλῆσαμε γιὰ βιολογικὲς λειτουργίες μὴ συνειδητές, χωρὶς τὶς ὁποῖες ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ ἢ ἀντίληψη. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα: ὁ τρόπος ποὺ τὸ μάτι μας δέχεται τὸ φῶς, ὁ τρόπος τῆς ὑποκειμενικῆς ἀντίληψης τοῦ φωτός. Ἡ ἴδια ἢ βιολογικὴ λειτουργία τῆς ὄρασης διαστέλλει τὸν φορέα αὐτῆς τῆς λειτουργίας, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός τῆς πραγματοποίησής της, ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῶν ὀρωμένων. Στὴ βιολογικὴ λειτουργία παρεμβαίνει ἕνας φυσικο-χημικὰ ἀπροσδιόριστος συντελεστὴς ποὺ συγκροτεῖ τὸ φυσικὸ ἐρέθισμα σὲ χρωματικὴ — ὑποκειμενικὴ— ἐντύπωση: Τὰ χρώματα δὲν ὑπάρχουν «ἐξ ἀντικειμένου» στὴ φύση, τὰ ἐπιστημονικὰ μας ὄργανα δὲν τὰ πιστοποιοῦν ἀναλύοντας τὸ φάσμα τοῦ φωτός. Οἱ χρωματικὲς παραλλαγὲς καὶ ἀρμονίες συγκροτοῦνται μόνο ὡς ὑποκειμενικὴ ἐντύπωση, δηλαδή μόνο μὲ τὴν παρέμβαση ἐνὸς παράγοντα ποὺ ἐνῶ δὲν εἶναι ἀντιληπτὸς καὶ προσδιορίσιμος, ἀνήκει στὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός τῆς ὑποκειμενικότητας. Τὶς ἴδιες παρατηρήσεις θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε καὶ γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς ὑποκειμενικῆς ἀντίληψης στὴν περίπτωση τῆς μουσικῆς ἀρμονίας.)

1.22

«Πυρήνας» τῆς ὑποκειμενικότητας

Ἄδυνατοῦμε νὰ ἐξαντλήσουμε τὸ γεγονὸς τῆς ὑποκειμενικότητας στὴν ἀντιληπτικὴ λειτουργία τοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ τῆς. Ὁ προσδιορισμὸς εἶναι ἓνα γεγονὸς σχέσης, καὶ ἡ σχέση προϋποθέτει τὴ διαστολὴ ἀνάμεσα σὲ δυὸ ὅρους ἢ συντελεστές: αὐτὸν ποὺ προσδιορίζει καὶ αὐτὸν ποὺ προσδιορίζεται. Στὴν περίπτωση τοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ (ἢ τῆς αὐτεπίγνωσης) τοῦ ὑποκειμένου, αὐτὸς ποὺ προσδιορίζει εἶναι τὸ ὑποκείμενο ὡς ἀντιληπτικὴ (προσδιοριστικὴ) ἰκανότητα, ἐπομένως αὐτὸ ποὺ προσδιορίζεται (καὶ σαφῶς διαστέλλεται γιὰ νὰ κατορθωθεῖ ὁ προσδιορισμὸς) πρέπει νὰ εἶναι ἓνας «πυρήνας» τῆς ὑποκειμενικότητας,¹ προγενέστερος τῆς προσδιοριστικῆς λειτουργίας ποὺ τὸν καθορίζει—«πυρήνας» ποὺ κάνει πράξη καὶ ἐνέργεια τὴ δυνατότητα αὐτῆς τῆς λειτουργίας, ἐνῶ ὁ ἴδιος προσεγγίζεται μόνο ἐκδηλούμενος μὲ τὴν ἀντιληπτικὴ-προσδιοριστικὴ του ἐνέργεια.

1.221

Τὸ δεδομένο τῆς κοινῆς ἐμπειρίας ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναχθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀντιληπτικὴ-προσδιοριστικὴ ἐνέργεια στὸν «πυρήνα» ἢ συντελεστὴ ἢ φορέα αὐτῆς τῆς ἐνέργειας, εἶναι ὁ χαρακτήρας ἀπόλυτης ἐτερότητας ποὺ ἔχει κάθε γεγονὸς ὑποκειμενικῆς ἀντίληψης. Ἡ ἐνέργεια τῆς ἀντίληψης διαφοροποιεῖται ἀπόλυτα κάθε φορὰ καὶ σὲ κάθε ὑποκείμενο, καὶ τὸν συντελεστὴ αὐτῆς τῆς διαφοροποίησης τὸν προσδιορίζουμε a posteriori ὡς «πυρήνα» τῆς ὑποκειμενικότητας.

1.222

Μιλώντας, ἐπομένως, γιὰ «πυρήνα» τῆς ὑποκειμενικότητας ἐκφέρουμε ἓναν προσδιορισμὸ πιο συγκεκριμένο γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὑποκειμένου, ποὺ τὴν χαρακτηρίσαμε πιο πάνω ὡς δεδομένο προγενέστερο καὶ καθολικότερο ἀπὸ τὴν ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα. Μὲ τὴ λέξη «πυρήνας» δηλώνουμε τὸν ὑπαρκτὸ παράγοντα ποὺ ὄχι ἀπλῶς προϋποτίθεται, ἀλλὰ καὶ παρεμβαίνει γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς ἀντίληψης προσδίδοντας σὲ κάθε γεγονὸς ὑποκειμενικῆς ἀντίληψης χαρακτήρα ἀπόλυτης ἐτερότητας.

1.23

(Ὁ προσδιορισμὸς ἐνὸς «πυρήνα» τῆς ὑποκειμενικότητας δὲν προκύπτει ἀπλῶς ὡς συλλογιστικὴ ἀναγκαιότητα στὰ πλαίσια τῆς λογικῆς ἀνάλυσης τοῦ γεγονότος τῆς ὑποκειμενικῆς ἀντίληψης. Τουλάχιστον ἡ περίπτωση τῆς αἰσθησης τῶν χρωμάτων μᾶς δείχνει ἐμπειρικὰ τὴν ἑτερότητα τοῦ παράγοντα ποὺ παρεμβαίνει γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς χρωματικῆς ἐντύπωσης, ἑτερότητα ὡς πρὸς τὸ ἴδιο τὸ γεγονός τῆς ἐντύπωσης: Γνωρίζουμε ὅτι ὑπάρχουν κοινὲς συνιστώσες αἰσθητηριακῆς πρόσληψης τοῦ συνδυασμένου φωτὸς ποὺ ἀποτυπώνεται στὸ βάθος τοῦ ματιοῦ, ὅμως ἡ ὑποκειμενικὴ ἐντύπωση ποὺ συγκροτεῖται ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποτύπωση ἔχει μιὰ ἀπόλυτη ἑτερότητα σὲ κάθε ὑποκείμενο.)

1.231

Διαπιστώνουμε τὴν ἑτερότητα τοῦ ἐνεργοῦντος ὡς πρὸς τὴν ἴδια τὴν ἀντιληπτικὴ του ἐνέργεια. Καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀντιληπτικὴ-προσδιοριστικὴ ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου ἀδυνατεῖ νὰ ἐξαντλήσει μὲ σημαντικοὺς προσδιορισμοὺς τὴν ἑτερότητα τοῦ φορέα της—ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ἑτερότητα ὡς πρὸς τὴν ἴδια τὴν προσδιοριστικὴ ἐνέργεια. Ἄν ἡ προσδιοριστικὴ ἰκανότητα λειτουργεῖ μὲ σημαντικὰ νοήματα, τότε ὁ φορέας της εἶναι μὴ-νόημα, ἀκριβῶς γιὰτὶ διαστελλεῖται ἀπὸ τὴ σημαντικὴ λειτουργία τοῦ νοήματος.

1.232

Ὁ «πυρήνας» τῆς ὑποκειμενικότητας σημαίνεται ὡς μὴ-προσδιορισμὸς (μὴ-νόημα), ἀκριβῶς γιὰ νὰ διασταλεῖ ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ προσδιορισμοῦ (νοήματος). Γίνεται νοητὸς καὶ προσδιορίσιμος μόνο ὡς θετικὴ ἀφετηρία καὶ ἐμπειρικὸ αἶτιο τῆς σημαντικῆς λειτουργίας—μόνο ἐκδηλούμενος ὡς σημαντικὸς λόγος.

1.3

Λόγος

Σημαντικὴ λειτουργία εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ λόγου. Ἡ ἑλληνικὴ

λέξη λόγος σημαίνει-έπισημαίνει κάθε γεγονός φανέρωσης—ή εμφάνιση του σημαίνοντος είναι πάντοτε λόγος δηλωτικός μιᾶς παρουσίας: Κάτι σημαίνεται, θά πει: κάτι δηλώνεται ὡς παρόν, κάτι μᾶς λέει «εἶμαι ἐδῶ». Τὸ σημαῖνον εἶναι πάντοτε ἀναφορικό, ἀντιπροσωπεύει κάτι γιὰ κάποιον. Καὶ ὁ μόνος τρόπος ἀναφορᾶς ποὺ γνωρίζουμε, εἶναι ὁ τρόπος τοῦ λόγου.

1.31

Μὲ τὴ λέξη λόγος προσδιορίζουμε τὴ λειτουργία κάθε σημαίνοντος, προσδιορίζουμε τὸ ἴδιο τὸ γεγονός τῆς ἀναφορικότητας ποὺ διαστέλλει τὸν «πυρήνα» τῆς ὑποκειμενικότητας ἀπὸ τὴν ἀντιληπτικὴ ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου. Λόγος εἶναι τὰ σημαίνοντα τῆς προφορικῆς ὁμιλίας (οἱ φθόγγοι καὶ ἡ ἄρθρωσή τους σὲ «ἀκουστικὲς εἰκόνες»), λόγος εἶναι τὸ ἐνδιάθετο νόημα ποὺ συνοδεύει τὴν κάθε ἀκουστικὴ εἰκόνα, λόγος εἶναι ἡ μορφή (τὸ «εἶδος») κάθε αἰσθητοῦ ἐφόσον αὐτὴ τὸ σημαίνει (τὸ κάνει προσιτὸ στὸ «ἰδεῖν», στὴν ἄμεση θέα), λόγος εἶναι κάθε συνολικὴ μορφοποίηση (δομὴ, ἄρθρωση, κοσμιότητα) ποὺ σημαίνει μιὰ κατάσταση πραγμάτων διαφορετικὴ ἀπὸ ἄλλες καταστάσεις πραγμάτων. Λόγος εἶναι, τελικὰ, κάθε γεγονός ἀναφορικῆς φανέρωσης—καὶ ἡ φανέρωση μόνον ἀναφορικὴ στὸ ὑποκείμενο μπορεῖ νὰ εἶναι.

1.32

Ὁ λόγος εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὰ ὑπαρκτὰ φανερώνονται στὴν ὑποκειμενικὴ ἀντίληψη, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος ποὺ γίνονται ἀντιληπτὰ ὡς σημαϊνόμενα. Εἶναι δηλαδὴ ὁ λόγος προϋπόθεση κάθε ἄμεσης ἢ ἔμμεσης ἀντιληπτικῆς σχέσης, ἐπομένως καὶ προϋπόθεση διαστολῆς τῶν ὄρων τῆς σχέσης, συγκρότησης τῆς ἑτερότητας τοῦ ὑποκειμένου.

1.33

Λόγος εἶναι ἡ ἀφετηριακὴ δυνατότητα τοῦ ὑποκειμένου νὰ σχετίζεται, νὰ πραγματοποιεῖ μιὰ ἀντιληπτικὴ σχέση μὲ τὰ ὑπαρκτά. Ἀντιλαμβάνεται τὴν ὑπαρξὴ ὡς φανέρωση, καὶ τὴ φανέρωση ὡς σημαντικὴ τῆς ἑτερότητας κάθε φαινομένου.

1.331

Κάθε τι πού υπάρχει σχετίζεται με μένα, με μιὰ καταρχήν σχέση πού συγκροτείται μέσω τῶν ἀντι-κειμένων φυσικῶν ἐνεργειῶν — τῆς ἐνέργειας τοῦ φωτός (πού κάνει τὰ ἀντι-κείμενα νὰ εἶναι φαινόμενα), ἢ τοῦ ἤχου (πού τὰ κάνει ἀκουστά), ἢ τῆς ἐνέργειας πού συναντάει τῆ δική μου ἀφή (καὶ κάνει τὰ ἀντικείμενα ἀπτά) — ἀλλὰ καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς ἀντιληπτικῆς μου ἐνέργειας. Ἡ ἀντιληπτικὴ σχέση εἶναι γεγονὸς ἐνεργητικῆς ἀνταπόκρισης τοῦ ὑποκειμένου στὴ φυσικὴ ἐνέργεια (τοῦ φωτός, τοῦ ἤχου, κ.λπ.)— γεγονὸς συντονισμοῦ δύο ἐξίσου πρωτογενῶν, ἂν καὶ ἑτερογενῶν ἐνεργειῶν. Ὁ συντονισμὸς συγκροτεῖ σχέση στὸ ποσοστὸ πού ἡ φυσικὴ «ἐντύπωση» ἐνεργεῖται ὡς λειτουργία σημαίνοντος.²

1.332

Ἡ φυσικὴ «ἐντύπωση» συγκροτεῖ σχέση, ἀπὸ τὴ στιγμή πού σημαίνει κάτι γιὰ μένα—ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ ἐντύπωση λειτουργεῖ ὡς σημαῖνον. Τὸ σημαῖνον ἀντιπροσωπεύει κάτι γιὰ κάποιον. Εἶναι λοιπὸν ἡ σημαντικὴ λειτουργία (ἢ λειτουργία τοῦ λόγου) πού διαστέλλει τοὺς ὅρους τῆς σχέσης καὶ ἰδρύει τὴ σχέση —συγκροτεῖ τὴν αὐτεπίγνωση τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας ὡς πρὸς τὸ σημαίνονο «ἄλλο».

1.333

Ἡ ψυχαναλυτικὴ σχολὴ τοῦ Λακάν (Lacan) προχώρησε ἀκόμα περισσότερο στὸν προσδιορισμὸ τῆς λειτουργίας τοῦ σημαίνοντος, ἀναλύοντας τὴν ἴδια τὴν «καταγωγή» του: Τὸ σημαῖνον ἐμφανίζεται γιὰ νὰ συγκεκριμενοποιήσει σὲ αἴτημα τὴν ἐρωτικὴ ἐπιθυμία τοῦ ὑποκειμένου, δηλαδὴ τὴν ἐπιθυμία πληρωματικῆς σχέσης—τῆς μόνης σχέσης πού, εἰδικὰ στὸν ἄνθρωπο, ὑπερβαίνει τὴ βιολογικὴ σκοπιμότητα τῆς ἡδονῆς ἢ τῆς διαιώνισης καὶ συνιστᾷ «ἐνστικτο ζωῆς, δηλαδὴ ζωῆς ἀθάνατης, ζωῆς ἀπερίσταλτης, ζωῆς πού δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κανένα ὄργανο, ζωῆς ἀπλοποιημένης καὶ ἀκατάλυτης».³ Ἀπὸ τὴν πιστοποίηση αὐτὴ προκύπτουν δυὸ καταρχὴν συμπεράσματα: Ὅτι καὶ ἡ λειτουργία τοῦ σημαίνοντος προϋποθέτει ὡς ἀφετηρία τὸν

«πυρήνα» τῆς ὑποκειμενικότητας—τὸν φορέα τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ ὅτι τὸ γεγονός τῆς σχέσης δὲν ἐξαντλεῖται στὴν ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ ὁ τρόπος τῆς σχέσης εἶναι ὁ τρόπος τῆς ζωῆς —ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ὑποκείμενο πραγματοποιοῦναι τὴ ζωὴ καὶ «φέρεται» πρὸς τὴ ζωὴ— τὴ ζωὴ ὅχι ὡς βιολογικὴ ἐπιβίωση, ἀλλὰ ὡς ἀπερίσταλτη ἀπὸ τὸν χρόνον καὶ τὴ φθορὰ ὑπαρκτικῆς πληρότητας.

1.34

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρόκληση σχέσης ποὺ ἀναφέρεται στὸ ὑποκείμενον —ὡς λόγος-φανέρωση τοῦ ἀντι-κείμενου «ἄλλου»— λόγος εἶναι καὶ ἡ πρόκληση σχέσης ποὺ ἐκφέρεται ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον καὶ ἀναφέρεται σὲ ἄλλα ὑποκείμενα, ὡς ἐνέργεια-φανέρωση τῆς ὑπαρκτικῆς του ἑτερότητας. Κάθε ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου (ἡ ἀντιληπτικὴ, ἡ ποιητικὴ ἢ δημιουργικὴ, ἡ ἐπιθυμητικὴ, ἡ κριτικὴ, ἢ ὅποια ἄλλη) εἶναι πάντοτε λόγος σημαντικὸς τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας.

1.341

Κάθε ἐνέργεια σημαντικὴ τῆς ἑτερότητας τοῦ ὑποκειμένου, εἶναι καὶ «λογικὴ» ἐμπειρία ὑποκειμενικῆς αὐτεπίγνωσης. Τὸ ἴδιον τὸ γεγονός τῆς ὑποκειμενικῆς αὐτεπίγνωσης εἶναι μιὰ βεβαιότητα ἐνεργητικῆς διαφοροποίησης τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ κάθε τι ποὺ δὲν εἶναι ὁ ἑαυτὸς του. Καὶ διαφοροποίηση σημαίνει τὴν πρωταρχικὴ ἐμπειρία μιᾶς ἐνεργούμενης διαστολῆς τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ ὅτιδήποτε «ἄλλο»—πρωταρχικὴ ἐμπειρία «λογικῆς» ἀναφορᾶς καί, ἐπομένως, σχέση. Ἡ ἀντιδιαστολὴ συγκροτεῖται μέσῳ τῆς λογικῆς (σημαντικῆς) φανέρωσης τοῦ «ἄλλου», ἀλλὰ καὶ μέσῳ τοῦ λόγου τῆς ἐνεργητικῆς αὐτεπίγνωσης, λόγου σημαντικοῦ τῆς ὑπαρκτικῆς ἑτερότητας τοῦ ὑποκειμένου.

1.4

Ἐπίστασις

Ὀνομάζουμε ἐπίστασις τὸν ἀφετηριακὸ «πυρήνα» συγκρότησης τοῦ ὑποκειμένου σὲ ὑπαρκτικὸ γεγονός. Δεχόμεστε ὅτι αὐτὸς ὁ

«πυρήνας» ὑφ-ίσταται πραγματικά, ἴσταται-ὑπὸ = βρίσκεται «κάτω» ἢ «πίσω» ἀπὸ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἐνεργεῖται ἢ λειτουργεῖ ἢ ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα τοῦ κάθε συγκεκριμένου ἀνθρώπου. Δεχόμεστε ὡς πραγματικὰ ὑπαρκτὸ τὸν ὑποστατικὸ «πυρήνα» τῆς ὑποκειμενικότητας, ὄχι ἐπειδὴ προκύπτει ὡς ἀναγκαιότητα ἀπὸ ἓνα συλλογιστικὸ σχῆμα, ἀλλὰ ἐπειδὴ μαρτυρεῖται θετικὰ καὶ δηλώνεται ἐμπειρικὰ ἀπὸ τὶς συνέπειες του: Τὴν παρέμβασή του γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς ἀντιληπτικῆς καὶ κάθε ἄλλης ἐνεργητικῆς σχέσης, παρέμβαση ποὺ προσδίδει σὲ κάθε γεγονός ὑποκειμενικῆς ἐνέργειας χαρακτήρα ἀπόλυτης ἑτερότητας.

1.41

Ἡ αὐτεπίγνωση τῆς ὑπόστασης τοῦ ὑποκειμένου εἶναι ἡ πρωταρχικὴ γνωστικὴ βεβαιότητα—μιὰ βέβαιη (θετικὴ) γνώση, κοινὰ δεδομένη καὶ γι' αὐτὸ καθολικὰ ἔγκυρη. Κι ὅμως ἀναφέρεται σὲ μιὰ πραγματικότητα ποὺ ὑπερβαίνει τὸν νοηματικὸ καθορισμό της, δηλαδή σὲ ἓνα ὑπερβατικὸ δεδομένο. Ἡ χρῆση τῆς λέξης ὑπερβατικὸς δὲν σημαίνει οὔτε «μυστικισμό», οὔτε καὶ ἄλογη καταφυγὴ σὲ ἀφηρημένες ιδέες, ἀλλὰ μιὰ ἐμπειρικὴ πραγματικὴ ἀνυπότακτη στὸν νοηματικὸ ὄρισμό. Ἡ ὑπόσταση τοῦ ὑποκειμένου εἶναι πιὸ πραγματικὴ ἀπὸ ὅτιδήποτε θὰ μπορούσε νὰ ὀριστεῖ νοηματικὰ ἢ νὰ διαπιστωθεῖ αἰσθητὰ ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο ὡς πραγματικὸ, ἀφοῦ αὐτὴ συνιστᾷ τὸν «φορέα» ἢ «συντελεστὴ» —δηλαδή τὴν καταρχὴν προϋπόθεση— τοῦ νοήματος καὶ τῆς αἰσθησης. Εἶναι ὑπερβατικὴ ἢ ὑπόσταση, ἀκριβῶς ἐπειδὴ προηγεῖται ὡς πραγματικὴ ἀπὸ κάθε διαπίστωση πραγματικότητας.

1.42

Ἡ ὑπόσταση τοῦ ὑποκειμένου εἶναι ἡ μόνη a priori σταθερὰ ἀκόμα καὶ στὰ πλαίσια μιᾶς κριτικῆς ἐκδοχῆς τῶν γνωσιοθεωρητικῶν μας προσβάσεων στὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός—δηλαδή στὰ πλαίσια μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας. Ἡ πραγματικὴ τῆς ὑπόστασης τοῦ ὑποκειμένου προηγεῖται, ὡς γνωστικὸ δεδομένο, ἀπὸ ὅποιαδήποτε γνωσιοθεωρητικὴ στάση ἢ

μέθοδο, επομένως και από την κριτική στάση.

2. Κριτική όντολογία

Πιο συγκεκριμένα: Όνομάζουμε *κριτική όντολογία* εκείνη την απάντηση στο όντολογικό ερώτημα —στο ερώτημα για τὸ Εἶναι καὶ τὰ ὄντα, τὴ σχέση τους καὶ τὴ διαφορὰ τους— απάντηση ποὺ νὰ ὑπόκειται σὲ κριτικὴ ἐπαλήθευση, νὰ ἀνταποκρίνεται στὴν «ἀρχὴ» τῆς διαψευσιμότητας τῆς γνώσης. Μιὰ κριτικὴ όντολογία ἀνατρέπει τὶς ἀντικειμενοποιημένες διανοητικὲς μορφὲς προσδιορισμοῦ τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος —τὶς δογματικὲς, θετικιστικὲς, αἰτιοκρατικὲς ἢ φετιχιστικὲς ἐκδοχὲς τῆς ἀλήθειας, τὴν αὐθαιρεσία τοῦ μυστικισμοῦ, τοῦ ἀνορθολογισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ αὐτονομημένου ὀρθολογισμοῦ— μεταθέτοντας τὴ δυνατότητα ἐπαλήθευσης (τῶν ὅποιων γνωστικῶν προτάσεων) στὴν ἐμπειρικὴ πρόσβαση, τὴν πάντοτε ὑποκείμενη σὲ κριτικὴ διασάφηση καὶ πληρέστερο καθορισμό.

2.1

Ἡ κριτικὴ όντολογία προτείνει ὅπωςδήποτε μιὰν απάντηση στο ὀντολογικὸ ερώτημα, ἐπομένως μιὰ βάση ἢ ἀφετηρία γιὰ τὴν καθολικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτοῦ, τὴν ἐρμηνευτικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου καὶ τῆς Ἱστορίας. Ὅμως ἡ πρότασή της δὲν παγιώνεται σὲ τελεσίδικους νοητικοὺς ἀφορισμοὺς. Ἐρμηνεύει θετικὰ τὴν ὀντότητα τῶν ὄντων (τὴ σχέση ὑποκειμένου-ἀντικειμένου), χωρὶς νὰ τὴν δεσμεύει σὲ μιὰν ἀμετάτρεπτη ἐρμηνευτικὴ διατύπωση— ἐλευθερώνει τὴν ἀντίληψη τῆς ὀντότητας, τὴν ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτοῦ, ἀπὸ κάθε δεσμευτικὸ προκαθορισμό, καὶ ἐπιτρέπει μιὰ γνωστικὴ πρόσβαση στο Εἶναι τῶν ὄντων πάντοτε ὑποκείμενη σὲ πληρέστερη κατανόηση.

2.11

Αἰτιώδης ἀρχή

Γιὰ νὰ συνιστᾶ καθολικὴ όντολογικὴ θεώρηση ἢ κριτικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτοῦ, ὀφείλει νὰ ἀντιμετωπίσει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς *αἰτιώδους ἀρχῆς* τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος. Ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶναι κριτικὴ ἢ ἀναγωγὴ σὲ μιὰ ἀρχὴ αἰτιώδη, καθοριστικὴ τοῦ Εἶναι καὶ τοῦ γίγνεσθαι, δὲν μπορεῖ νὰ συνιστᾶ καταφυγὴ σὲ μὴ

ἐμπειρικὲς ὑποθέσεις, νοητικὰ μόνο ὑποχρεωτικές. Οὔτε καὶ νὰ συνεπάγεται ἀποδοχὴ μιᾶς a priori ἀναγκαιότητας—αἰτιοκρατικὸ προκαθορισμὸ τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος. Εἶναι κριτικὴ ἢ ἐκδοχὴ τῆς αἰτιώδους ἀρχῆς, ὅταν ὑπερβαίνει τὴν ἀντίθεση (καὶ νοηματικὴ ἀντίφαση) ἐλευθερίας καὶ αἰτιώδους ἀρχῆς, στὸ ποσοστὸ ποὺ ἡ ἐμπειρία μπορεῖ νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἐλευθερία ὡς ὑποστατικὴ ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος, τὸ ὑπαρκτικὸ γεγονὸς ὡς δυναμικὰ ἐνεργούμενη ὑποστατικὴ ἑτερότητα, μὴ ὑποκείμενη σὲ καθορισμοὺς a priori ἀναγκαιοτήτων.

2.12

Κριτικὴ σχέση

Οἱ ἀπαντήσεις στὸ ὄντολογικὸ ἐρώτημα διασώζουν τὴν ἐτοιμότητα κριτικῆς ἐπαλήθευσης ἢ καὶ διάψευσης (καὶ κατὰ συνέπεια μιᾶς πληρέστερης πάντοτε κατανόησης), ἂν δεχθοῦμε τὴ γνωστικὴ πρόσβαση στὸ ὑπαρκτικὸ γεγονὸς ὡς ἐμπειρία σχέσης. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μιὰ ὄντολογικὴ πρόταση ἀληθεύει, ὄχι ὅταν ὑπακούει σὲ ὁποιοδήποτε κανόνα νοηματικῆς ὀρθότητας (ποὺ εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ συμβατικὸς), ἀλλὰ ὅταν κατορθώνει τὸν μέγιστο (σὲ σύγκριση μὲ ἄλλες προτάσεις) διυποκειμενικὸ συντονισμὸ τῶν ἐμπειριῶν σχέσης (ἀντιληπτικῆς, αἰσθητῆς ἢ ὁποιασδήποτε ἄλλης) μὲ τὶς πραγματικὲς φανερώσεις τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος. Καὶ τὸ κατόρθωμα τοῦ συντονισμοῦ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι ὀριστικό: Χαρακτηρίζουμε ὡς μέγιστο τὸ δεδομένο κατόρθωμα, ἀλλὰ μιλάμε γιὰ «κατόρθωμα», ποὺ σημαίνει: δὲν ἀποκλείουμε τὴ δυνατότητα πληρέστερου διυποκειμενικοῦ συντονισμοῦ τῆς ὑπαρκτικῆς ἐμπειρίας.

2.13

Οἱ νοηματικὲς διατυπώσεις σημαίνουν-ἐπισημαίνουν τὴν ἐμπειρία τῆς σχέσης χωρὶς ποτὲ νὰ τὴν ἐξαντλοῦν, ἀφοῦ ἡ σχέση ἐνεργεῖται (εἶναι ἀποτέλεσμα ἐνεργειῶν) ὡς ἔκφραση καὶ φανέρωση τῆς ὑπαρκτικῆς ἑτερότητας κάθε ὑποκειμένου. Ἐπομένως, ὑπάρχει πάντοτε περιθώριο γιὰ μιὰ εὐστοχότερη σημαντικὴ τῆς διυποκειμενικῆς ἐμπειρίας τῆς σχέσης—γιὰ

διατυπώσεις πληρέστερα συμβολικές τῆς διυποκειμενικῆς ἐμπειρίας. Κάθε σημαντικὴ διατύπωση τῆς κοινῆς (διυποκειμενικῆς) ἐμπειρίας εἶναι συμβολικὴ, (ὄχι ἐπειδὴ σημαίνει-ἐπισημαίνει ἀλληγορικᾶ τὴν κοινὴ ἐμπειρία, ἀλλὰ) ἐπειδὴ συν-βάλλει, βάζει-μαζί, συντονίζει τὶς ἐπιμέρους ὑποκειμενικὲς ἐμπειρίες. Καὶ αὐτὴ ἡ συμβολικὴ διατύπωση μπορεῖ νὰ εἶναι ἀφετηρία καινούργιων ὑποκειμενικῶν προσβάσεων στὴ σχέση μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς κοινῆς ἐμπειρίας.

2.14

Δὲν μποροῦμε νὰ «ἀλλάξουμε» τὸν κόσμο μὲ τὴν ὁποιαδήποτε ἠθικοπλαστικὴ ἢ ἐπαναστατικὴ πράξη, ἂν δὲν σημάνουμε τὴν ἴδια τὴν πράξη μας καὶ τοὺς στόχους της—ἂν δὲν συμβολίσουμε μὲ λέξεις καὶ νοήματα τὸ ἀντικείμενο τῆς μεταλλακτικῆς μας προσπάθειας καὶ τὶς ἀνάγκες ποὺ μᾶς ὑπαγορεύουν τὴν ἀλλαγὴ. Ἄν μιλώντας γιὰ ἀλλαγὴ τοῦ κόσμου (die Welt zu verändern) ἐννοοῦμε τὸν κόσμο τῶν ἀνθρώπων ἢ τὸν κόσμο σὲ σχέση μὲ τοὺς ἀνθρώπους, τότε μιᾶμε, πρὶν ἀπὸ κάθε τι ἄλλο, γιὰ τὸν κόσμο τῆς γλώσσας καὶ τῶν συμβόλων. Μόνο οἱ κάστορες ἢ οἱ ἀσπάλακες «ἀλλάζουν» τὸν κόσμο τους (τὶς ὑπόγειες στοές τους) δίχως νὰ σημασιοδοτοῦν καὶ ἐρμηνεύουν τόσο τὸν κόσμο τους ὅσο καὶ τὴν πράξη τους (—ἀλλὰ καὶ ἡ τελευταία αὐτὴ διαπίστωση μόνο μὲ ἐπιφυλάξεις μπορεῖ νὰ ἐκφέρεται).

2.2

Ἄλλοτριώση

Ἡ κάθε σχέση (ἀντιληπτικὴ, αἰσθητὴ, παραγωγικὴ, ἢ ὅποια ἄλλη) ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἐνεργεῖται δυναμικᾶ ὡς ἐμπειρικὴ πρόσβαση στὰ ὑπαρκτὰ καὶ στὸν τρόπο ὑπάρξεώς τους, συνεπάγεται τόσο τὸ τελεσφόρο, ὅσο καὶ τὸ ἀτελέσφορο τῆς ἐνέργειας—τὸ ἐνδεχόμενο τῆς πραγματοποίησης, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ἀποτυχίας τῆς σχέσης. Χαρακτηρίζουμε ὡς ἀποτυχία τῆς σχέσης τὴν ἀλλοτριώσή της: τὴ μετατροπὴ της σὲ κάτι ἀλλότριον, διάφορον ἢ ξένο πρὸς τὴν πραγματικὴν σχέση. Καὶ πραγματικὴ εἶναι μιὰ σχέση, ὅταν διασώζει τὴν ἀκεραιότητα τῶν ὄρων ποὺ τὴν συγκροτοῦν καὶ τὴν

τελεολογία τῆς συγκρότησής της.

2.21

(Ἐὰν ἡ ἀντιληπτική λ.χ., σχέση ἀφήνει ἔξω ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς ἀντίληψης τοῦ ὑποκειμένου τὸν ἀντι-κείμενο ὄρο, ἂν τὸν μεταβάλλει ἀπὸ ἀντικείμενο τῆς ἀντίληψης σὲ οὐδέτερο —καὶ γνωστικὰ ἀδιάφορο— χρηστικὸ ἀντικείμενο, σὲ χρῆμα ὑπηρετικὸ τῶν τυφλῶν κτητικῶν ὀρέξεων τοῦ ἀτόμου, τότε μπορούμε νὰ μιᾶμε γιὰ ἀλλοτριωμένη σχέση.)

2.22

Κοινωνικὴ ἐπαλήθευση

Ἡ πιστοποίηση τῆς γνησιότητας ἢ τῆς ἀλλοτρίωσης τῆς σχέσης εἶναι ἐπίσης ἓνα γνωστικὸ γεγονὸς, δηλαδὴ γεγονὸς σχέσης καὶ πάλι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ σχέση πιστοποίησης δὲν μπορεῖ νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἴδια τὴ σχέση ποὺ ἡ γνησιότητά της πρέπει νὰ πιστοποιηθεῖ (κριθεῖ), ἀναπόφευκτα ἡ πιστοποίηση-κρίση λειτουργεῖ ὡς σύγκριση μὲ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἴδιας αὐτῆς σχέσης ἀπὸ ἄλλα ὑποκείμενα—λειτουργεῖ ἢ κρίση ὡς διευρυμένη σχέση, ὡς κοινωνικὴ διεύρυνση τῆς ἀναφορικότητας τῆς σχέσης. Ἡ πιστοποίηση γνησιότητας τῆς σχέσης εἶναι κοινωνικὸ γεγονὸς: σχέση μετοχῆς-κοινωνίας στὴν κοινὴ πιστοποίηση. Δὲν βασίζεται καταρχὴν στὸν ἔλεγχο ὀρθότητας τῆς συγκεκριμένης σχέσης, μὲ βάση κριτήρια ποὺ ἐκλαμβάνονται (αὐθαίρετα) ὡς ὀρθὰ καθεαυτά, ἀλλὰ ζητάει νὰ ἐλέγξει ἂν ἡ συγκεκριμένη σχέση ἐπιμαρτυρεῖ τὸν λόγο τῆς κοινῆς ἐμπειρίας—ἂν συντονίζεται μὲ αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο πάντες ὁμοδοξοῦσι καὶ ὁ καθένας ἀτομικὰ ἐπιμαρτυρεῖ.

2.3

Ἀλήθεια

Ἡ τελευταία αὐτὴ διατύπωση διευκρινίζει καὶ τὴ σημαντικὴ (τὴ σημασία) τῆς λέξης ἀλήθεια, στὰ πλαίσια μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας: Ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι μιὰ στατικὴ ἐπισήμανση — ἀτομικὴ, νοητικὴ πιστοποίηση— «ἀντικειμενικῶν» δεδομένων,

οὔτε ἡ μεθοδικὰ συγκροτημένη καὶ γι' αὐτὸ ἀκαταμάχητη ἀπόδειξη τῆς ὀρθότητος τῶν ἀτομικῶν νοητικῶν μας πιστοποιήσεων. Ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι ἀντικείμενο ποῦ ἀπλῶς συστοιχεῖ ἢ συμπίπτει μὲ τὸ ὑποκειμενικὸ μας ἐν-νόημα, ἀλλὰ γεγονὸς στὸ ὁποῖο μετέχουμε: εἶναι ὁ τρόπος τῆς πραγματικότητος. Καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος εἶναι λογικός, ἐπειδὴ εἶναι μεθεκτός (προσιτὸς στὴ σχέση), ἡ δὲ μετοχὴ στὸν λόγο τῆς κοινῆς πραγματικότητος συνιστᾷ τὴν πιστότητα στὸ πραγματικὸ, δηλαδὴ τὴν ἀλήθεια.

2.31

Μιὰ τέτοια σημαντικὴ (σημασία) τῆς ἀλήθειας προϋποθέτει τὸν ἀποκλειστικὰ ἐμπειρικὸ χαρακτήρα τῆς ἀλήθειας—δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἰδεαλιστικὸ ἢ ἀφηρημένον. Ὅμως, ἡ προτεραιότης τῆς ἐμπειρίας δὲν ἐξαντλεῖται στίς ἀντιληπτικὰς ἰκανότητες τοῦ ὑποκειμένου: ἡ ὑποκειμενικὴ ἐμπειρία εἶναι ἡ ἀναγκαία, ὄχι ὅμως καὶ ἰκανὴ συνθήκη γιὰ τὴν πρόσβαση στὴν ἀλήθεια. Ἡ ἐμπειρία τοῦ ὑποκειμένου ἐπαληθεύεται ὡς γνωστικὸ γεγονὸς (γεγονὸς γνωστικῆς σχέσης), ὅταν ἡ σχέση ποῦ συγκροτεῖ τὴν ἐμπειρία τοῦ ὑποκειμένου συντονίζεται μὲ τὴ διυποκειμενικὴ ἐμπειρία σχέσης (ἀντιληπτικῆς τοῦ ἴδιου ἀντικειμένου)—ὅταν ἐπιμαρτυρεῖ τὸν λόγο τῆς κοινῆς ἐμπειρίας.

2.32

Ἄν ταυτίζουμε τὴν ἀλήθεια μὲ τὸν τρόπο τῆς πραγματικότητος — τρόπο λογικὸ, δηλαδὴ μεθεκτὸ (προσιτὸ στὴ σχέση)— τότε κάθε γνώση ποῦ ἀληθεύει ἔχει μιὰ δεδομένη ὄντολογικὴ ἀφετηρία—δὲν ὑπάρχουν περιθώρια σχετικισμοῦ καὶ σκεπτικισμοῦ ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξὴ ἀλήθειας. Εἶναι ὅμως δεδομένη ἡ ἀλήθεια ὄχι ὡς νοητὸ ἀντικείμενο (a priori καθορισμένο ἐν-νόημα), ὄχι ὡς πάγιος καὶ στατικὸς καθορισμὸς (ἀνερμήνευτο ἀξίωμα, ἀποκεκαλυμμένο δόγμα, πράγμα καθεαυτὸ). Ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι κάτι ἄλλο ἢ κάτι ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα (κάτι ποῦ ἀφίσταται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα προκειμένου νὰ τὴν καθορίσει). Εἶναι ὁ τρόπος τῆς πραγματικότητος, καὶ τὸ ἀληθεύειν εἶναι τὸ ἐμπειρικὸ μετέχειν-κοινωνεῖν σὲ αὐτὸ τὸν τρόπο. Ἡ ἐμπειρικὴ ἀκριβῶς

δυναμική τῆς μετοχῆς-κοινωνίας ἀποκλείει (ἢ κρίνει) τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ταυτίσουμε τὴν ἀλήθεια μὲ τὴν ὑποταγὴν σὲ a priori τεθειμένες αὐθεντίες—μὲ τὴν ἀλλοτριωμένην σχέσιν ὑποταγῆς καὶ ἐξάρτησης τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ αὐθαίρετα ἀπριοριστικὰ δεδομένα.

2.321

Γνωστικὴ προφάνεια

Ἡ ἐτυμολογία τῆς ἑλληνικῆς λέξης ἀλήθεια μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ἀφετηριακὴ σημαντικὴ (σημασία) τῆς ἀλήθειας προϋπέθετε τὸν ἐμπειρικὸν χαρακτήρα της: Ἡ λέξις παράγεται ἀπὸ τὸ ἐπίθετον ἀληθής, καὶ τὸ ἀληθής συγκροτεῖται ἀπὸ τὸ στερητικὸν α καὶ τὸ οὐσιαστικὸν λήθη—παράγωγον τοῦ λανθάνω (στὸν Ὅμηρον: λήθω) ποὺ σημαίνει κρύβομαι, διαφεύγω τὴν προσοχὴν, μένω ἀπαρατήρητος. Ἐπομένως ἀ-λήθεια σημαίνει τὴν μὴ-λήθη, τὴν μὴ-ἀπόκρυψη, ἄρα τὴν φανέρωση, τὴν προφάνεια. Ἀληθινὸν εἶναι αὐτὸ ποὺ φαίνεται, ποὺ γίνεται φανερό, ποὺ μοῦ γίνεται προσιτὸν ὡς φαινόμενο. Κάτι ἀληθεύει, ὅταν σχετίζεται μὲ μένα μὲ μιὰ φυσικὴν καταρχὴν σχέσιν, ποὺ συγκροτεῖται μέσῳ τῆς ἐνέργειας τοῦ φωτός, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐνέργειας τῆς ἀντίληψης—μέσῳ τῆς συνάντησης δύο ἐξίσου πρωτογενῶν ἐνεργειῶν ποὺ συγκροτοῦν τὴν ὑποκειμενικὴν μου ἐμπειρίαν τῶν φαινομένων.

2.322

Εἶναι χαρακτηριστικὸν —καὶ ἴσως ὄχι τυχαῖον— ὅτι πολλὰς ἀρχαιοελληνικὰς λέξεις ποὺ προσδιορίζουν τὸ γνωστικὸν γεγονός ἢ τὸ προῖον τῆς γνωστικῆς λειτουργίας, ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν αἴσθησιν τῆς ὄρασης: Μιλᾶμε γιὰ θεωρία (ἀπὸ τὸ θεωρῶ, βλέπω), γιὰ ιδέες (ἀπὸ τὸ ἰδεῖν), γιὰ φαινόμενα, φανέρωση, προφάνεια, ἐμφάνεια, ἀπόφανση, φαντασία, ἔμφαση, πρόφαση (ὅλα ἀπὸ τὸ φανέω-φανέομαι = εἰς φάος-φῶς ἔρχομαι) καὶ χρησιμοποιοῦμε γιὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς λειτουργίας τοῦ λόγου τὸ ῥῆμα φημί, ποὺ παράγεται ἀπὸ τὸ πιφαύσκω (=φέρνω στὸ φῶς, φωτίζω). Μὲ τὴν ἀφετηριακὴν αὐτὴν σημαντικὴν συσχέτιση γνώσης ἢ λόγου καὶ φωτισμοῦ, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετη καὶ ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξης

ἀλήθεια. Γνωρίζουμε τὴν πραγματικότητα στὸ ποσοστὸ ποὺ μᾶς γίνεται προφανής, γι' αὐτὸ καὶ ταυτίζουμε τὴν ἀλήθεια μὲ τὴν προφάνεια: Πραγματικὸ εἶναι ὅ,τι προσφέρεται στὴν ἐμπειρία τῆς προφάνειας, ὅ,τι ἐμπειρικᾶ ἀληθεύει.

2.33

Ταυτίζουμε τὴν ἀλήθεια μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς προφάνειας, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ προφάνεια εἶναι πάντοτε καὶ ὑποχρεωτικᾶ μιὰ αἰσθητὴ ἐμπειρία, (δὲν εἶναι ἡ αἴσθηση τῆς ὄρασης ποὺ συγκροτεῖ σὲ κάθε περίπτωση τὴν ἐμπειρία τῆς προφάνειας). Ὑπάρχουν πάμπολλες πτυχές τῆς πραγματικότητας ποὺ μᾶς γίνονται προφανεῖς, χωρὶς νὰ εἶναι προσιτὲς στὴν αἴσθηση τῆς ὄρασης. Χρησιμοποιοῦμε τὶς λέξεις προφάνεια, φανέρωση, ἐμφάνεια κ.λπ. μὲ μεταφορικὸ περιεχόμενο: Ἐπειδὴ ἡ ὀπτικὴ ἐντύπωση μᾶς προσφέρει τὴν ἐναργέστερη ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας, μεταφέρουμε τὸ ἀντιληπτικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὄρασης, ὡς χαρακτηρισμό, σὲ κάθε περίπτωση ἀντίληψης ποὺ θέλουμε νὰ τὴν προσδιορίσουμε ὡς ἐμπειρία ἐναργέστατη.

2.331

Προφάνεια-σχέση

Ἡ ἐμπειρία τῆς προφάνειας εἶναι ἐμπειρία ἐναργέστατης ἀντίληψης, καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς ἀντίληψης δὲν ἐξαντλεῖται σὲ μόνη τὴ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων—ὅπως δὲν ἐξαντλεῖται καὶ σὲ μόνη τὴ λειτουργία τῆς νόησης. Ἀφετηριακὴ προφάνεια εἶναι ἡ ἐμφάνιση τοῦ σημαίνοντος, δηλαδὴ ἡ ἐμπειρία τῆς σχέσης τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὴν ἀντι-κείμενη πραγματικότητα. Ἡ σχέση σημαίνεται μὲ τὸν λόγον, καὶ ὁ λόγος γίνεται ἀντιληπτὸς μέσῳ τῶν ποικίλων ἀντιληπτικῶν δυνατοτήτων ἢ ἐνεργειῶν τοῦ ὑποκειμένου: τῶν αἰσθήσεων, τῆς νόησης, τῆς κρίσης, τῆς ἀφαιρετικῆς καὶ ἀναγωγικῆς ἰκανότητας, τοῦ συναισθήματος, τῆς διαίσθησης, τῆς ἐνόρασης κ.λπ. Τὸ σημαῖνον ἐμφανίζεται ὡς λόγος νοηματικῶν καθορισμῶν, αἰσθητῶν μορφῶν, συμβολικῶν ὑποτυπώσεων, εἰκονιστικῆς ἀλληγορίας, συνθετικῶν κρίσεων, ἀναγωγικῶν ἀφαιρέσεων, μαθηματικῶν (ποσοτικῶν) συσχετισμῶν,

ὅπως καὶ ὡς «ἔμπρακτος» λόγος κάθε μορφῆς τέχνης καὶ κάθε δημιουργικῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος. Ἡ λογικὴ σημαντικὴ τῆς σχέσης εἶναι ὁ πληρέστερος ὀρισμὸς τῆς προφάνειας—χωρὶς ἢ ἐμπειρία τῆς προφάνειας νὰ ἐξαντλεῖ ὅπωςδῆποτε τὴν καθολικότητα τοῦ γεγονότος τῆς σχέσης.

2.332

Εἰκόνα

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ταύτισαν τὴ λειτουργία τοῦ σημαίνοντος μὲ τὴ λειτουργία τῆς εἰκόνας: Εἶδαν στὴν ἀντιληπτικὴ προφάνεια ποῦ ἐξασφαλίζει ἢ θεὰ τῆς εἰκόνας, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ σημαντικὸς λόγος «ἐγγράφεται» στὴν ὑποκειμενικὴ ἀντίληψη (στὸ «φρόνημα» τοῦ ἀνθρώπου⁴) καὶ συνιστᾷ ἐμπειρία. Ὁ Δημόκριτος ἐρμηνεύει τὴ σημαντικὴ λειτουργία τῆς γλώσσας ὡς λειτουργία εἰκονισμοῦ τῆς πραγματικότητος: Βλέπει τὶς λέξεις ὡς νοητὰ θεάματα, τὴ λειτουργία τῆς γλώσσας νὰ πραγματοποιεῖται «διὰ τῶν ὀνομάτων ὡς δι' εἰκόνων» καὶ χαρακτηρίζει τὰ ὀνόματα ὡς «ἀγάλματα φωνήεντα».⁵ Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐντοπίζει τὴν ἀντιληπτικὴ δυνατότητα στὸ φανταστικὸν τῆς ψυχῆς: στὴ δυνατότητα τῆς ψυχῆς νὰ φαντάζεται (νὰ θεωρεῖ ὡς εἰκόνα) τὸ γινωσκόμενο. Καὶ ἐπειδὴ οὐδέποτε νοεῖ ἄνευ φαντάσματος ἢ ψυχῆ, δὲν μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ γνώση ξέχωρα ἀπὸ τὴ νοητικὴ φαντασία, τὴν ἀντιληπτικὴ θεα-θεωρία τῆς πραγματικότητος.⁶

2.34

Ἀφηρημένη ἔννοια

Ἡ ἐμμονὴ στὴν εἰκονιστικὴ λειτουργία τοῦ σημαίνοντος —στὴν ταύτιση τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς προφάνειας— μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μὴ διαστέλλουμε οὔτε καὶ τὶς ἀφηρημένες ἔννοιες ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ ἐκδοχὴ τοῦ γνωστικοῦ γεγονότος. Ὀνομάζουμε ἀφηρημένη ἔννοια τὴ νοητικὴ ἀντιληπτικὴ ἐμπειρία ποῦ προκύπτει ὡς προϊὸν ἀφαίρεσης ἀπὸ πλῆθος αἰσθητῶν «ἐντυπώσεων»: Ἀφαιροῦνται τὰ περιπτωτικὰ καὶ περιστατικὰ στοιχεῖα τῶν ἐπιμέρους αἰσθητῶν «ἐντυπώσεων» προκειμένου αὐτὲς νὰ συντεθοῦν σὲ μιὰ ἐνιαία εἰκόνα («φάντασμα»), εἰκόνα

σημαντική πολυμερούς αλλά και «όμοειδοῦς» ἐμπειρίας. Καὶ αὐτὴ ἢ ἀφαιρετικὴ λειτουργία δὲν εἶναι δευτερογενῆς ἢ θελημένη: ἀνήκει στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ὑποκείμενο ἀντιλαμβάνεται τὴν πραγματικότητα, δηλαδή στὴν εἰκονιστικὴ λειτουργία τοῦ σημαίνοντος—λειτουργία ποὺ παραμένει εἰκονιστικὴ (παραμένει ἐμπειρία προφάνειας) καὶ ὅταν τὸ σημαῖνον ἀναφέρεται σὲ πολλότητα ὁμοειδῶν σημαينوμένων.

2.341

Παράδειγμα πρῶτο: Ἔχουμε τὴν ἄμεση αἰσθητὴ ἐμπειρία ἢ συγκεκριμένες «ἐντυπώσεις» ἀπὸ πλῆθος βιβλίων: τὰ βιβλία εἶναι διαφορετικὰ σὲ μέγεθος, σὲ σχῆμα, σὲ ὄγκο, σὲ χρῶμα, σὲ ποιότητα ὑλικῶν, κ.λπ.—καὶ ὅμως ὅλες αὐτὲς οἱ διαφορετικὲς «ἐντυπώσεις» συναيروῦνται καὶ συγκροτοῦν μιὰ ἐνικὴ ἀντίληψη (νοητὴ εἰκόνα), ὅταν σημαίνουμε τὴν πολλότητα τῆς ἐμπειρίας μὲ τὸ γενικὸ ὄνομα «βιβλίο». Ἡ λέξη «βιβλίο» εἶναι μιὰ ἀφηρημένη ἔννοια (προῖδὸν πολλαπλῶν ἀφαιρέσεων), ποὺ ὅμως δὲν παύει νὰ δηλώνει (νὰ κάνει προφανεῖς) ἐμπειρίες πραγματικῶν ἐντυπώσεων.

2.342

Παράδειγμα δεύτερο: Μὲ τὴ λέξη *χῶμα* («χοῦς») σημαίνουμε συγκεκριμένο ἀντι-κείμενο ὑλικό, ἄμεσα προσιτὸ στὴν αἰσθητὴ ἐμπειρία ἢ «ἐντύπωση». Ἔχουμε ὅμως καὶ τὴν ἐμπειρία τοῦ ἀντικειμένου ποὺ κατασκευάστηκε ἀπὸ χῶμα, ἐμπειρία ἐπίσης αἰσθητὴ καὶ ἄμεση, ποὺ τὴν σημαίνουμε μὲ τὸ ἐπίθετο *χωμάτινος* ἢ *χοϊκός*. Σὲ ἓνα τρίτο στάδιο ἐπισήμανσης, δηλώνουμε τὴν ἐμπειρία τοῦ κοινοῦ στοιχείου (ἢ τῆς κοινῆς *ιδιότητας*) ποὺ ἔχουν ὅλα τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα τὰ κατασκευασμένα μὲ χῶμα, καὶ σημαίνουμε τὸ κοινὸ αὐτὸ στοιχεῖο (τὴν κοινὴ *ιδιότητα*) μὲ τὴ λέξη *χοϊκότητα*. Ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ σημαίνοντα (*χοῦς*, *χοϊκός*, *χοϊκότητα*), τὸ πρῶτο παραπέμπει στὴν ἐμπειρία ἢ «ἐντύπωση» συγκεκριμένου ἀντικείμενου ὑλικοῦ, τὸ δεύτερο στὴν ἐμπειρία τοῦ ἴδιου αὐτοῦ ὑλικοῦ ποὺ τώρα ὅμως συνιστᾷ προσδιοριστικὴ *ιδιότητα* (ἴδιον/ξεχωριστὸ γνῶρισμα) συγκεκριμένου ἀντικείμενου, καὶ τὸ τρίτο σημαῖνον παραπέμπει στὴν ἐμπειρία τοῦ ἴδιου καὶ

πάλι ύλικού, όταν συνιστᾶ ὄχι ιδιότητα προσδιοριστική ἀντικειμένου, ἀλλὰ προσδιορισμὸ τρόπου τοῦ «ιδιάζειν» (εἶναι τι χοϊκόν).

2.343

Παράδειγμα τρίτο: Ἐάν τὸ ἐπίθετο χοϊκός σημαίνει τὴν ιδιότητα ποὺ προσδίδει σὲ ἀντικείμενα ἓνα συγκεκριμένο ὑλικό (ὁ «χοῦς»), ἀλλὰ ἐπίθετα, ὅπως πρῶτος, μέσος, τελευταῖος, σημαίνουν θέση τῶν ἀντικειμένων στὸν χῶρο ἢ διαδοχὴ στὸν χρόνο. Ἡ θέση στὸν χῶρο καὶ ἡ διαδοχὴ στὸν χρόνο προσδιορίζουν ἐπίσης μιὰν ιδιότητα τῶν ἀντικειμένων: προσδίδουν στὰ ἀντικείμενα ἴδιον (ξεχωριστὸ) γνῶρισμα, ποὺ σημαίνεται μὲ τὶς παραπάνω λέξεις, δηλαδή προσφέρεται στὴν ἀντιληπτικὴ (ἐμπειρικὴ) προφάνεια. Ἡ ἴδια αὐτὴ ιδιότητα, ὅταν προσδιορίζει ὄχι ἀντικείμενα μέσα στὸν χῶρο καὶ στὸν χρόνο, ἀλλὰ μόνο καὶ γενικὰ τὸ «ιδιάζον» τῆς θέσης στὸν χῶρο καὶ τῆς διαδοχῆς στὸν χρόνο, προσφέρεται στὴν ἀντιληπτικὴ (ἐμπειρικὴ) προφάνεια σημαίνουσα μὲ τὶς λέξεις: ἀρχή, μεσότητα, τέλος. Πρόκειται καὶ πάλι γιὰ ἀφηρημένα ἐννοήματα: ἀφαιροῦμε τὴν ιδιότητα ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα αὐτὴ προσδιορίζει, προκειμένου νὰ σημάνουμε (μὲ ἀμείωτη ἀντιληπτικὴ προφάνεια) τὴ γενικὴ δυνατότητα αὐτοῦ τοῦ τρόπου τοῦ ιδιάζειν—τοῦ εἶναι τι πρῶτον, μέσον ἢ ἔσχατον μέσα στὸν χῶρο καὶ στὸν χρόνο.

2.344

Παράδειγμα τέταρτο: Ἀφηρημένο ἐννοήμα εἶναι καὶ κάθε ἄλλο σημαῖνον προσδιοριστικὸ ιδιοτήτων καὶ μόνο, ὅπως: ἡ λευκότητα, ἡ πυκνότητα, ἡ ἀρετή, ἡ ἐλευθερία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ τιμιότητα, κ.λπ., κ.λπ. Ὅλα αὐτὰ τὰ σημαίνοντα ἔχουν ἄμεση ἐμπειρικὴ προφάνεια, γιὰτὶ προκύπτουν (ἀφαιρετικὰ) ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ «ἐντύπωση» ἢ ἐμπειρία προσδιορισμοῦ συγκεκριμένων ὑπαρκτῶν: τοῦ λευκοῦ ἀντικειμένου, τοῦ ἐλεύθερου ἢ ἐνάρετου ἀνθρώπου, κ.λπ. Ὁ ἐμπειρικὸς χαρακτήρας τέτοιων ἀφηρημένων ἐννοιῶν καταφαίνεται ἐναργέστερα στὴν περίπτωσι ποὺ ἀναλαμβάνουμε νὰ τὶς ἐρμηνεύσουμε σὲ κάποιον ποὺ τὶς ἀγνοεῖ (λ.χ., σὲ ἓνα μικρὸ παιδί): Θὰ χρειαστεῖ νὰ διηγηθοῦμε ἓνα περιστατικὸ (ἱστορικὸ ἢ

μυθικὸ), ὅπου ἡ ἀφηρημένη ιδιότητα μετατρέπεται σὲ ἐπίθετο προσδιοριστικὸ συγκεκριμένου προσώπου ἢ πράγματος, ἢ νὰ ἀναπαραστήσουμε αἰσθητὲς σχέσεις προσδιοριστικῆς τοῦ ἀφηρημένου νοήματος.

2.345

Ἡ ιδιότητα τοῦ «χοϊκοῦ» ἀναφέρεται στὴ σύσταση ἑνὸς ἀντικειμένου (στὴν ἐνέργεια τῆ συστατικῆ τοῦ ἀντικειμένου), γι' αὐτὸ καὶ ἐρμηνεύεται συνήθως μὲ τὴ φράση: χοϊκὸ εἶναι κάθε τι ποὺ φτιάχνεται μὲ χῶμα (ἢ ἀπὸ χῶμα). Ἡ ιδιότητα ὅμως τοῦ πρώτου, τοῦ μέσου, τοῦ λευκοῦ, τοῦ ἐλεύθερου, τοῦ ἐνάρετου κ.τ.ῶ., ἀναφέρεται ὄχι σὲ ἀντι-κείμενη (συστατικὴ τινὸς) ἐνέργεια, ἀλλὰ στὴν ὑποκειμενικὴ ἀντιληπτικὴ ἐνέργεια (στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ὑποκείμενο ἀντιλαμβάνεται τὰ ἀντι-κείμενα μέσα στὸν χῶρο ἢ στὸν χρόνο), ἢ στὴν ὑποκειμενικὴ κριτικὴ ἐνέργεια (στὴν ἀποτίμηση ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο τοῦ ἐλεύθερου, δίκαιου, ἐνάρετου κ.λπ. τρόπου τῶν πράξεων τοῦ ἀντι-κείμενου ἀνθρώπου). Καὶ στίς δυὸ πάντως περιπτώσεις, τὸ ἀφηρημένο σημαῖνον ἔχει τὴν ἴδια ἐμπειρικὴ προφάνεια, ποὺ εἶναι ἡ προφάνεια ἑνὸς γεγονότος σχέσης—ὄχι ὅπωςδήποτε αἰσθητῆς, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε ἀντιληπτικῆς (σχέσης ποὺ ἐνεργεῖται μέσῳ τῶν ποικίλων ἀντιληπτικῶν δυνατοτήτων ἢ ἐνεργειῶν τοῦ ὑποκειμένου: τῆς νόησης, τῆς κρίσης, τῆς φαντασίας, τῆς ἀναγωγῆς, τοῦ συναισθήματος, τῆς διαίσθησης, τῆς ἐνόρασης, κ.λπ.).

2.346

Ἡ ἀφηρημένη ἔννοια λειτουργεῖ ὅπωςδήποτε ὡς σημαῖνον, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἐκφέρεται ὡς «ἀκουστικὴ εἰκόνα» καὶ γλωσσικὸ «σημεῖο» (image acoustique–signe linguistique). Ἐπομένως, ἡ ἐπαλήθευση τῆς ἀφηρημένης ἔννοιας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ ἐπαλήθευση τῆς σχέσης ποὺ συγκροτεῖται μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ σημαίνοντος. Καὶ εἶδαμε ὅτι ἡ ἐπαλήθευση τῆς σχέσης δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ τῆς διεύρυνση, τὸν συντονισμὸ τῆς ἐμπειρίας τῆς σχέσης μὲ τὴν διυποκειμενικὴ πιστοποίηση τῆς ἴδιας αὐτῆς ἐμπειρίας.

2.35

Σὲ πολλὰς περιπτώσεις (φιλοσοφικῶν σχολῶν ἢ καὶ ἱστορικῶν περιόδων) ἡ ἀνθρώπινη σκέψη ταύτισε τὸ ἀφηρημένο μὲ τὸ ἀνύπαρκτο. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις, ταύτισε τὸ ἀφηρημένο μὲ τὸ ὄντως ὑπαρκτό. (Στὶς πρῶτες περιπτώσεις, ἡ «χοϊκότητα» λ.χ., ἐκλαμβάνεται ὡς ἀπλὸ ὄνομα ποῦ δὲν παραπέμπει σὲ καμιὰ πραγματικότητα, ἐνῶ στὶς δευτέρες περιπτώσεις ἡ «χοϊκότητα» παραπέμπει στὴ δεδομένη, αἰώνια καὶ ἀναλλοίωτη πραγματικότητα τοῦ λόγου ποῦ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναγνωρίζουμε ὡς «χοϊκὸ» κάθε ἀντικείμενο φτιαγμένο ἀπὸ χῶμα.) Καὶ οἱ δύο ἐκδοχὲς παραθεωροῦν τὸ γεγονός ὅτι κάθε ἀφηρημένο «σημεῖο» (νοηματικὸ-γλωσσικὸ, εἰκαστικὸ, μουσικὸ ἢ ὅποιο ἄλλο) λειτουργεῖ ὅπωςδήποτε ὡς σημαῖνον, καὶ τὸ σημαῖνον συγκροτεῖ ὅπωςδήποτε ἀντιληπτικὴ σχέση. Ἡ ἀντιληπτικὴ σχέση ἔχει ἐμπειρικὴ προφάνεια τόσο στὴν περίπτωσιν ποῦ τὸ σημαῖνον παραπέμπει σὲ αἰσθητὴ ἐντύπωση, ὅσο καὶ στὴν περίπτωσιν ποῦ παραπέμπει σὲ νοητὴ, φανταστικὴ, κριτικὴ, ἀναγωγικὴ, διαισθητικὴ ἢ ὅποια ἄλλη ἐμπειρία. Ἡ ἐπαλήθευσιν τῆς ἐμπειρικῆς προφάνειας δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ ἢ ὄχι χαρακτήρα τοῦ σημαινομένου, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ γνησιότητα ἢ ἀλλοτριώσιν τῆς σχέσιν τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὸ σημαϊνόμενο. Καὶ ἡ γνησιότητα ἢ ἀλλοτριώσιν τῆς σχέσιν εἶναι γεγονός κοινωνικῆς πιστοποίησης.

2.351

Ἡ ταύτισιν τοῦ ἀφηρημένου μὲ τὸ ἀνύπαρκτο ἢ μὲ τὸ ὄντως ὑπαρκτό, σημαίνει τὴν ἀπόδοσιν στὸ ἀφηρημένο ἐνὸς a priori ὄντολογικοῦ περιεχομένου. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις τὸ ἀφηρημένο παραπέμπει στὴν ὑπαρκτικὴ «ποιότητα» τοῦ ἰδεατοῦ ἢ αὐλοῦ ἢ πνευματικοῦ. Καὶ οἱ μὲν ἰδεαλιστὲς ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν a priori (ἀξιωματικὴ καὶ ἀναπόδεικτὴ) «ἀρχὴ» ὅτι πραγματικὰ ὑπαρκτὸ εἶναι μόνον ἡ ἀφθορῆ, ἀμετάβλητη καὶ ὑπερχρονικὴ ἰδέα ἢ τὸ πνεῦμα. Ἐνῶ οἱ ὑλιστὲς ἐπιμένουν στὴν ἐπίσης a priori (ἀξιωματικὴ καὶ ἀναπόδεικτὴ) «ἀρχὴ» ὅτι πραγματικὰ ὑπαρκτὸ εἶναι μόνον τὸ ὑλικὸ ἀντικείμενο—ἔστω φθαρτὸ καὶ ἐφήμερο. Ὁ «δογματικὸς» (ἀξιωματικὸς καὶ ἀναπόδεικτος) χαρακτήρας τῆς

«ἀρχῆς» καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις, ἀποκλείει νὰ βασίσουμε στὸν ἰδεαλισμὸ ἢ στὸν ὕλισμὸ τὶς προϋποθέσεις μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας.

2.36

Κοινωνικὴ ἐπαλήθευση

Ἡ κριτικὴ ὄντολογία οἰκοδομεῖται μὲ τὴν καταρχὴν ἀπόρριψη κάθε a priori (ἀξιωματικῆς καὶ ἀναπόδεικτῆς) «ἀρχῆς», δηλαδὴ κάθε δεδομένης καὶ μὴ ἐπαληθεύσιμης ἀπὸ τὴν ἐμπειρία γνώσης. Ἡ γνώση εἶναι γεγονὸς ἐμπειρικῆς σχέσης καὶ ἡ σχέση ὑπόκειται σὲ ἐπαλήθευση τῆς γνησιότητάς ἢ ἀλλοτριώσεώς της μέσω τῆς κοινωνικῆς της διεύρυνσης. Ἐπαληθεύεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο (τὸν τρόπο συντονισμοῦ τῆς κοινωνικῆς ἐμπειρίας) τόσο ἡ γνώση τῶν ὑλικῶν φαινομένων, ὅσο καὶ τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν ἢ ἐκδηλώσεων. Ἡ διυποκειμενικῆ-κοινωνικὴ ἐμπειρία κρίνει ἂν ἡ ἀντιληπτικὴ σχέση τοῦ ὑποκειμένου συγκροτεῖ πραγματικὴ γνώση ἢ ψευδαίσθηση.

2.361

Ἡ γνώση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι οὔτε μόνο ἀντικειμενικὴ (ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο), οὔτε μόνο ὑποκειμενικὴ (ἀδιάφορη γιὰ τὸ ἀντικείμενο). Ἡ πόλωση ἀντικειμενικότητας καὶ ὑποκειμενικότητας διαστέλλει καὶ αὐτονομεῖ ὑποκείμενο καὶ ἀντικείμενο, παύει δηλαδὴ νὰ τὰ ἐκδέχεται ὡς ὅρους τῆς γνωστικῆς σχέσης. Ἡ ἀντίληψη ἢ πιστοποίηση τοῦ ὑπαρκτοῦ μετατίθεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς σχέσης τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὸ ὑπαρκτό (ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ἐμπειρίας), σὲ a priori ἐξω-ἐμπειρικὸς «ἀρχές»: στὴν ταύτιση τῆς ἀντίληψης-πιστοποίησης μὲ τὴν αἰσθητὴ μόνον προφάνεια τοῦ ὑλικοῦ ἀντικειμένου ἢ μὲ τὴν ὑποκειμενικὴ βεβαιότητα τῆς ἰδεατῆς-πνευματικῆς σύλληψης.

2.37

Ἡ κριτικὴ ὄντολογία ξεκινάει ἀπὸ τὴν πρόταση (ποῦ ὑπόκειται πάντοτε σὲ κοινωνικὴ ἐπαλήθευση ἢ διάψευση) ὅτι ἡ ἀντιληπτικὴ ἐμπειρία δὲν ἐξαντλεῖται στὴν αἰσθητὴ προφάνεια —στὴν ἀντιληπτικὴ ἐνέργεια-λειτουργία τῶν αἰσθήσεων—, ἀλλὰ

συγκροτεῖται ἡ ἐμπειρία τῆς προφάνειας μέσω πολλαπλῶν ἀντιληπτικῶν ἐνεργειῶν-λειτουργιῶν τοῦ ὑποκειμένου, ὅπως ἡ νόηση, ἡ κρίση, ἡ φαντασία, τὸ συναίσθημα, ἡ διαίσθηση, ἡ ἐνόραση—ἢ ὅποια ἄλλη. Κάθε μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐνέργειες τοῦ ὑποκειμένου εἶναι πάντοτε ἰδρυτικὴ σχέσης μὲ τὴν ἀντι-κείμενη πραγματικότητα, σχέσης ποὺ συγκροτεῖται μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ σημαίνοντος καὶ ποὺ συγκροτεῖ τὴν ἐμπειρία μετοχῆς τοῦ ὑποκειμένου στὴν ἀντίληψη (προφάνεια) τοῦ σηματομένου. Ἀφετηρία τῆς ἐμπειρικῆς προφάνειας εἶναι ἡ καθολικότητα τῆς σχέσης καὶ ὄχι ἡ μερικότητα τῆς αἰσθητῆς ἐντύπωσης.

2.371

Παράδειγμα πρῶτο: Ἡ λέξη «πνεῦμα» εἶναι σημαντικὴ μιᾶς αἰσθητῆς καταρχὴν προφάνειας: Στὴν ἀρχικὴ τῆς χρήσης ἡ λέξη δηλώνει τὸν ἄνεμο, τὸ φύσημα (πνοή) τοῦ ἀέρα. Εἶναι αἰσθητὴ ἢ προφάνεια, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι καὶ ὄρατὸ τὸ προφανές. Τὴν ἴδια αὐτὴ ἐμπειρία (τοῦ ἄμεσα προφανοῦς καὶ μὴ ὄρατοῦ) τὴν ἔχουμε καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις, στὶς ὁποῖες καὶ μεταφέρουμε ἀφαιρετικὰ τὸν ἴδιο σημαντικὸ προσδιορισμὸ, τὸν προσδιορισμὸ τοῦ «πνευματικοῦ»: χαρακτηρίζουμε ὡς «πνευματικὲς», ποικίλες λειτουργίες ἢ ἐνέργειες ἢ ἐμπειρίες—ὅπως ἡ νόηση, ἡ κρίση, ἡ φαντασία, τὸ συναίσθημα, ἡ προφορικὴ ἔκφραση, ἡ αἰσθητικὴ συγκίνηση, ἡ ἐρωτικὴ ἔλξη, ἡ δημιουργικὴ ἔμπνευση κ.τ.ῶ. Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις μιλάμε γιὰ «πνευματικὲς» λειτουργίες ἢ ἐνέργειες ἢ ἐμπειρίες, προκειμένου νὰ δηλώσουμε ἕνα ἀντιληπτικὸ γεγονός ποὺ —ὅπως καὶ τὸ «πνεῦμα» (ἄνεμος)— εἶναι ἄμεσα προφανές, ἂν καὶ μὴ ὄρατό. Ἡ προφάνεια ἔγκειται στὴν ἐνάργεια τῆς σχέσης ποὺ σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις συγκροτεῖται ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο καὶ στὴν ἀντικείμενη (μὴ ταυτιζόμενη μὲ τὸ ὑποκείμενο) πραγματικότητα—σχέσης ποὺ κάνει τὴν πραγματικότητα νὰ ἀληθεύει, νὰ εἶναι προφανὴς γιὰ τὸ ὑποκείμενο.

2.372

Παράδειγμα δεύτερο: Ἡ ἐπίσης «ἀφηρημένη» λέξη «ψυχὴ» σήμαινε καταρχὴν μιὰν αἰσθητὴ καὶ αὐτὴ προφάνεια: Παράγεται

ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ ρῆμα ψύχω ποὺ θὰ πεῖ: πνέω—στὴν ἀρχικὴ τῆς χρήσης ἢ λέξης δήλωνε ὅ,τι καὶ τὸ «πνεῦμα», δηλαδὴ τὸ φύσημα (τὴν πνοὴ) τοῦ ἀέρα. Ἀλλὰ στὴν ἐποχὴ κιόλας τοῦ Ὅμηρου, ἡ λέξη προσδιόριζε εἰδικότερα τὴν πνοὴ (εἴσοδο καὶ ἔξοδο τοῦ ἀέρα) στὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ὡς προϋπόθεση ζωῆς καὶ λειτουργίας τοῦ σώματος. Ἔτσι ἡ ψυχὴ-πνοὴ ἀρχίζει νὰ σημαίνει τὴ ζωτικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ ζώου, τὸ στοιχεῖο ποὺ ζωοποιεῖ τὰ ἔμβια ὄντα. Στὴν ὁμηρικὴ γλῶσσα ἡ ψυχὴ ἐπισημαίνεται κυρίως τὴ στιγμὴ τῆς «ἀναχώρησής» τῆς ἀπὸ τὸ σῶμα —καὶ αὐτὴ ἢ «ἀναχώρηση», ἢ ἔξοδος τῆς τελευταίας πνοῆς, ἀφήνει τὸ σῶμα δίχως ζωὴ, νεκρὸ, ὑποκείμενο στὴ διάλυση καὶ στὸν ἀφανισμό. Δίχως ψυχὴ-πνοὴ τὸ ἔμβιο ὄν παύει νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι, χάνει τὴν ὑπαρκτικὴ του ταυτότητα—ὄχι μόνο τὴν ιδιότητα τοῦ ἐμβίου, ἀλλὰ καὶ ὅσα τὴν συνοδεύουν: Ὁ ἄνθρωπος λ.χ., χάνει μαζὶ μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὴ μορφικὴ του ἑτερότητα —τὸ σωματικὸ του κάλλος—, τὸν λόγο του, τὴ δυνατότητα νὰ νοεῖ, νὰ κρίνει, νὰ χαίρεται, νὰ ἀγαπάει, νὰ ἐρωτεύεται, νὰ δημιουργεῖ. Χάνει κάθε τι «ἴδιον» τοῦ ἀνθρώπου, χάνει τὸν «ἐαυτὸς» του. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἐαυτὸς του, ὅσο ὑπάρχει ψυχὴ μέσα του. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ λέξη ψυχὴ ἀρχίζει πολὺ νωρὶς νὰ σημαίνει ὅ,τι σήμερον προσπαθοῦμε νὰ προσδιορίσουμε μὲ τὶς λέξεις ἐγώ, ἐαυτός, ὑποκειμενικὴ ταυτότητα, προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου.

3. Ψυχή-πνεῦμα-σῶμα

Μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ σημασία τῆς ἢ λέξη ψυχή, ὅπως καὶ ἡ λέξη πνεῦμα, σημαίνει μιὰ πραγματικότητα ἄμεσης ἐμπειρικῆς προφάνειας—χωρὶς τὸ προφανὲς νὰ εἶναι καὶ ὄρατό. Ἡ πραγματικότητα τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ πνεύματος δηλώνεται (ἀληθεύει) μέσῳ τῆς ἐμπειρίας τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ὑποκειμένου, ποὺ πραγματοποιοῦνται πάντοτε ὡς σχέσεις ἀποκαλυπτικῆς τῆς ὑποκειμενικῆς ἐτερότητας.

3.1

Ἡ ἐμπειρικὴ προφάνεια τῶν ἐννοιῶν ψυχή καὶ πνεῦμα προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία ἐνεργούμενων σχέσεων—ἐπομένως ἔμμεσα καὶ μὲ τρόπο ὀπωσδήποτε ἀφαιρετικό. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμπειρικὴ προφάνεια τῆς ἔννοιας σῶμα προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία ἐνεργούμενων σχέσεων καὶ ἐπομένως μὲ τρόπο ἔμμεσο καὶ ἀφαιρετικό. Ἡ ταύτιση τοῦ σώματος μὲ τὴν αἰσθητὴ ἐντύπωση τῆς ὕλικῆς του προφάνειας δὲν ἐξαντλεῖ τὴν πραγματικότητα τοῦ σώματος, ποὺ εἶναι ἓνα ἀδιάκοπα ἐνεργούμενο γεγονός, μιὰ συνισταμένη λειτουργιῶν καὶ σχέσεων—ἀπὸ τὴ λειτουργία τῶν ἐπιμέρους κυττάρων ὡς τὴ λειτουργία τῶν ὀργάνων καὶ τὸν πολύτροπο συσχετισμὸ τους. Εἶναι τουλάχιστον ἀφελὲς νὰ «ἀκίνητοποιοῦμε» τὰ σημεινόμενα τῶν ἐννοιῶν ψυχή καὶ σῶμα σὲ «ἐφ' ἅπαξ» καθορισμένα ἀντικείμενα ἀντιληπτικῆς προφάνειας (σὰν νὰ εἶναι λίθινα, ξύλινα ἢ μεταλλικὰ ἀντικείμενα), ἐνῶ πρόκειται γιὰ συνεχῶς συντελούμενα γεγονότα, σύνολα ἐνεργούμενων σχέσεων.

3.11

Συνηθίζουμε ὥστόσο νὰ διαστέλλουμε τὶς σωματικῆς ἀπὸ τὶς ψυχικῆς ἐνέργειες τοῦ ὑποκειμένου, στὸ ἐπίπεδο τῆς φαινομενικότητας τῶν συμπτωμάτων. Ἡ διαστολὴ αὐτὴ, ἂν καὶ τελείως συμβατικὴ, συνόδευε πάντοτε τὴν ἀπόδοση (ἀξιωματικὴ καὶ ἀναπόδεικτη) ὄντολογικοῦ περιεχομένου ἄλλοτε μόνο στὴν ὕλη (σῶμα) καὶ ἄλλοτε μόνο στὸ πνεῦμα (ψυχή)—τὴ διαμάχη ἰδεαλιστῶν καὶ ὑλιστῶν μέσα στὴν Ἱστορία. Ἀλλὰ τόσο ἡ διαστολὴ

σωματικῶν καὶ ψυχικῶν λειτουργιῶν, ὅσο καὶ ἡ διαμάχη ὑλιστῶν καὶ ἰδεαλιστῶν ἔχει ὅπωςδήποτε συμβατικὸν χαρακτήρα, τουλάχιστον γιὰ τὸν λόγον ὅτι ἀδυνατοῦμε νὰ προσδιορίσουμε σαφῆ ὄρια ἀνάμεσα στὶς σωματικὲς καὶ στὶς ψυχικὲς λειτουργίες ἢ ἐνέργειες. Οἱ ἐνέργειες αὐτὲς ἀλληλοπεριχωροῦνται καὶ συσχετίζονται ἀμοιβαῖα, σὲ σημεῖον ποὺ εἶναι ἀδύνατον νὰ τοὺς ἀποδώσουμε ὁποιαδήποτε αὐτοτέλεια. Ἐνα ἔλκος τοῦ δωδεκαδακτύλου μπορεῖ νὰ εἶναι ψυχογενές, ὅπως καὶ μιὰ διαταραχὴ τῆς προσωπικότητος (μὲ σχιζοειδῆ συμπτώματα) μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τραυματικῶν κακώσεων τοῦ ἐγκεφάλου.

3.12

Ἵλισμός καὶ ἰδεαλισμός ἀνήκουν ὀριστικὰ στὸ μουσεῖον τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, ἔστω κι ἂν συνεχίζουν νὰ ἐπιβιώνουν ὡς αὐθαίρετα ἰδεολογήματα στὸν χῶρον τῆς κοινωνικῆς πρακτικῆς. Ἄρκοῦν τὰ στοιχειώδη δεδομένα ὁποιαδήποτε ἀνθρωπολογικῆς σπουδῆς γιὰ νὰ μᾶς πείσουν, πῶς οὔτε τὸ σῶμα οὔτε καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν ὄντοτητες καθεαυτές. Συνιστοῦν μόνον ἐνέργειες ἢ λειτουργίες πάντοτε καὶ ὅπωςδήποτε ἀποκαλυπτικὲς τῆς ἐτερότητας κάθε ὑποκειμένου. Ἡ ἴδια ἢ ἔννοια τῆς ὕλης, ὡς προσδιορισμὸς ὄντοτητας καθεαυτήν, εἶναι μιὰ συμβατικὴ ἔννοια, ἀφοῦ γνωρίζουμε πιά ὅτι ἡ σύσταση καὶ συγκρότηση τῆς ὕλης εἶναι γεγονός ἐνεργούμενον—προφανὲς μόνον ὡς συσχετισμὸς στοιχειωδῶν ποσοτήτων (quanta) ἐνέργειας.

3.121

Ἡ ἐμπειρικὴ προφάνεια τῶν ἐννοιῶν σῶμα ἢ ὕλη, ψυχὴ ἢ πνεῦμα προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία ἐνεργούμενων σχέσεων—ἐπομένως ἔμμεσα καὶ μὲ τρόπο ὅπωςδήποτε ἀφαιρετικό. Σήμερα γνωρίζουμε ὅτι κάθε ἔννοια δηλωτικὴ τῆς φυσικῆς πραγματικότητος ἔχει ἐμπειρικὴ προφάνεια μόνον ὡς a posteriori προσδιορισμὸς ἐνεργούμενων σχέσεων—σχέσεων συχνὰ προσιτῶν μόνον στὴ μαθηματικὴ σημαντικὴ. Ξέρουμε ὅτι ὑπάρχει λ.χ., τὸ ἠλεκτρόνιον, ἂν ὁμως θελήσουμε νὰ σημάνουμε μὲ ἔννοιες ἄμεσης προφάνειας τὴν ὑπαρξὴ του, θὰ πρέπει νὰ καταφύγουμε σὲ

«ἀποφατικό» ὄρισμό: Θὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἠλεκτρόνιο γίνεται ἐπιστημονικὰ ἀντιληπτὸ ἄλλοτε ὡς σῶμα καὶ ἄλλοτε ὡς κύμα, χωρὶς καθεαυτὸ νὰ εἶναι οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο, ἀλλὰ κάτι «πέρα» καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ—ὑπερβαίνει τὶς δυνατότητες τῆς γεωμετρικῆς νοηματικῆς παράστασης. Τὸ προσδιορίζουμε ὡς «σῶμα», ὅταν θέλουμε νὰ δηλώσουμε *τόπο*, καὶ ὡς «κύμα», ὅταν θέλουμε νὰ δηλώσουμε *ταχύτητα*. Ἀλλὰ οὔτε ὁ *τόπος* οὔτε καὶ ἡ *ταχύτητα* ὑπάρχουν καθεαυτά, συγκροτοῦνται μόνο ἀπὸ τὴν παρατήρηση, ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος τῆς πειραματικῆς παρέμβασης τοῦ παρατηρητῆ. Ἡ παρατήρηση διαμορφώνει τὸ ἀντικείμενό της—τὸ ἀντικείμενο δὲν συγκροτεῖται παρὰ μόνο ὡς παρατηρούμενο (ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν παρατήρηση), δὲν εἶναι ἀντικείμενο σὲ σχέση πρὸς τὸ ὑποκείμενο, ἀλλὰ εἶναι ἢ ἴδια ἢ σχέση.

3.2

Συνειδητοποιούμενη ἐμπειρία

Ὡστόσο, ἂν οἱ φυσικὲς-σωματικὲς, ἀλλὰ καὶ οἱ ψυχικὲς ἐνέργειες ἢ λειτουργίες μᾶς γίνονται προσιτὲς μέσω τῆς ἐμπειρίας ἐνεργούμενων σχέσεων, μᾶς μένει ἀπρόσιτη ἢ ἴδια ἡ λειτουργία συνειδητοποίησης τῆς ἐμπειρίας. Γνωρίζουμε πολλὰ γιὰ τὸν τρόπο (τὴ «φύση») καὶ τὴ μετάδοση τῶν ἐρεθισμάτων ἀπὸ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα στὰ ἀνάλογα κέντρα τοῦ ἐγκεφάλου, εἴμαστε ὅμως σὲ πλήρη ἀδυναμία νὰ προσδιορίσουμε βιολογικοὺς παράγοντες καθοριστικοὺς τῆς λειτουργίας τῶν συνειδητοποιούμενων ἐμπειριῶν. Ἡ ἐπιστημονικὴ παρατήρηση μᾶς βεβαιώνει γιὰ μιὰ σχέση ἀλληλεπίδρασης ἀνάμεσα σὲ συνειδητοποιούμενες ἐμπειρίες καὶ στὴ δραστηριότητα τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων. Ἀλληλεπίδραση σημαίνει ὅτι ἡ δραστηριότητα τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων μπορεῖ νὰ προηγεῖται, ἀλλὰ μπορεῖ καὶ νὰ ἔπεται τοῦ «ψυχικοῦ» γεγονότος τῆς συνειδητοποίησης—ὑπάρχει μιὰ χρονικὴ ἀνακολουθία ἀνάμεσα στὴ νευρικὴ λειτουργία καὶ στὴ συνειδητοποίηση τῶν ἀντίστοιχων ἐμπειριῶν. Σύμφωνα μὲ πειραματικὲς ἐνδείξεις, μιὰ ἐκούσια ἀπόφαση ἢ μιὰ δημιουργικὴ ἔμπνευση, ὅπως καὶ ἡ ἐνεργητικὴ ἀνάκληση μιᾶς ἀνάμνησης ἢ ἡ προσπάθεια νὰ συλλάβουμε τὴ

λέξη που θα εκφράσει με ακρίβεια τη σκέψη μας, είναι λειτουργίες συνειδητοποίησης που αρχίζουν «κάπου ἄλλου» και κατόπιν διαβιβάζονται στον ἐγκέφαλο για ἐκτέλεση.

3.21

Μὲ τὰ πειραματικὰ πάντοτε δεδομένα τῆς νευροφυσιολογίας εἶναι ὀρθότερο νὰ μιλάμε ὄχι γιὰ κάποιον «τόπο» ὅπου ἀρχίζουν οἱ λειτουργίες συνειδητοποίησης (προτοῦ διαβιβαστοῦν στον ἐγκέφαλο γιὰ ἐκτέλεση), ἀλλὰ γιὰ κάποιον «παράγοντα» που παρεμβαίνει ἐλέγχοντας καὶ καθορίζοντας τὴν ἐγκεφαλικὴ λειτουργία. Ἡ παρέμβαση αὐτοῦ τοῦ «παράγοντα» εἶναι ἰδιαίτερα σαφῆς στὶς περιπτώσεις ἐπιλεκτικῆς μνήμης, ἐστίασης τῆς προσοχῆς, κρίσης γιὰ τὴν ὀρθότητα μιᾶς ἀνακαλούμενης ἀνάμνησης—καί, κυρίως, σὲ κάθε γεγονὸς ὑπαρκτικῆς αὐτοσυνειδησίας, συνειδήσεως ὑποκειμενικῆς ταυτότητας. Ὁ ἐγκεφαλικὸς φλοιὸς ἔχει μιὰν ἀφάνταστα πολυμερισμένη λειτουργία κυττάρων, ὅμως αὐτὸς ὁ πολυμερισμὸς τῶν λειτουργιῶν συντίθεται καὶ «ἐστιάζεται» (ἀνάλογα μὲ τὴν προσοχή, τὴν ἐκλογή, τὸ ἐνδιαφέρον ἢ τὶς παρορμήσεις τοῦ ὑποκειμένου) ἀπὸ κάποιον ἐξω-ἐγκεφαλικὸ «παράγοντα», που «διαβάζει» ἐπιλεκτικὰ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀνώτερων ἐγκεφαλικῶν κέντρων, ἢ «παίζει» σὰν πιανίστας στὰ «πληκτρα» τῶν ἐγκεφαλικῶν κέντρων, προκειμένου νὰ συνθέσει τὴ συνειδητοποιούμενη ἐμπειρία.¹

3.22

Ἄν ὁ Λακὰν (Lacan) μίλησε γιὰ κάποιον «πυρήνα» (Kern) ἀπὸ «μὴ-νόημα» (ἢ ἀπὸ κάτι που ὑπερβαίνει κάθε νόημα ὄντας ἢ ὑποστατικὴ δυνατότητα τοῦ νοήματος) που παρεμβαίνει (σὲ ἓνα ἐπίπεδο προ-νοητικὸ καὶ προ-συνειδητὸ) γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς ὑποκειμενικῆς ἀντίληψης, ὁ νευροφυσιολόγος Ἔκκλες (Eccles) μιλάει γιὰ τὸν «παράγοντα» ἑαυτοῦ (Self) που σαφῶς παρεμβαίνει κατευθύνοντας καὶ καθορίζοντας τὴν ἐγκεφαλικὴ λειτουργία. Αὐτὸ τὸ Self («πυρήνας» ἢ ἀφετηριακὸς «παράγων») τῆς ὑποκειμενικῆς αὐτοσυνειδησίας) γίνεται ἐπιστημονικὰ ἀντιληπτό, ὅπως καὶ τὸ ἠλεκτρόνιο: μόνο ὡς a posteriori

προσδιορισμὸς ἐνεργούμενων σχέσεων. Ἄλλὰ ὁ a posteriori προσδιορισμὸς δὲν μειώνει στὸ παραμικρὸ τὴν ἐμπειρικὴ προφάνεια τῆς ὑπαρξῆς του. Καὶ εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ Self (ὁ προ-νοητικὸς καὶ προ-συνειδητὸς «πυρήνας» τοῦ ὑποκειμένου) ποὺ ἀνταποκρίνεται ὡς προσδιορισμὸς σὲ ὅ,τι σημαίνεται στὴ φιλοσοφικὴ γλῶσσα μὲ τὸν ὄρο ὑπόσταση τοῦ ὑποκειμένου.

3.23

Ἄν ἡ ὑπόσταση τοῦ ὑποκειμένου ἐνεργεῖται μέσῳ τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν λειτουργιῶν χωρὶς νὰ ταυτίζεται μὲ αὐτές, τότε εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦμε τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς πραγματικότητας ποὺ καταλύει τὴν «ἀρχὴ» τοῦ πρώτου θερμοδυναμικοῦ ἀξιώματος (: ὅτι στὸν κόσμον τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων καὶ καταστάσεων, τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐνέργειας, ἀποκλείεται ἡ ἀνάμειξη ὁποιοδήποτε στοιχείου ξένου πρὸς τὸν κόσμον αὐτὸν). Ὁ Πόπ περ (Popper) ἀναγνώρισε τὴ δυνατότητα ἀνοίγματος τοῦ κόσμου τῆς ὕλης-ἐνέργειας στὸν κόσμον τῆς ἐνσυνειδητῆς ἐμπειρίας, ἐπικαλούμενος τὸ ἐπιχείρημα ὅτι: ἓνας κλειστὸς κόσμος ὕλης-ἐνέργειας ποὺ διέπεται μόνο ἀπὸ τὴν ἀπροσδιοριστία (ἔτσι ὅπως αὐτὴ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῶν πιθανοτήτων στὸ κβαντικὸ ἐπίπεδο), θὰ ἦταν ἓνας κόσμος ποὺ τὸν κυβερνάει ἡ τύχη, δίχως περιθώρια γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία καὶ δημιουργικότητα. Ὅμως ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία καὶ δημιουργικότητα, παρὰ τοὺς περιορισμοὺς καὶ τὶς σχετικότητες, εἶναι ἓνα πραγματικὸ γεγονός, καθολικῶς μαρτυρούμενο ἀπὸ τὴ διυποκειμενικὴ ἐμπειρία.⁸

3.231

Ἄν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦμε τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς πραγματικότητας «ἄλλης» ἢ «ξένης» πρὸς τὸν κόσμον τῆς ὕλης-ἐνέργειας, καὶ ἂν αὐτὴ ἢ «ἄλλη» πραγματικότητα ταυτίζεται μὲ ὅ,τι ὀνομάζουμε ὑπόσταση τοῦ ὑποκειμένου, τότε ἡ ὑπόσταση παραμένει ἀνυπότακτη σὲ τὶς προϋποθέσεις λειτουργίας τοῦ κόσμου τῆς ὕλης-ἐνέργειας, ἐπομένως ἀνυπότακτη καὶ στὴν «ἀρχὴ» τοῦ δεύτερου θερμοδυναμικοῦ ἀξιώματος, τὴν ἀρχὴ τῆς «ἐντροπίας»: Αὐτὸ σημαίνει, πῶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ ἢ

συνέχιση ύπαρξεως τῆς υπόστασης τοῦ υποκειμένου μετὰ τὸν θάνατο τοῦ σώματος. Γράφει ὁ Ἑκκλες: «Τί συμβαίνει στὸ ἐνσυνείδητο Self ὅταν πεθαίνει ὁ ἐγκέφαλος; Τὸ θαυμαστὸ ὄργανό του ἀποσυντίθεται καὶ δὲν εἶναι πιά εὐαίσθητο στὶς γνώριμες θωπεῖες του. Νὰ ἀνανεώνεται ἄραγε τὸ Self μὲ κάποια ἄλλη μορφή ἢ κάποιον ἄλλον τρόπο ύπαρξεως; Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ξεπερνάει τὰ ὅρια τῆς ἐπιστήμης, καὶ οἱ ἐπιστήμονες πρέπει νὰ ἀποφεύγουν νὰ δίνουν ὀριστικὲς ἀρνητικὲς ἀπαντήσεις».⁹

3.232

Στὰ πλαίσια μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας δεχόμαστε ὡς ἀληθῆ τὴν πρόταση τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν γιὰ τὴν ύπαρξη μιᾶς πραγματικότητας «ἄλλης» ἢ «ξένης» πρὸς τὸν κόσμο τῆς ὕλης-ἐνέργειας, στὸ ποσοστὸ ποὺ αὐτὴ ἢ πρόταση ἐρμηνεύει πληρέστερα ἀπὸ ἄλλες τὸ γεγονὸς τῆς συνειδητοποιούμενης ἐμπειρίας. Αὐτὴ ἢ ἀποδοχὴ εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἢ μεταφυσικὴ μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ στὰ πλαίσια τῆς κριτικῆς ὄντολογίας.

4. Προφάνεια σχέσεων

Είναι φανερό ότι ή «είκόνα» που σχηματίζουμε για την πραγματικότητα με τὰ δεδομένα τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης, εἶναι τελείως διαφορετική ἀπὸ τὴν εἰκόνα που μᾶς ἔδινε ή νευτώνεια φυσική, ή εὐκλείδεια γεωμετρία καὶ τὸ καρτεσιανὸ cogito. Οἱ συνέπειες που ἔχει αὐτὴ ή καινούργια «είκόνα» εἰδικὰ για τὴ φιλοσοφικὴ ὄντολογία, θὰ μπορούσαν ἴσως νὰ συνοψισθοῦν στὴν ἀκόλουθη πρόταση—πάντοτε με τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς πληρέστερης διατύπωσης: Ὅτι ή «είκόνα» τῆς πραγματικότητας δὲν εἶναι πιά εἰκόνα ἐνὸς συνόλου ὄντοτήτων με δεδομένη λογικὴ ἄρθρωση καὶ δομὴ, ἀλλὰ ἐνὸς συνόλου σχέσεων που ή σημαντικὴ τους δὲν ὑπακούει σὲ ἕναν καὶ μοναδικὸ κώδικα ἀναγνώσεως. Ἡ σχέση ἐμφανίζεται ὡς ὁ τρόπος τῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ καὶ ὡς ὁ τρόπος γνώσεως τῆς πραγματικότητας. Αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς σχέσης σχετικοποιεῖ ὅπωςδήποτε κάθε αἰσθητὴ καὶ νοητὴ προφάνεια, ὄχι με τὴν ἔννοια ὅτι τὴν κάνει ἀμφίβολη καθεαυτὴν ἢ ἀπλῶς ἀμφισβητήσιμη, ἀλλὰ με τὴν ἔννοια ὅτι ἐξαρτᾶ τὴν ὅποια προφάνεια ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς σχέσης καὶ τοὺς κώδικες σημάσεως αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας.

4.1

Ὁ ἰδεαλισμὸς καὶ ὁ ὑλισμὸς ἀνήκουν ὀριστικὰ στὸ μουσεῖο τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, ἀκριβῶς γιατί ἀντιπροσωπεύουν μιὰ θεώρηση τῆς πραγματικότητας (φυσικῆς ἢ μεταφυσικῆς) βασισμένη στὴ διαπίστωση ἢ στὴν ἀμφισβήτηση ὄντοτήτων (αἰσθητῆς ἢ νοητῆς προφάνειας), που διέπονται ἀπὸ νόμους καθοριστικοὺς τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίγνεσθαι. Φυσικὴ καὶ μεταφυσικὴ, ὕλη καὶ πνεῦμα, ἰδέες καὶ αἰσθητὴ ἐμπειρία, ἐνθάδε καὶ ἐπέκεινα, φαινόμενες ἀτομικότητες καὶ καθολικὲς ἔννοιες, ἀντιπαρατάχθηκαν ἐπὶ αἰῶνες ὡς «χώροι» προσδιορισμένοι με τὴ βεβαιότητα μιᾶς «ἀντικειμενικῆς» (ἐξωθεν) πιστοποίησης—ὡσὰν τὸ σκεπτόμενο ὑποκείμενο νὰ ἴσταται-ἐκτὸς (σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὴ μετα-φύση) καὶ νὰ διαπιστώνει «ἐξ ἀντικειμένου» συντελεσμένες ὄντοτητες «καθεαυτὲς» ἢ «κατὰ τὸ φαινόμενον» ἢ «κατὰ τὸ νοούμενον». Ἄν ὅμως ή γνώση εἶναι προφάνεια

σχέσεων και ὄχι προφάνεια ὄντοτήτων, και ἂν ὁ προσδιορισμὸς τῆς σχέσης εἶναι πάντοτε σχετικός (συνάρτηση τοῦ τρόπου μετοχῆς τοῦ παρατηρητῆ στὴν παρατήρηση, ὅπως και συνάρτηση τοῦ κώδικα σημαντικῆς τῶν σχέσεων), τότε και τὰ ὅρια φυσικῆς και μεταφυσικῆς γίνονται ἰδιαίτερος ἀσαφῆ και ἔλαστικά: Ἡ ἐμπειρικῆ προφάνεια τῆς ὑπαρξῆς ἀσυνειδήτου ἢ τῆς μαθηματικῆς ἐπισήμανσης τῆς «συνεχοῦς διαστολῆς» τοῦ σύμπαντος δὲν πλεονεκτεῖ σὲ ἐνάργεια ἀπὸ τὴν ἐμπειρικῆ προφάνεια τοῦ ὑπερβατικοῦ Self ἢ Kern—τῆς ἀνυπότακτης σὲ καθοριστικὸ νόημα ὑπόστασης τοῦ ὑποκειμένου.

4.11

Ὀντότητα

Ἡ ἔννοια τῆς ὄντοτητας χρειάζεται μιὰ πληρέστερη διασάφηση: Στὴν τρέχουσα γλώσσα ἢ λέξη παραπέμπει μᾶλλον σὲ μιὰν ἀντίληψη καθορισμένης ἀτομικότητας—καθορισμένης, δηλαδὴ «κλειστῆς» μέσα σὲ ὅρια ἀμετάβλητων γνωρισμάτων-ιδιοτήτων. Χρησιμοποιοῦμε συνήθως τὴ λέξη ὄντοτητα γιὰ νὰ διαστείλουμε τὸν συγκεκριμένο και πραγματικὸ χαρακτήρα ἐνὸς ὑπαρκτοῦ ἀπὸ κάθε τι ποὺ συλλαμβάνεται «ἐπινοία μόνη» (μόνο μὲ τὴ διάνοια), χωρὶς ἀνταπόκριση σὲ αὐτοτελὲς ὑπαρκτικὸ γεγονός. Ἡ τέτοια χρῆση τῆς λέξης ὄντοτητα προϋποθέτει τὴν ταύτιση τοῦ ὑπαρκτοῦ μὲ τὴν ἀπηρητισμένη, δηλαδὴ πάγια (σταθερῆ-ἀμετάβλητη) και ἐπομένως δεδομένη αὐτοτέλειά του. Κάθε ὄντοτητα εἶναι καθεαυτὴν κάτι τι, ὑπάρχει καθεαυτὴν ἄσχετα μὲ τὴ δική μας γνωστικὴ προσέγγιση.

4.111

Ἡ κρίσιμη διαφορὰ ἰδεαλισμοῦ και ὑλισμοῦ εἶναι ὅτι ὁ πρῶτος ἐκδέχεται ὡς ὄντοτητες και μὴ ὑλικὲς οὐσίες, ἐνῶ ὁ δεύτερος δέχεται μόνο τὴν ὕλη ὡς προϋπόθεση τῆς πραγματικῆς ὄντοτητας. Συμπίπτουν ὅμως και οἱ δυὸ ἐκδοχὲς στὴν ἀντίληψή τους γιὰ τὴν ὄντοτητα—στὴν ταύτιση τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος μὲ τὴν ἀτομικὴ αὐτοτέλεια, μὲ τὴ συντελεσμένη και ὀριστικὴ ταυτότητα τοῦ ὑπαρκτοῦ. Και προϋποθέτουν μιὰ κοινὴ γνωστικὴ πρόσβαση

στις δεδομένες οντότητες: κάθε οντότητα είναι ένα αυτότελες γνωστικό αντικείμενο, κάτι που προσφέρεται σε εξέταση και όρισμό από τον νοῦ—πὸν μπορεί ὁ νοῦς νὰ τὸ ξεχωρίζει, νὰ τὸ συλλαμβάνει αὐτοτελῶς, νὰ ἐξαντλεῖ τὴ γνωστικὴ του πιστοποίηση σὲ συγκεκριμένη ἔννοια.

4.112

Μιὰ ὄντολογία μπορεί νὰ εἶναι ἰδεαλιστικὴ ἢ ὑλιστικὴ παραμένοντας ἐξίσου δέσμια στὴν ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας ὡς προφάνειας ὄντοτήτων. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μιὰ τέτοια ὄντολογία διαπιστώνει καταρχὴν ὄντοτητες καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀναγνωρίζει συσχετισμοὺς τῶν ὄντοτήτων καὶ ἀρχές ἢ νόμους ποὺ διέπουν αὐτοὺς τοὺς συσχετισμοὺς.

4.12

Οὐσία

Κάθε ὄντολογία (ἰδεαλιστικὴ ἢ ὑλιστικὴ) ποὺ ἀφορμᾶται ἀπὸ μιὰν ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας ὡς προφάνειας ὄντοτήτων, περιορίζεται σὲ δύο θεμελιώδεις ὄντολογικοὺς προσδιορισμοὺς—ἐπισημάνσεις τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος: Στὴν καθολικὴ οὐσία καὶ στὸ καθέκαστον ὑπαρκτό. Ἡ ἔννοια τῆς οὐσίας στὴν περίπτωση αὐτὴ ἀναφέρεται στὰ σταθερά, ἀμετάβλητα, ὀριστικῶς δεδομένα καὶ ἀποκλειστικὰ στοιχεῖα ἢ γνωρίσματα ποὺ κάνουν τὸ ὑπαρκτὸ νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι. Μιλᾶμε γιὰ τὴν οὐσία τοῦ ὑπαρκτοῦ προκειμένου νὰ δηλώσουμε τὴ δική του (ιδιάζουσα) ὄντοτητα, τὸν σταθερὸ φορέα τῶν ὑπαρκτικῶν γνωρισμάτων του—ἔστω κι ἂν αὐτὰ τὰ γνωρίσματα παραλλάσσουν (χωρὶς νὰ μεταβάλλονται) στὶς ἐπιμέρους ἐκφάνσεις τους. Ταυτίζουμε τελικὰ, στὰ πλαίσια μιᾶς τέτοιας ὄντολογίας, τὴν οὐσία μὲ τὸν ὀρισμὸ τοῦ ὑπαρκτοῦ, μὲ τὸ σύνολο τῶν ὄρων, δηλαδὴ τῶν νοητῶν ιδιοτήτων ποὺ κάνουν προφανῆ τὴν ὄντοτητα καὶ ταυτότητα τοῦ ὑπαρκτοῦ. Αὐτοὶ οἱ ὄροι-ιδιότητες δὲν ὑφίστανται μεταβολές ἀπὸ ἐξωτερικὰ αἴτια, δὲν εἶναι ῥευστοί», μένουν στὸν νοητὸ χῶρο ἴδιοι πάντοτε, ὅπως τοὺς συνέλαβε ἡ αἴσθησις καὶ ἡ διάνοια ἢ ἡ διάνοια μόνη. Κάθε φορὰ ποὺ ὁ νοῦς στρέφεται στὶς ὀριστικὲς αὐτὲς ιδιότητες, τὶς

βρίσκει πάντοτε ἴδιες, ἀναλλοίωτες. Οἱ ὅροι ποὺ κάνουν ὀρισμὸ τὴν οὐσία, εἶναι νοητικὲς εἰκόνες ἔξω ἀπὸ τὸν χῶρο καὶ ἀπὸ τὸν χρόνον.

4.121

(Τὰ ὑλιστικὰ φιλοσοφικὰ συστήματα προσπαθοῦν συνήθως νὰ ἀποφύγουν τὴν ἀναφορὰ καὶ χρῆση τῆς λέξης οὐσία, ἀπὸ φόβο νὰ μὴ διολισθήσουν στὴν «ὄντοποίηση» ἀφηρημένων ἐννοιῶν. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει καὶ ὅτι παύουν νὰ εἶναι κατὰ βάσιν οὐσιοκεντρικά, ἐφόσον ἐπιμένουν στὴν ἀντίληψη τῆς πραγματικότητος ὡς προφάνειας —ὕλικῶν— ὄντοτήτων. Ἡ μετατόπιση τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ὑλιστῶν ἀπὸ τὶς οὐσίες στὰ φαινόμενα, στοὺς συσχετισμοὺς καὶ στὶς λειτουργίες ἐξασφαλίζει ἴσως ἀπὸ τὸν κίνδυνον νὰ «ὄντοποιηθοῦν» αὐθαίρετα λέξεις κενές, ὅπως ἐξασφαλίζει καὶ τὴν ἀποφυγὴ τῶν πῶ κρίσιμων πτυχῶν τοῦ ὑπαρκτικοῦ προβλήματος—λ.χ., τῶν ἐρωτημάτων γιὰ τὶς ἔσχατες αἰτίες, ἢ γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας. Ἡ ἀναφορὰ σὲ φαινόμενα, συσχετισμοὺς καὶ λειτουργίες τείνει συνήθως νὰ ποσοτικοποιήσει τὶς αἰσθητὲς ιδιότητες σὲ μετρητὰ —μαθηματικὰ— μεγέθη, ἀλλὰ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἢ στεγανὴ αὐτοτέλεια τοῦ οὐσιαστικοῦ καθορισμοῦ τῶν ὄντοτήτων γίνεται ἀκόμα περισσότερο ἐρμητικὴ—δηλαδὴ ἀντικειμενοποιητικὴ, «ὄντικῆ». Ἡ οὐσία βρίσκεται «πίσω» ἀπὸ τὶς μετρητὲς ιδιότητες ὡς ἀφαιρετικὴ συμπερίληψη μαθηματικῶν μεγεθῶν, ἐνισχύοντας τὴ συντελεσμένη καὶ ἀπηρτισμένη αὐτοτέλεια τῆς ὄντοτητας. Ταυτίζεται τελικὰ ἡ οὐσία μὲ αὐτὸ ποὺ ἀπομένει ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ προφάνεια ὅταν τῆς ἀφαιρέσουμε ὅ,τι νοεῖ ἢ νόηση ὡς πρὸς αὐτήν, ἀπομένει δηλαδὴ ἡ ὕλη ὡς ἀπροσδιόριστος καὶ ὄντολογικὰ ἀνερμήνευτος φορέας μετρητῶν ιδιοτήτων. Καὶ τὸ ἔσχατο βῆμα εἶναι ἡ «ὄντοποίηση» τοῦ ἴδιου τοῦ ὑποκειμένου, μὲ τὴν ποσοτικὴ, οὐδετεροποιημένη ἐκδοχὴ του ὡς ἀτόμου, ὑποταγμένου καὶ προκαθορισμένου ἀπὸ τὶς «μετρητὲς» λειτουργίες ποὺ προϋποθέτει ἡ ἀνθρώπινη οὐσία του, ὅπως καὶ ἀπὸ τοὺς συσχετισμοὺς —ἐπίσης «μετρητοὺς»— μὲ ἄλλες ὄντικὲς ἀτομικότητες.)

4.13

Ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως

Σὲ μιὰ κριτικὴ ὄντολογία ταυτίζουμε τὴν οὐσία μὲ τὸν τρόπο μετοχῆς τοῦ ὑπαρκτοῦ στὴν ὑπαρξὴ καὶ στὴ γνώση, καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος εἶναι ἡ σχέση. Καταρχὴν ἡ λέξη οὐσία δηλώνει ἓνα γεγονός μετοχῆς ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐτυμολογικὴ καταβολὴ τῆς: Παράγεται ἡ λέξη ἀπὸ τὸ θηλυκὸ τῆς μετοχῆς τοῦ ρήματος εἶμι, δηλαδή ἀπὸ τὸν ρηματικὸ τύπο ποῦ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐκφράσουμε τὸ γεγονός, ἀκριβῶς, τῆς μετοχῆς στὸ εἶναι. Γενικὰ λοιπὸν ἡ λέξη οὐσία δηλώνει τὴ μετοχὴ στὸ εἶναι, τὴν ὑπαρξὴ. Διαφοροποιεῖται ὅμως ἀπὸ τὴν ἀπλὴ πιστοποίηση τῆς μετοχῆς στὸ εἶναι (ὅπως ἐκφράζεται αὐτὴ ἡ πιστοποίηση μὲ τὸ οὐδέτερο τῆς μετοχῆς: τὸ ὄν = τὸ ὑπαρκτὸ), ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ χρησιμοποιεῖται ἡ οὐσία ὡς προσδιορισμὸς τῆς ιδιαιτερότητας τοῦ κάθε ὄντος. Καὶ ἂν ἡ πραγματικότητα τοῦ ὄντος (τὸ γεγονός τῆς ὑπαρξῆς) εἶναι ἓνα σταθερὸ δεδομένο, ἡ ιδιαιτερότητα τοῦ ὄντος (ἡ ξεχωριστὴ οὐσία του) πρέπει νὰ δηλώνει μόνον διαφοροποίηση τοῦ τρόπου τῆς ὑπαρξῆς, τοῦ τρόπου μετοχῆς στὸ εἶναι. Γι' αὐτὸ καὶ ταυτίζουμε τὴν οὐσία μὲ τὸν τρόπο τῆς ὑπάρξεως.

4.131

Ἡ ταύτιση τῆς οὐσίας μὲ τὸν τρόπο τῆς ὑπάρξεως ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἐκληφθεῖ ἡ οὐσία ὡς ὄντοτητα καθεαυτὴν, μὲ ὑπαρκτικὴ αὐτονομία καὶ αὐτοτέλεια. Γνωρίζουμε τὴν οὐσία μόνον στὶς ἐπιμέρους ὑπαρκτικὲς πραγματοποιήσεις τῆς, ὡς τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὑπάρχουν συγκεκριμένα ὑπαρκτὰ—τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο *ιδιάζουν*, ἀποτελοῦν κάτι τὸ *ἴδιον*, τὸ ξεχωριστό. Κάθε συγκεκριμένη ὑπαρκτικὴ πραγματοποίηση τῆς οὐσίας συγκεφαλαιώνει τὴν καθολικὴ οὐσία, χωρὶς ὅμως νὰ τὴν ἐξαντλεῖ. Ἐνα θραῦσμα πέτρας εἶναι ἡ καθολικὴ ἀ-λήθεια τῆς πέτρας (γνωρίζοντας τὸ συγκεκριμένο θραῦσμα ξέρουμε *τί εἶναι* πέτρα), ὅμως ἡ πραγματικότητα «πέτρα» δὲν τελειώνει στὸ συγκεκριμένο αὐτὸ θραῦσμα. Τὸ θραῦσμα δηλώνει ὀλόκληρο τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἓνα ὑπαρκτὸ εἶναι πέτρα, τὴν οὐσία τῆς πέτρας, ὅμως ὁ ἴδιος αὐτὸς τρόπος ἔχει καὶ ἄλλες—δυναμικὰ ἀνεξάντλητες—

πραγματοποιήσεις.

4.132

Ὁ τρόπος ὑπάρξεως ποὺ δηλώνει τὴν οὐσία, δὲν ἐξαντλεῖται οὔτε στὸ ἐπιμέρους ὑπαρκτὸ οὔτε καὶ στὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα τῆς ὑποκειμενικῆς ἐντύπωσης—ἡ οὐσία δὲν εἶναι μόνο μιὰ ἀφαιρετικὴ ἔννοια-εἰκόνα ποὺ συνθέτει νοητὰ ἰδιώματα δηλωτικὰ τῆς ὁμοείδειας κάποιων ὑπαρκτῶν. Τὸ σημαῖνον τῆς οὐσίας ἰδιάζει ὄχι μόνο καθεαυτὸ, ὄχι μόνο ὡς δηλωτικὸ τῆς ὑποκειμενικῆς ἀντιληπτικῆς πρόσληψης, ἀλλὰ καὶ ὡς δηλωτικὸ τοῦ σημαινομένου—τοῦ δεύτερου ὅρου τῆς γνωστικῆς σχέσης. Γι' αὐτὸ καὶ λέμε ὅτι ἡ οὐσία δὲν ἀναφέρεται μόνο στὸν τρόπο γνώσεως τῶν ὑπαρκτῶν ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη διάνοια, ἀλλὰ καὶ στὸν τρόπο ὑπάρξεως τῶν ἴδιων τῶν ὑπαρκτῶν. Ἡ γνωστικὴ σχέση ἢ σημαντικὴ τῆς οὐσίας ἰδιάζει καὶ κατὰ τοὺς δύο ὅρους ποὺ τὴν συγκροτοῦν: καὶ ὡς ἀντιληπτικὴ πρόσληψη τοῦ σημαίνοντος ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο, καὶ ὡς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐνεργεῖται ἢ φανέρωση τοῦ σημαινομένου, ἢ ἀ-λήθεια τοῦ ὑπαρκτοῦ, ἢ μετοχὴ του στὸ εἶναι.

4.133

Ἡ λέξη τρόπος (ἀπὸ τὸ τρέπω = στρέφω, κατευθύνω) δηλώνει προϋποτιθέμενη ἐνέργεια, ὅπως καὶ ἐνεργούμενη σχέση. Μποροῦμε νὰ ἀναφερόμαστε στὴν οὐσία τῶν ὑπαρκτῶν ἐπειδὴ ἡ ὑπαρξὴ τους εἶναι γεγονὸς «ἰδιοτρόπως» ἐνεργούμενο καὶ ἐπειδὴ αὐτὴ ἢ ἀντικείμενη «ἰδιότροπος» ἐνέργεια μᾶς γίνεται γνωστικὰ προσιτὴ μέσω τῆς σχέσης ποὺ συγκροτεῖται μὲ τὴν ἀντιληπτικὴ ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου. Ἡ οὐσία λοιπὸν (ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως) καὶ εἶναι καὶ δηλώνεται ὡς σύνολο ἐνεργειῶν καὶ ἐνεργούμενων σχέσεων.

4.134

Τὸ σίδηρο λ.χ., εἶναι σίδηρο (καὶ ὄχι μόλυβδος ἢ χρυσός), γιατί ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐνεργεῖται ἢ συγκρότηση καὶ δομὴ τῆς ἐλάχιστης μονάδας (τοῦ ἀτόμου) τοῦ σιδήρου, εἶναι διαφορετικὸς (σὲ ποσοτικὲς—δηλωτικὲς—συσχετίσεις) ἀπὸ τὸν τρόπο συγκρότησης καὶ δομῆς τοῦ μόλυβδου ἢ τοῦ χρυσοῦ. Ἡ οὐσία τοῦ

σίδηρου (αὐτὸ ποὺ κάνει κάθε σίδηρο νὰ εἶναι σίδηρο καὶ ὄχι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ σίδηρο), εἶναι ὁ ἰδιάζων τρόπος τῆς ἐνεργούμενης ἄρθρωσης καὶ συμπεριφορᾶς τῶν στοιχειωδῶν μονάδων ποὺ συγκροτοῦν τὸ ἄτομο τοῦ σιδήρου (πρωτόνια, νετρόνια καὶ τὰ γύρω τους ἠλεκτρόνια—ἢ καὶ τῶν στοιχειωδέστερων σωματιδίων, τῶν quarks, ποὺ συγκροτοῦν τὰ πρωτόνια καὶ νετρόνια), τρόπος ποὺ διέπεται ἀπὸ ἐνεργούμενες δυνάμεις ἠλεκτρομαγνητικῆς καὶ σημαίνεται μὲ τὴ μαθηματικὴ γλῶσσα τῆς κβαντικῆς φυσικῆς. Αὐτὸ σημαίνει γιὰ τὴ φιλοσοφία ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει τὸ σίδηρο εἶναι τρόπος ἐνέργειας, καὶ χάρις στὸ «ἰδιότροπον» τῆς ἐνέργειας τὸ σίδηρο εἶναι σίδηρο (ἢ ἐνέργεια καὶ ὄχι ἡ συντελεσμένη ὄντοτητα συνιστᾷ τὸν τρόπο τῆς ὑπάρξεως). Ἡ οὐσία δηλώνει τὴν «εἰδοποιὸν διαφορὰ» τῶν ὄντων, ὄχι ἀπλῶς ὡς διαφοροποίηση ἀφηρημένων ιδιοτήτων σὲ δεδομένες (ὕλικες ἢ πνευματικές) ὄντοτητες, ἀλλὰ ὡς διαφορὰ στὴν ἴδια τὴν ἐνεργητικὴ συγκρότηση τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος—δηλώνει ἡ οὐσία τὸ «ἰδιότροπον» ἑνὸς ἐνεργουμένου γίγνεσθαι ποὺ συγκροτεῖ τὸ ὑπαρκτό.

4.2

Οἱ ἐνέργειες ἀνήκουν στὸν τρόπο τῆς ὑπάρξεως, συγκροτοῦν τὸ συγκεκριμένο ὑπαρκτὸ καὶ δηλώνουν τὴν οὐσία του. Συνιστοῦν λοιπὸν ὄντολογικὴ κατηγορία—τὴν τρίτη ὄντολογικὴ κατηγορία μαζί μὲ τὴν οὐσία καὶ τὸ καθέκαστον ὑπαρκτό.

4.21

Οὐσία-ἐνέργειες-καθέκαστον

Ἀναγνωρίζοντας τὶς ἐνέργειες ὡς ὄντολογικὴ κατηγορία (δηλαδὴ ὡς προσδιορισμὸς —καὶ ἐπομένως δυνατότητα ἐρμηνευτικῆ— τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος) δὲν προσθέτουμε ἀπλῶς μιὰ τρίτη ἔννοια διευκρινιστικὴ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ δημιουργοῦμε μιὰ καινούργια σχέση ἀντιληπτικῆς πρόσβασης στὸ ὑπαρκτικὸ γεγονὸς: Προσεγγίζουμε τὸ ὑπαρκτικὸ γεγονὸς μέσα ἀπὸ τὴν σχέση οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν, οὐσίας καὶ καθέκαστον, καθέκαστον καὶ ἐνεργειῶν. Γνωρίζουμε τὴν οὐσία μὲσω τῶν ἐνεργειῶν ὡς

κοινὸ τρόπο ὑπάρξεως (δηλαδή ὡς «ὁμοεΐδεια») ἐπιμέρους (καθέκαστον) ἀτομικοτήτων· γνωρίζουμε τὸ καθέκαστον ὑπαρκτὸ προσδιοριζόμενο ἀπὸ τὴν οὐσία του, ἐνῶ ἡ οὐσία γνωρίζεται (γίνεται ἐμπειρικὰ προσιτὴ) μόνον ἀπὸ τὶς ἐπιμέρους (καθέκαστον) ὑπαρκτικὲς πραγματοποιήσεις της· καὶ γνωρίζουμε τὶς ἐνέργειες ὡς τρόπους σημαντικῶν τῆς οὐσίας, ἀλλὰ καὶ ὡς «ιδιότροπο» ἑτερότητα σημαντικὴ τοῦ καθέκαστον.

4.211

Ἡ οὐσία διακρίνεται τόσο ἀπὸ τὶς ἐνέργειες ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ καθέκαστον, ἀφοῦ μέσῳ τῶν ἐνεργειῶν φανερώνεται καὶ τὸ ὁμοειδὲς τῆς οὐσίας καὶ ἡ ἑτερότητα τοῦ καθέκαστον, καὶ ἀφοῦ τὸ καθέκαστον συγκεφαλαιώνει τὴν οὐσία χωρὶς νὰ τὴν ἐξαντλεῖ. Ἀντίστοιχα οἱ ἐνέργειες διακρίνονται τόσο ἀπὸ τὴν οὐσία ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ καθέκαστον: φανερώνουν τὴν οὐσία ὡς ὁμοειδῆ τρόπο τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ φανερώνουν καὶ τὴν «ιδιότροπο» ἑτερότητα τοῦ καθέκαστον—εἶναι ὁ κοινὸς τρόπος-δυνατότητα γιὰ τὴ φανέρωση κάθε οὐσίας καὶ κάθε ἑτερότητας. Καὶ τὸ καθέκαστον διακρίνεται τόσο ἀπὸ τὴν οὐσία ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ἐνέργειες, ἀκριβῶς γιὰ τὴν ὑπαρκτικὴ του ἑτερότητα ὡς πρὸς τὴν κοινὴ οὐσία καὶ ἐπειδὴ εἶναι «φορέας» ἢ ἀποτέλεσμα τῆς «ιδιοτρόπου» ἐνέργειας, χωρὶς νὰ ταυτίζεται οὔτε ὡς σημαῖνον οὔτε ὡς σημαινόμενο μὲ τὶς ἴδιες τὶς ἐνέργειες ποὺ τὸ συγκροτοῦν καὶ τὸ δηλώνουν.

4.212

Μέσα στὸ πλέγμα αὐτῶν τῶν «σημαντικῶν» συσχετισμῶν καὶ διακρίσεων τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ ὡς a priori ὀρισμὸς τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος, ὡς ἀξιωματικὴ «ἀρχὴ» καὶ ἀναπόδεικτη βεβαιότητα, ἀφοῦ κάθε ὀρισμὸς προκύπτει ἀπὸ σχέσεις καὶ οἱ σχέσεις δηλώνουν τὴν ἐνεργούμενη φανέρωση τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀπόδοση ὄντολογικοῦ περιεχομένου σὶς ἐνέργειες εἶναι προϋπόθεση γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας.

4.213

Ἡ πρόσβαση στὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα μέσῳ τῆς σχέσης (καὶ

διαστολῆς) οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν, οὐσίας καὶ καθέκαστον, καθέκαστον καὶ ἐνεργειῶν, προϋποθέτει τὴν ἐμπειρικὴ πιστοποίηση αὐτῆς τῆς σχέσης (καὶ διαστολῆς), ἐπομένως καὶ τὴν κριτικὴ (διυποκειμενικὴ-κοινωνικὴ) ἐπαλήθευση ἢ διάψευση τῆς ἐμπειρικῆς πιστοποίησης. Καὶ τοῦτο χάρις στὶς ἐνέργειες ποὺ μᾶς ἀποδεσμεύουν ἀπὸ τὴν ταύτιση οὐσίας καὶ ὄντοτητας (ἀφοῦ τὴν ἀποδείχνουν ἀντιφατικὴ), ὅπως μᾶς ἀποδεσμεύουν καὶ ἀπὸ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ καθέκαστον ὡς πράγματος καθεαυτὸ ἢ κατὰ τὸ φαινόμενον ἢ κατὰ τὸ νοούμενον. Ἔτσι ἡ παρεμβολὴ τῶν ἐνεργειῶν ὡς τρίτου συντελεστῆ προσέγγισης στὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα (σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ δίδυμο: οὐσία-καθέκαστον τῆς δυτικο-ευρωπαϊκῆς φιλοσοφικῆς παράδοσης) ἀνοίγει πραγματικὰ τὸν δρόμο γιὰ τὴ διατύπωση μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας.

4.22

Μὲ τὴν ἀπόδοση ὄντολογικοῦ περιεχομένου στὴν κατηγορία τῶν ἐνεργειῶν, ἡ πρόσβαση στὸ ὑπαρκτικὸ πρόβλημα διευρύνεται καὶ συμπεριλαμβάνει σὲ μιὰ καθολικὴ ἐνοποίηση τὴν πραγματικότητα τῶν φαινομένων ὄντοτήτων, τὴν ἀπρόσιτη στὴν αἰσθητὴ παρατήρηση πραγματικότητα τῶν ἐλάχιστων καὶ τῶν μέγιστων διαστάσεων, ὅπως καὶ τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση ἢ οὐσία, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν κοσμικὴ πραγματικότητα.

4.221

Παράδειγμα πρῶτο: Μὲ τὴ μελέτη τοῦ φάσματος τῶν ἀκτινοβολιῶν ποὺ τὶς συλλαμβάνουμε ἐρχόμενες ἀπὸ τὸ σύμπαν (μὲ τὴ βοήθεια τῶν ραδιοαστρονομικῶν ὀργάνων) μποροῦμε νὰ ξέρομε (ὡς ἐνεργούμενο γεγονός) τὴ σύσταση τῆς ὕλης τῶν οὐράνιων σωμάτων καὶ τὶς ἐκεῖ συντελούμενες ἀντιδράσεις (πυρηνικὲς ἐκρήξεις, συγκρότηση, ἀποδόμηση καὶ ἀναδόμηση στοιχείων, πυκνότητα τῆς ὕλης, εἶδος καὶ ποσότητα ἐκλυόμενης ἐνέργειας, κ.λπ.) σὲ μιὰ διάμετρο «ὄρατοῦ» σύμπαντος ποὺ φθάνει τὰ δέκα δισεκατομμύρια ἔτη φωτός. Αὐτὴ ἡ σπουδὴ τοῦ σύμπαντος μέσω τῶν δεδομένων ἐνέργειας ποὺ συγκροτοῦν τὴν ὕλη καὶ τὸ γίγνεσθαι τῆς συμπαντικῆς πραγματικότητας,

μεταφέρει στὸν χῶρο τῆς μικροφυσικῆς τὶς δυνατότητες τῶν γνώσεών μας γιὰ τὸ κοσμικὸ ὅλο—ἐπιτρέπει μιὰν ἐνοποιημένη ὄντολογικὴ ἐρμηνεία τῆς ὕλης στὶς γήινες καὶ συμπαντικὲς διαστάσεις τῶν ὑλικῶν δεδομένων.

4.222

(«Οἱ ιδιότητες τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης, ὅπως ἀποκαλύπτονται ἀπὸ τὰ φάσματά τους, φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ ἴδιες, εἴτε παρατηροῦμε φάσματα στὰ ἐργαστήριά μας εἴτε στοὺς πιὸ μακρινοὺς γαλαξίους τοῦ σύμπαντος. Βρίσκουμε λ.χ., ὅτι οἱ γραμμὲς τοῦ ἀτόμου τοῦ ὕδρογόνου ποὺ παρατηροῦνται στὸ ἐργαστήριό μας, παρατηροῦνται καὶ στὶς γραμμὲς τοῦ ὕδρογόνου τῶν πιὸ μακρινῶν ἀντικειμένων τοῦ σύμπαντος, τῶν κβάζαρος, δηλαδὴ ἐκρήξεων γαλαξιῶν ποὺ ἀπέχουν δισεκατομμύρια ἔτη φωτὸς ἀπὸ μᾶς. Γενικὰ ἡ φασματοσκοπία μᾶς ἀποδεικνύει ὅτι στὸ σύμπαν ὑπάρχουν τὰ ἴδια χημικὰ στοιχεῖα, ὅπως στὴ γῆ, καὶ μάλιστα μὲ τὶς ἴδιες κατὰ βάσιν ἀναλογίες, καὶ ὅτι τὰ ἄτομα καὶ τὰ μόρια ἔχουν παντοῦ τὶς ἴδιες ιδιότητες. Ἐπίσης ἡ ταχύτητα τοῦ φωτὸς καὶ οἱ ἄλλες βασικὲς σταθερὲς τῆς φυσικῆς εἶναι ἴδιες παντοῦ στὸ σύμπαν».¹⁰)

4.223

Παράδειγμα δεῦτερο: Γιὰ νὰ μελετήσουμε τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς (τῆς ἐμβίας ὕλης), πρέπει νὰ ἀναχθοῦμε καὶ πάλι στὰ πρωταρχικὰ στοιχεῖα συγκρότησης τῆς ὕλης, στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐνεργοῦνται οἱ ἀφιετηριακὲς χημικὲς ἐνώσεις καὶ ἀντιδράσεις καὶ στὶς ἰδιάζουσες συνθήκες ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ σχηματιστοῦν οἱ ἐνώσεις αὐτὲς καὶ ἀντιδράσεις. Ἡ ὀπισθοβατικὴ αὐτὴ ἀναγωγὴ στὶς ἀφιετηριακὲς προϋποθέσεις ποὺ ἐνυπάρχουν στὴ συγκρότηση τοῦ σύμπαντος καὶ ἐπιτρέπουν τὴν ὑπαρξὴ ζωῆς, γίνεται δυνατὴ χάρις σὲ πληροφορίες ποὺ μποροῦμε νὰ συλλέγουμε σήμερα γιὰ ἐνεργούμενα γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀπέχουν χρονικὰ ἀπὸ μᾶς μερικὰ δισεκατομμύρια χρόνια (ὅταν τὸ φῶς ξεκίνησε ἀπὸ τοὺς ἀπώτατους γαλαξίους γιὰ νὰ φτάσει σήμερα στὴ γῆ).

4.224

(Ἐάν λ.χ., οἱ πυρηνικὲς δυνάμεις ποὺ ἀναπτύχθηκαν μεταξὺ τῶν πρωτονίων ἀμέσως μετὰ τὴν ἀφετηριακὴ «ἐκρηξή»-ἐναρξὴ τοῦ σύμπαντος, ἦταν κατὰ τι ἰσχυρότερες, τὰ πρωτόνια θὰ συγκροτοῦσαν μόνο τὰ στοιχεῖα ἥλιο καὶ δευτέριο καὶ ὄχι ὑδρογόνο ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση γιὰ ὅλες τὶς ἄλλες μορφὲς τῆς ὕλης. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἄνθρακα, ποὺ εἶναι τὸ βασικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴ σύσταση ὀργανικῶν ἐνώσεων, ἐξαρτᾶται ἀπὸ μιὰ συγκεκριμένη ἰσχὺ πυρηνικῶν ἀντιδράσεων στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ἀστρικῶν σωμάτων—ἀφοῦ μόνο σὲ ὀρισμένη θερμοκρασία (10^8 Kelvin) μποροῦν νὰ συνενωθοῦν τρεῖς πυρῆνες ἡλίου καὶ νὰ συγκροτήσουν ἄτομο τοῦ ἄνθρακα. Ἐπίσης, ἂν ἡ ἐνέργεια φωτονίων ποὺ φθάνει στὴ γῆ ἦταν ἰσχυρότερη, οἱ ὀργανικὲς ἐνώσεις θὰ καταστρέφονταν ἀπὸ ὑπερβολικὴ θερμότητα, ἐνῶ ἂν ἦταν ἀσθενέστερη, τὰ ὀργανικὰ μόρια δὲν θὰ εἶχαν τὴν τελεσφόρο εὐκινησία ποὺ προϋποθέτει ἡ συντήρησή τους. Ἡ ἐνέργεια τῶν φωτονίων ποὺ ἀποδείχεται κατάλληλη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ζωῆς, βασίζεται σὲ μιὰ συγκεκριμένη ἀναλογία ἀνάμεσα στὶς ἠλεκτρομαγνητικὲς δυνάμεις καὶ στὶς δυνάμεις βαρύτητας. Κάποια ἀντίστοιχη ἰσορροπία ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ «μάζα» τοῦ ἠλεκτρονίου: Αὕξηση τῆς «μάζας» τοῦ ἠλεκτρονίου θὰ πολλαπλασίαζε τὶς ἐνέργειες τῶν ὀργανικῶν ἐνώσεων καὶ θὰ τὶς καθιστοῦσε ἀτελέσφορες, ἐνῶ ἡ ἐλάττωσή της θὰ ἔκανε τὰ ὀργανικὰ μόρια πολὺ ἀσταθῆ, ὥστε νὰ καταστρέφονται ἀμέσως ἀπὸ τὶς κοσμικὲς ἀκτινοβολίες. Θὰ μποροῦσε νὰ ἀπαριθμήσει κανεὶς ἀρκετὲς ἀκόμα ἀνάλογες προϋποθέσεις τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς ἀναφορικὰς στὴν πρωτογενῆ συγκρότηση τῆς ὕλης καὶ τὴ διαμόρφωση τοῦ σύμπαντος.¹¹)

5. Καὶ πάλι αἰτιώδης ἀρχή

Μιὰ τέτοια σπουδὴ τῶν κοσμικῶν προϋποθέσεων τῆς ἔμβιας ὕλης μᾶς ὀδηγεῖ ὑποχρεωτικὰ νὰ συμπεράνουμε, πὼς ἂν ὑπάρχει ζωὴ σήμερα στὴ γῆ, αὐτὸ πρέπει νὰ ὀφείλεται σὲ κάποια δυναμικὴ ποὺ εἶχε «προβλεφθεῖ» στὶς συνθήκες τοῦ ἀρχικοῦ σύμπαντος, σὲ κάποιες «σκοπιμότητες» ποὺ ἐνυπῆρχαν στὴν ἴδια τὴν ἔναρξιν τοῦ ἐνεργούμενου γεγονότος ποὺ συνιστᾶ τὸ σύμπαν. (Ἐνα τέτοιο συμπέρασμα δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὴ δυνατότητα ποὺ ἔχουμε σήμερα νὰ ἀναφερόμαστε στὶς συνθήκες τοῦ συμπαντικοῦ γεγονότος στὸ πρῶτο κλάσμα δευτερολέπτου μετὰ τὴν ἀρχικὴ «ἐκρηξιν»—στὸν «χρόνο Planck »: $t=10^{-43}\text{sec.}$) Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ λειτουργίες ποὺ συντελοῦνται σήμερα στὸ σῶμα μας, στὸν ἴδιο τὸν φλοιὸ τοῦ ἐγκεφάλου μας ὅπου τὸ ἀπροσδιόριστο Self ἐνεργεῖ τὴ συνειδητοποίηση τῶν ἐμπειριῶν μας, ἔχουν ἄμεσο πραγματικὸ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἀφετηριακὴ «ἐκρηξιν»-ἔναρξιν τοῦ σύμπαντος, πρὶν ἀπὸ 10-20 δισεκατομμύρια χρόνια. Ἄσχετο καὶ ἀνυπότακτο στοὺς προσδιορισμούς μας παραμένει μόνον τὸ ἴδιο τὸ Self, αὐτὸ ποὺ συνειδητοποιεῖ τὴν πραγματικὴ καὶ διαχρονικὴ ἐνότητα τοῦ σώματός μας μὲ τὸ καθολικὸ σύμπαν.

5.1

Ἡ συμπερασματικὴ συναγωγὴ «προβλέψεων» ἢ «σκοπιμοτήτων» στὶς συνθήκες ἔναρξης καὶ ἐξέλιξης τοῦ σύμπαντος γίνεται μὲ τὸν τρόπο τῆς ἐπιστήμης—ὅπως προκύπτει καὶ ἡ συμπερασματικὴ ἐπισήμανση τοῦ Self ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς πειραματικὲς μας δυνατότητες. Αὐτὸ ποὺ ὑπερβαίνει τὶς δυνατότητες τῆς ἐπιστήμης, εἶναι ἡ αἰτιολόγησις τῶν συμπερασματικῶν ἐπισημάνσεων: τὸ νὰ προσδιορίσουμε ποῦ ἀκριβῶς ὀφείλονται αὐτὲς οἱ προβλέψεις καὶ σκοπιμότητες.

5.11

Ὅμως, καὶ μόνον ἡ συμπερασματικὴ ἐπισήμανση τῆς σκοπιμότητας, ὅταν εἶναι ἐπιστημονικὰ ἔγκυρη (δηλαδὴ μεθοδολογικὰ συνεπὴς), μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δεχθοῦμε ὡς πραγματικὰ ὑπαρκτὸν —ἂν καὶ ἀνερμήνευτον— ἕναν παράγοντα ποὺ παρεμβαίνει κατευθύνοντας

καὶ καθορίζοντας τὴν κοσμικὴ λειτουργία. Αὐτὸς ὁ παράγων δὲν διαπιστώνεται μέσα στὰ δεδομένα τῆς ὕλης-ἐνέργειας, εἶναι ἐπομένως ξένος πρὸς τὸ σύμπαν τῆς ὕλης-ἐνέργειας—ἓνας παράγων ἐξω-φυσικὸς ἢ μετα-φυσικὸς. Ἐπιστημονικὰ ἀντιληπτὸς γίνεται μόνον ὡς a posteriori προσδιορισμὸς ἐνεργούμενων σχέσεων. Ἀλλὰ ὁ a posteriori προσδιορισμὸς δὲν μειώνει στὸ παραμικρὸ τὴν ἐνάργεια τῆς διαπίστωσης. Διαπιστώνουμε δηλαδὴ ἓνα ἄλλο Self —ἐξίσου ἀπροσδιόριστο καθεαυτὸ καὶ ἀνυπότακτο σὲ καθοριστικὸ νόημα ὅσο καὶ ἡ ὑπόσταση τοῦ ὑποκειμένου— ποὺ «διαβάζει» ἐκλεκτικὰ μέσα ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν δυνατῶν συνδυασμῶν συγκρότησης τῆς ὕλης καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐπιλέγοντας ἐκείνους ποὺ ὑπηρετοῦν τὴ συγκεκριμένη σκοπιμότητα.

5.111

Ἡ διαπίστωση ἐνὸς «ἄλλου» Self ποὺ παρεμβαίνει κατευθύνοντας καὶ καθορίζοντας τὴν κοσμικὴ λειτουργία, προκύπτει ὡς a posteriori προσδιορισμὸς ἐνεργούμενων σχέσεων. Ὁ προσδιορισμὸς δὲν συνιστᾷ ἀπόδειξη τῆς ὑπαρξῆς αὐτοῦ τοῦ «ἄλλου» Self, ἀποτελεῖ μόνον πρόταση ἐρμηνευτικὴ τῆς συμπερασματικὰ συναγόμενης σκοπιμότητας. Μιὰ διαφορετικὴ ἐρμηνευτικὴ πρόταση, ἐξίσου μεταφυσικὴ, θὰ ἦταν ἡ ἀπόδοση τῆς σκοπιμότητας στὸν παράγοντα τύχη-τυχειότητα. Ὅμως, ἡ αἰτιολόγησις τῶν σκοπιμοτήτων τῆς λειτουργίας τοῦ σύμπαντος μὲ ἀναφορὰ στὴν τυχειότητα, εἶναι μιὰ παραδοχὴ μεταφυσικὴ, ἀλλὰ καὶ ἄλογη ἢ δογματικὴ, δηλαδὴ ἀνεπαρκὴς γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ κάλυψη τῆς διαπιστωμένης σκοπιμότητας. Γιατὶ εἶναι ἀδύνατο στὰ πλαίσια τῆς κριτικῆς λειτουργίας τῆς ἐπιστήμης (ἢ γενικότερα τῆς ἔλλογης ἀντιληπτικῆς ἰκανότητας) νὰ συνδυάσουμε μιὰ συγκεκριμένη σκοπιμότητα (ποὺ ὑπηρετεῖται ἀπὸ μακρὰ ἀλληλουχία διαπιστωμένων «προβλέψεων» στὴ συγκρότηση καὶ λειτουργία τῆς ὕλης) μὲ μιὰ «τυχειότητα» προγραμματισμένη μὲ τόσην ἀκρίβεια.

5.12

Ἄν ἡ ἐπιστήμη σταματᾷ στὸ ὄριο τῶν διαπιστώσεων ὅταν

πρόκειται για τὸν προσδιορισμὸ τῆς αἰτιώδους ἀρχῆς, ἡ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν προσπάθεια ἐρμηνείας τῶν διαπιστώσεων ἢ συμπερασματικῶν ἐπισημάνσεων τῆς ἐπιστήμης. Μιὰ τέτοια παραίτηση θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἐγκατάλειψη τοῦ ἰδιάζοντος ἔργου τῆς φιλοσοφίας—θὰ ἦταν παραίτηση τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὸ κατεξοχὴν δικό της πεδίο ἔρευνας, αὐτὸ ποὺ τὴν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες, τὴν ξεχωρίζει, τῆς προσδιορίζει ἕναν χῶρο ἀποκλειστικὰ δικό της ἀνάμεσα στὶς ἄλλες γνωστικὲς ἀναζητήσεις τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν παραιτεῖται ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς αἰτιώδους ἀρχῆς, παραιτεῖται ἀπὸ τὴν ταυτότητά της καὶ τὴν αὐτονομία της. Συρρικνώνεται σὲ προτάσεις γνωσιοθεωρητικῶν μεθόδων, συμπληρωματικὲς καὶ ὑπηρετικὲς τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, ὑποτάσσεται στὶς ἀπαιτήσεις τῆς καθαρῆς ἐπιστήμης (γίνεται κυριολεκτικὰ ancilla scientiae), δίχως δικές της γνωστικὲς ἐπιδιώξεις καὶ στόχους.

5.121

Τὸ πρόβλημα τῆς αἰτιώδους ἀρχῆς τοῦ ὑπαρκτοῦ, εἶναι πρόβλημα τῆς ὄντολογίας—τῆς φιλοσοφικῆς ἀπόπειρας γιὰ τὴν καθολικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος. Καὶ μιὰ ὄντολογία ποὺ θέλει νὰ ἀρθρώνεται καὶ νὰ λειτουργεῖ μὲ βάση τὴν κριτικὴ ἐπαλήθευση τῶν προτάσεων της, ἀποδέχεται καὶ τὶς αἰτιολογήσεις τῶν ἐπιστημονικῶν διαπιστώσεων ὡς ἐρμηνευτικὲς ἀκριβῶς προτάσεις ὑποκείμενες σὲ κριτικὸ ἔλεγχο. Ὁ κριτικὸς ἔλεγχος διερευνᾷ στὴν περίπτωση αὐτῆ, ποιά ἀπὸ τὶς ἐρμηνευτικὲς προτάσεις καλύπτει πληρέστερα, ὡς αἰτιολόγηση, (δηλαδὴ ὡς ἀναγωγὴ στὴν αἰτιώδη ἀρχὴ), τὶς συμπερασματικὰ συναγόμενες σκοπιμότητες στὴ φύση.

5.122

Στὰ πλαίσια μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας, ἡ πληρότητα τῆς ἐρμηνευτικῆς κάλυψης τῶν σκοπιμοτήτων τοῦ κοσμικοῦ γίγνεσθαι κρίνεται μὲ τρία καταρχὴν κριτήρια: Πρῶτον, τὸν ἀριθμὸ τῶν δεδομένων σκοπιμοτήτων ποὺ ἐρμηνεύονται ἱκανοποιητικὰ μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς προτεινόμενης αἰτιώδους ἀρχῆς—σὲ σύγκριση μὲ ὅσες παραμένουν ἀνερμηνευτες. Δεύτερον, τὴ διυποκειμενικὴ κατανόηση τοῦ συσχετισμοῦ τῶν συγκεκριμένων σκοπιμοτήτων μὲ

τὴν προτεινόμενη αἰτιώδη ἀρχή. Καὶ τρίτον, τὴν εὐρύτερη δυνατὴ κοινωνικὴ λειτουργικότητα τῆς προτεινόμενης ἀναγωγῆς σὲ μιὰ αἰτιώδη ἀρχή.

5.2

Νοηματοδότηση τῆς σχέσης

Ἀναφερόμαστε στὴν κοινωνικὴ λειτουργικότητα τῆς ἀναγωγῆς σὲ μιὰ αἰτιώδη ἀρχή, ἐπειδὴ μιὰ τέτοια ἀναγωγή (ὅπως καὶ κάθε πρόταση ἐρμηνευτικὴ τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος) δὲν ἐξαντλεῖ τὴ σημασία της στὴν αἰτιολόγηση τῶν ἐπιστημονικῶν διαπιστώσεων, ἀλλὰ νοηματοδοτεῖ πολὺ γενικότερα τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ἀντι-κείμενη πραγματικότητα, μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του. Καὶ αὐτὲς οἱ σχέσεις δὲν εἶναι ποτὲ ἀτομικὲς καὶ ἀποσπασματικὲς, ἀλλὰ σχέσεις ποὺ συγκροτοῦν καὶ καθορίζουν τὸ κοινωνικὸ γεγονός. Ἐπομένως, ἀναφερόμαστε στὴν κοινωνικὴ λειτουργικότητα μιᾶς ὄντολογικῆς ἐρμηνείας, προκειμένου νὰ ἐπισημάνουμε τὸ κοινωνικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς—τὰ ἐπιτεύγματα πληρότητας καὶ ποιότητας τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ποὺ νοηματοδοτοῦνται ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ὄντολογικὴ ἐρμηνεία.

5.21

Παράδειγμα, ἡ πρόταση τοῦ Πόππερ (Popper) ποὺ προαναφέραμε: Ἐνας κλειστὸς κόσμος ὕλης-ἐνέργειας ποὺ διέπεται μόνο ἀπὸ τὴν ἀπροσδιοριστία (ἔτσι ὅπως αὐτὴ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῶν πιθανοτήτων σὲ κβαντικὸ ἐπίπεδο), θὰ ἦταν ἓνας κόσμος ποὺ τὸν κυβερνάει ἡ τύχη, δίχως περιθώρια γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία καὶ δημιουργικότητα. Ἀντίθετα, μέσα σὲ αὐτὸν τὸν κόσμο τῆς ὕλης-ἐνέργειας, ἡ παρεμβολὴ τοῦ ἀπροσδιόριστου (ἐξω-κοσμικοῦ καὶ ἐπομένως μεταφυσικοῦ) παράγοντα τῆς ἀνθρώπινης ἐνσυνείδητης ἐμπειρίας (τοῦ Self ἢ τῆς ὑπόστασης τοῦ ὑποκειμένου) —μὲ δεδομένη τὴν ἐμπειρικὴ πιστοποίηση τῆς ἀνυπότακτης σὲ νόημα παρουσίας του — καλύπτει ἐρμηνευτικὰ τὶς καθολικὰ βεβαιωμένες ἐκφάνσεις τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας καὶ δημιουργικότητας. Καὶ ἐπιπλέον,

νοηματοδοτεί τις εκφάνσεις αυτές, τούς προσδίδει τὴ δυναμικὴ τῆς ἔλλογης ἱστορικῆς πράξης.

5.22

Ἄν τώρα δεχθοῦμε καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ «ἄλλου» Self, τοῦ ὁποίου «ὄργανο» εἶναι ὄχι πιά ὁ ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος, ἀλλὰ τὸ καθολικὸ σύμπαν τῆς ὕλης-ἐνέργειας (ὅπου τὸ «ἄλλο» Self «διαβάζει» ἐκλεκτικὰ μέσα ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν δυνατῶν συνδυασμῶν συγκρότησης τῆς ὕλης καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐπιλέγοντας ἐκείνους ποὺ ὑπηρετοῦν μιὰ συγκεκριμένη σκοπιμότητα), τότε ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνσυνείδητης ἐμπειρίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημιουργικότητας δὲν εἶναι ἡ ἀναιτιολόγητη ἐξαίρεση ποὺ ἐξαντλεῖται στὴν παρουσία τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου, ἀλλὰ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ. Καὶ ἂν ἀρχὴ τοῦ ὑπαρκτοῦ εἶναι ἡ ἐνσυνείδητη ἐλευθερία ὡς ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα, ἀνυπότακτη σὲ κάθε καθοριστικὴ προσδιοριστία καὶ σὲ κάθε μηδενιστικὴ τυχαιότητα, τότε ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία καὶ δημιουργικότητα νοηματοδοτεῖται καὶ ὡς εὐθύνη ἀπέναντι στὴν ἴδια τὴν ὑπαρκτικὴ τῆς ἀρχῆς, ὅπως καὶ ἀπέναντι στὸν κόσμον τῆς ὕλης-ἐνέργειας, ποὺ ἐμφανίζεται τότε ὡς ἐνεργούμενο ἀποτέλεσμα δημιουργικῆς ἐλευθερίας. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ὑποκειμενικὴ ἑτερότητα ἀναδείχνονται τότε σὲ πραγματικὸ (καὶ ὄχι ἀξιολογικὸ, δηλαδὴ ἀυθαίρετο) κριτήριον γνησιότητας τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι —: ἡ ἐξάρτηση, ἡ ὑποταγὴ, ἡ καταδυνάστευση ἀποδείχνονται πραγματικὲς μορφὲς ἀλλοτριώσεως τῆς ὑπαρξῆς.

6. Λειτουργία τοῦ ὀρισμοῦ

Ἐπιστρέφουμε στὸν προσδιορισμὸ τῆς οὐσίας. Εἶπαμε ὅτι ἀναφερόμαστε στὴν οὐσία τοῦ ὑπαρκτοῦ πιστοποιώντας τὶς ἐνέργειες ποὺ συγκροτοῦν καὶ δηλώνουν τὸν τρόπο τῆς ὑπαρξῆς του. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὁδὸ προσδιορίζουμε καὶ τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου. Συνάζουμε πιστοποιήσεις ἐνεργειῶν, καὶ λέμε: ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπαρξὴ λογικὴ (μὲ λόγος ἐνδιάθετος —νοῦ— καὶ προφορικὸ—γλῶσσα), ὑπαρξὴ κοινωνικὴ (ζῶν πολιτικὸν), βουλευτικὴ, ἀναμνηστικὴ, δίποδη, ἄπτερη, ὀρθοβαδιστικὴ, γελαστικὴ, κ.ἄ.π. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ προσδιορισμοὶ ἀναφέρονται σὲ ἐνεργούμενες ἰκανότητες κοινὲς σὲ κάθε ἄνθρωπο, γι' αὐτὸ καὶ ὀρίζουν γενικὰ τὸν ἄνθρωπο: εἶναι ὄροι-ὄρια-προϋποθέσεις γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε μιὰ ὑπαρξὴ ὡς ἀνθρώπινη—μπαίνουν ὡς ὄριο ἀνάμεσα στὴν ἀνθρώπινη καὶ σὲ κάθε ἄλλη ὑπαρξὴ, συγκροτοῦν τὸ ἀνθρώπινο εἶδος (τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος προσφέρεται στὸ ἰδεῖν) καὶ διαφοροποιοῦν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶδος: συνιστοῦν τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι ἐντοπίζουμε στὶς ἐνέργειες τὴ φανέρωση τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος μετέχει στὸ εἶναι.

6.1

Ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ ὁδὸ τῆς πιστοποιήσεως τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζουμε καὶ τὸν «καθέκαστον» ἄνθρωπο—ἀδυνατοῦμε ὅμως νὰ τὸν ὀρίσουμε. Πιστοποιοῦμε ὅτι κάθε ἐπιμέρους ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ συγκεφαλαιώνει τὶς ἐνεργούμενες ἰκανότητες ποὺ διαφοροποιοῦν τὸ ἀνθρώπινο ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶδος, ἀλλὰ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ἰκανότητες αὐτὲς ἐνεργεῖται στὸν συγκεκριμένο ἄνθρωπο μὲ τρόπο μοναδικό, ἀνόμοιο καὶ ἀνεπανάληπτο: Μποροῦμε νὰ ὀρίσουμε ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἔχει νοῦ, θέληση, κρίση, λόγο κ.λπ., ἀλλὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑποτάξουμε στὶς ἀναπόφευκτα γενικὲς κατηγορίες τοῦ γλωσσικοῦ μας κώδικα τὸν ἰδιάζοντα τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ συγκεκριμένος ἄνθρωπος νοεῖ, θέλει, κρίνει, ἐκφράζεται κ.λπ.

6.11

Ἑτερότητα

Ἀκόμα καὶ τὰ μορφικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου (δηλαδή ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐνεργεῖται ἡ σωματικὴ ἰδιαιτερότητα—ἀπὸ τὰ δακτυλικὰ ἀποτυπώματα καὶ τὴ διάπλαση τοῦ κορμιοῦ ὡς τὸ βλέμμα, τὸ χαμόγελο, τὶς χειρονομίες κ.λπ.) εἶναι ἀδύνατο νὰ ὀριστοῦν, ἔστω καὶ μὲ τὶς ἀναλυτικότερες περιγραφές. Τὸ σύνολο τῶν προσδιορισμῶν ποὺ μποροῦμε νὰ συγκεντρώσουμε γιὰ τὴν περιγραφή ἑνὸς συγκεκριμένου ἀνθρώπου, εἶναι σίγουρο ὅτι θὰ ἀνταποκρίνεται σὲ περισσότερες ἀπὸ μία ἀτομικὲς περιπτώσεις. Καὶ τοῦτο, γιὰτὶ κάθε προσδιορισμὸς (γιὰ νὰ λειτουργήσῃ ἀκριβῶς ὡς προσδιορισμὸς) τείνει πρὸς τὴν ἀντικειμενικοποίηση τοῦ προσδιοριζομένου, δηλαδή πρὸς τὴν ἐξομοίωση τῆς κατανόησής του ἀπὸ ἕνα εὐρύτερο σύνολο ἀνθρώπων. Ἐνῶ ἡ κοινὴ ἐμπειρία βεβαιώνει ὅτι ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος εἶναι ἕνα σύνολο ἐνεργειῶν, σωματικῶν καὶ ψυχικῶν, μὲ χαρακτήρα μοναδικό, ἀνόμοιο καὶ ἀνεπανάληπτο. Ὁ κάθε συγκεκριμένος ἄνθρωπος ἐνσαρκώνει μιὰν ἀπόλυτη (= ἀπολελυμένη, ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε προκαθορισμὸ) ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα.

6.12

Ἡ κοινὴ ἐμπειρία βεβαιώνει τὴν ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπινου ὑποκειμένου — γνωρίζουμε αὐτὴ τὴν ἑτερότητα, ἔστω κι ἂν δὲν μποροῦμε νὰ τὴν ὀρίσουμε. Ἡ γνώση τῆς ἑτερότητας πραγματοποιεῖται μέσῳ καὶ πάλι τῆς πιστοποίησης τῶν ἐνεργειῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκφορᾶς τους. Ἀλλὰ ἐνῶ ἡ πιστοποίηση τῶν ἐνεργειῶν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντικείμενο ὀρισμοῦ, ἡ πιστοποίηση τοῦ τρόπου ἐκφορᾶς τους ἔχει πάντοτε τὸν χαρακτήρα ἄμεσης ἐμπειρίας. Ὀνομάζουμε ἄμεση ἐμπειρία τὴν ὁπωσδήποτε ἐνεργητικὴ «συνάντηση» ἑνὸς ὑποκειμένου μὲ τὶς ἐνέργειες (ἢ τὴ «μετοχὴ»-«μέθεξι» στὶς ἐνέργειες) ποὺ «εἰδοποιοῦν» τὴν ἑτερότητα ἑνὸς ἄλλου ὑποκειμένου—γι' αὐτὸ καὶ λέμε ὅτι ἡ πιστοποίηση τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας εἶναι πάντοτε γεγονὸς σχέσης, μιὰ ἐμπειρία σχέσης.

6.121

Τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν καθημερινὸ βίον εἶναι πολλὰ: Ὅσες πληροφορίες κι ἂν συγκεντρώσουμε γιὰ ἕναν συγκεκριμένο ἄνθρωπο, εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀναπληρώσουν τὴ γνώση ποὺ μᾶς παρέχει ἡ ἄμεση συνάντηση μαζί του. Καὶ γνωρίζουμε τόσο πληρέστερα ἕναν ἄλλον ἄνθρωπο ὅσο πληρέστερη εἶναι ἡ συναναστροφή μας μαζί του—ἡ δυνατότητα νὰ παρατηρήσουμε καὶ ἀντιληφθοῦμε τὶς περισσότερες δυνατὲς «ἐκδηλώσεις» τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου: τὸν τρόπο ποὺ ἐκφράζεται, ποὺ κοιτάζει, ποὺ χειρονομεῖ, ποὺ σκέπτεται, ποὺ κρίνει, ποὺ συγκινεῖται κ.λπ. Αὐτὸς ὁ τρόπος, ποὺ μᾶς κάνει γνωστὴ τὴν ὑποκειμενικὴ ἑτερότητα τοῦ ἄλλου, εἶναι ἀδύνατο νὰ κωδικοποιηθεῖ σὲ μεταβιβάσιμες πληροφορίες. Γίνεται προσιτὸς μόνο στὰ πλαίσια τῆς ἄμεσης σχέσης, καὶ ἡ πληρότητα τῆς γνώσης παρακολουθεῖ τὴν πληρότητα τῆς σχέσης.

6.13

Ὁ λογικὸς τρόπος τῆς ἑτερότητας

Στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅπως προαναφέρθηκε, χρησιμοποιοῦμε τὴν πολυσήμαντη λέξη λόγος γιὰ νὰ προσδιορίσουμε κάθε ἀναφορικὴ ἐνέργεια ἀποκαλυπτικὴ τῆς ἑτερότητας τοῦ ὑποκειμένου. Λόγος εἶναι τὸ ἐνδιάθετο νόημα, ἡ φανταστικὴ εἰκόνα, ἡ ἀκουστικὴ εἰκόνα, ἡ ὀπτικὴ παράσταση, ἡ μορφή, τὸ σχῆμα, ἡ μουσικὴ μελωδία, ἡ χρωματικὴ ἀρμονία κ.λπ. Ἡ πολυσημία τοῦ λόγου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ὁ τρόπος ποὺ μᾶς κάνει γνωστὴ τὴν ὑποκειμενικὴ ἑτερότητα εἶναι ὁ τρόπος τοῦ λόγου—ἡ ἴδια ὑποκειμενικότητα ἐνεργεῖται ὡς λόγος. Καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ λόγος εἶναι ὁ τρόπος τῆς σχέσης, τόσο ὡς δυνατότητα τοῦ ὑποκειμένου νὰ κάνει μεθεκτὴ τὴν ὑπαρκτικὴ του ἑτερότητα, ὅσο καὶ ὡς δυνατότητα νὰ μετέχει τὸ ὑποκείμενο στὴν ἐνέργεια τὴν ἀποκαλυπτικὴ τῆς ἑτερότητας ἄλλων ὑποκειμένων.

6.131

Ὅμως ὁ Λακάν (Lacan) ἔδειξε πὼς ὄχι μόνο οἱ συνειδητὲς ἐνέργειες, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἀσυνείδητο τοῦ ὑποκειμένου δομεῖται καὶ συγκροτεῖται μὲ τὸν τρόπο τοῦ λόγου, τὸν τρόπο τῆς

γλώσσας.¹² Πού σημαίνει, ὅτι ἡ ἀναφορικότητα δὲν συνιστᾶ ἀπλῶς μιὰ δυνατότητα τοῦ ὑποκειμένου (μὲ ἐνδεχόμενη καὶ τὴ μὴ δυνατότητα τῆς ἀναφορᾶς, τὸ ἄσχετον τῆς ὑποκειμενικότητας), ἀλλὰ συνιστᾶ τὸν καθολικὸ καὶ δεδομένο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο καὶ συγκροτεῖται καὶ ἐνεργεῖται ἡ ὑποκειμενικότητα σὲ κάθε «ἐπίπεδο» (συνειδητό, λίγο ἢ πολὺ συνειδητό, μὴ-συνειδητό, ἀσυνειδητό).

6.132

Καὶ ἐπειδὴ ἡ ὑποκειμενικότητα συγκροτεῖται καὶ ἐνεργεῖται σὲ κάθε ἐπίπεδο μὲ τὸν τρόπο τοῦ λόγου, χαρακτηρίζουμε ὡς μὴ-λόγο (non-sense, εἶπε ὁ Λακᾶν) τὴν ἐπίσης βεβαιωμένη μὲ τὸν τρόπο τοῦ λόγου ὑποστατικὴ προϋπόθεση τοῦ ἴδιου τοῦ λόγου, τὸν ἀφετηριακὸ «πυρήνα» ἢ «παράγοντα» πού παρεμβαίνει καθορίζοντας τὴν ἑτερότητα τοῦ λόγου —τὴ λογικὴ ἑτερότητα τοῦ ὑποκειμένου— (χαρακτηρίζουμε ὡς μὴ-λόγο τὸ ἀπροσδιόριστο Self ἢ τὴν ὑπόσταση τοῦ ὑποκειμένου).

Γνωρίζουμε τὸ Self μόνο ἐκδηλούμενο, δηλαδὴ ἀναφερόμενο καὶ μαρτυρούμενο ἀπὸ τὸν λόγο, χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ τὸ ὀρίσουμε μὲ τὸν λόγο. Καὶ δὲν μπορούμε νὰ τὸ ὀρίσουμε μὲ τὸν λόγο, γιατί ὁ λογικὸς ὀρισμὸς μεταποιεῖ τὸ Self σὲ νόημα πού «ἐξουσιάζεται» ἀπὸ τὴ νόηση, ἐνῶ ἡ ἑτερότητα τοῦ Self προηγεῖται καὶ καθορίζει τὴ λειτουργία τῆς νόησης—εἶναι ἑτερότητα τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως πρὶν καὶ ἀπὸ τὴ συνειδητοποίησή του (ἑτερότητα λειτουργίας τόσο τοῦ συνειδητοῦ ὅσο καὶ τοῦ ἀσυνειδητοῦ) ἄρα ἀνυπότακτη σὲ κάθε νόημα.

6.14

Τὸ ὄνομα

Ἡ ὑποκειμενικὴ ἑτερότητα δὲν ὀρίζεται μὲ τὸν λόγο, δὲν ἐξαντλεῖται σὲ λογικοὺς προσδιορισμούς. Ὅμως σημαίνεται μὲ τὸ ὄνομα πού ἀποδίδουμε στὸ ὑποκείμενο—τὸ ὄνομα πού εἰσάγει τὸ ὑποκείμενο στὴν κοινωνικὴ σχέση. Χάρη στὸ ὄνομα γίνεται δυνατὴ ἡ ἀναφορά, ἡ κλήση καὶ ἐπίκληση τοῦ ὑποκειμένου, ἡ ἔνταξή του στὴν κοινωνικὴ ὁμάδα, ἡ δυνατότητά του νὰ λειτουργεῖ ὡς

ὑποκειμενική ἑτερότητα μέσα στίς σχέσεις ποὺ συγκροτοῦν τὴν κοινωνική ομάδα. Μέσα στίς σχέσεις αὐτές, ἀλλὰ καὶ στὴ λειτουργία τῆς αὐτεπίγνωσης τοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὄνομα ὄχι ἀπλῶς σημαίνει τὴν ὑποκειμενική ἑτερότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν προκαλεῖ σὲ φανέρωση, τὴν βεβαιώνει μέσα ἀπὸ τὴν ἀναφορική ἀντιδιαστολή καὶ τὴν κοινωνική της ἀναγνώριση, τὴν πιστοποιεῖ ὑπαρκτικὰ μὲ τὴ μόνη δυνατὴ πιστοποίηση τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος ποὺ εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς σχέσης. Ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς εἶναι ὡς ὑποκειμενική ἑτερότητα ἕνας ἐπώνυμος ἄνθρωπος—εἶναι αὐτὸ ποὺ λέει τὸ ὄνομά του καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι δὲν μπορεῖ νὰ λεχθεῖ μὲ τρόπον ἄλλον ἔξω ἀπὸ τὸ ὄνομα, ἔστω κι ἂν συγκεντρώσουμε ὅσουσδήποτε προσδιορισμοὺς γιὰ τὴ λεπτομερέστερη δυνατὴ περιγραφή του.

6.141

Ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ ὀνόματος, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀνώνυμη ἐκδοχὴ τοῦ ὑποκειμένου συνιστᾶ πραγματικὴ ἀλλοτριώσή του. Ὅχι ἀλλοτριώση ἀπλῶς ἀξιολογική (μιὰ ὑποβάθμιση στὰ πλαίσια συμβατικῶν ἐντάξεων στὴν κοινωνική ἄρθρωση καὶ δομὴ), ἀλλὰ ἀλλοτριώση ὑπαρκτική, ἀλλοίωση τοῦ τρόπου ποὺ διαφοροποιεῖ τὴν ἀνθρώπινη ἀπὸ κάθε ἄλλη ὑπαρξή. Ἐνας ἀνώνυμος ἄνθρωπος ἐπισημαίνεται χωρὶς νὰ σχετίζεται καὶ ἡ ἀπλὴ ἐπισήμανση ποὺ παρακάμπτει τὴ σχέση, παρακάμπτει καὶ τὴν ἐνεργούμενη (λογικὴ) φανέρωση τῆς ἑτερότητας ποὺ εἶναι δυνατὴ μόνο ὡς σχέση—παρακάμπτει τὴ δήλωση τῆς λογικῆς ἑτερότητας ποὺ διαφοροποιεῖ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ κάθε ἄλλη ὑπαρξή (ἀλλὰ καὶ τὸ κάθε συγκεκριμένο ὑποκείμενο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ὑποκείμενα).

6.142

Ὁ εὐκολότερος (καὶ χρηστικότερος) τρόπος ἀνώνυμης ἐπισήμανσης εἶναι ἡ «ἀριθμοποίηση» τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου: τὸ ἐκδεχόμεστε σὰν οὐδέτερη, ἀδιαφοροποίητη μονάδα ἐνὸς ἀριθμητικοῦ συνόλου. Ἐπισημαίνουμε τὸ ἀνώνυμο ὑποκείμενο μὲ ἕναν ἀριθμητικὸ προσδιορισμὸ ποὺ διαφέρει κατὰ μία τουλάχιστον μονάδα ἀπὸ ὅποιονδήποτε ἄλλο ἀριθμητικὸ

προσδιορισμὸ—τὸ διαφοροποιοῦμε μόνο μετρητά, ποσοτικά. Ἔτσι τοῦ ἀφαιροῦμε κάθε σημαντικὴ δήλωση λογικῆς καὶ ὑπαρκτικῆς ἑτερότητας, κάθε ποιοτικὴ ἰδιο-τροπία, προσιτὴ μόνο στὴν ἐμπειρία τῆς σχέσης, τῆς λογικῆς φανέρωσης.

6.143

Ἀφαιροῦμε πραγματικὰ (καὶ ὄχι μεταφορικὰ ἢ ἀλληγορικὰ) ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο τὴ δυνατότητα νὰ πραγματοποιεῖ ἐνεργητικὰ τὴν ὑπαρκτικὴ του ἑτερότητα, ὅταν δημιουργοῦμε (ἢ δεχόμεστε καὶ συντηροῦμε) μορφές καὶ τρόπους κοινωνικῆς ὀργάνωσης, ποὺ προϋποθέτουν τὰ μέλη τῆς κοινωνικῆς ὁμάδας σὰν ἀνώνυμες μονάδες—σὰν οὐδέτερα «ἄτομα»-φορεῖς ἐξομοιωμένων (ἢ ποσοτικὰ μόνο διαφοροποιημένων) δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ ἀφαιρετικὴ, ἀνώνυμη ἐκδοχὴ τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου εἶναι μιὰ πολιτικὴ ἐπιλογή, ποὺ ἐκφράζεται μὲ θεσμοὺς πολιτειακῆς συγκρότησης, ὑπαλληλικῆς ἱεραρχίας, ἐργασιακῶν σχέσεων, ἀσφαλιστικῶν κατοχυρώσεων, συντεχνιακῆς ὀργάνωσης, ἐξομοιωμένης ψυχαγωγίας κ.λπ.

6.144

Ὅμως, προτοῦ νὰ εἶναι μιὰ πολιτικὴ ἐπιλογή, ἡ θεσμοποίηση τῆς ἀνώνυμης ἐκδοχῆς τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου ἐκφράζει ὅπωςδήποτε μιὰν ὀρισμένη ἀντίληψη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ ζωὴ —μιὰν ὄντολογικὴ ἀντίληψη: Ἐκδέχεται τὸ ὑποκείμενο σὰν μονάδα-ὄντοτητα καθ'αυτὴν (συνήθως σὰν βιολογικὴ μονάδα ἐπιβίωσης ἢ σὰν πνευματικὴ μονάδα ἠθικῶν-νομικῶν δεσμεύσεων). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου ἡ προτεραιότητα δίνεται ὄχι στὴ δημιουργικὴ σχέση καὶ κοινωνικὴ πραγματοποίηση τῆς ὑπαρξὸς καὶ τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ σὲ ἀνάγκες ἄλλες (ὕλικές ἢ ἰδεαλιστικές—ἀδιάφορο). Καὶ οἱ ἀνάγκες ποὺ ἀφοροῦν ὄχι στὴν κοινωνικὴ πραγματοποίηση τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας, ἀλλὰ στὴν ἐξασφάλιση τῶν ἀνώνυμων ὑπαρκτικῶν μονάδων (τῶν ἀφαιρετικῶν αὐτονομημένων καὶ ἐξομοιωμένων ὄντοτήτων), δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ μόνο ἀνάγκες χρηστικές, ποσοτικὰ προσδιορισμένες.

6.15

Χρηστική ἀριθμοποίηση

Οἱ χρηστικές, ποσοτικά προσδιορισμένες ἀνάγκες τῶν ἀνώνυμων ἀτόμων ἱκανοποιοῦνται ἀποδοτικότερα, ὅταν καὶ οἱ προσφερόμενες ἱκανοποιήσεις καὶ οἱ ἀποδέκτες τους μεταφράζονται σὲ ἀριθμητικούς συντελεστές. Σὲ συντελεστές λ.χ., γενικῆς εὐταξίας καὶ τήρησης τῶν νόμων, καθολικοῦ δικαιώματος ἐπιλογῆς τῆς ἐξουσίας, γενικοῦ ἐλέγχου κατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, δυνατοτήτων ἀσφάλισης καὶ περίθαλψης, ἐλέγχου τῆς ἐργασίας καὶ παραγωγικότητας, ἐξασφάλισης στέγης-κατοικίας, ἰσότητας προσβάσεων στὴ διοικητικὴ μηχανὴ κ.λπ. Ὅταν οἱ θεσμικὲς καλύψεις ὅλων αὐτῶν τῶν ἀναγκῶν ρυθμίζονται μὲ βάση τὴν ἀποδοτικὴ ἀρχὴ τῶν ἐξομοιωμένων δυνατοτήτων ἢ παροχῶν, τότε ἡ λογικὴ τῆς «ἀριθμοποίησης» μοιάζει μᾶλλον ἀναπόφευκτη. Ἀριθμοποιεῖται τὸ ὑποκείμενο καὶ ποσοτικοποιοῦνται οἱ ἀνάγκες του—τὸ ὑποκείμενο γίνεται ἀριθμὸς ἀστυνομικῆς ταυτότητας, ἐκλογικοῦ βιβλιαρίου, φορολογικῆς δηλώσεως, βιβλιαρίου ἀσφαλίσεως, ἀριθμὸς τῆς καρτέλας ποῦ «χτυπάει» στὴ δουλειά του ὁ ἐργαζόμενος, ἀριθμὸς διαμερίσματος στὴν πολυκατοικία, ἀριθμὸς προτεραιότητας γιὰ τὴν εἴσοδο σὲ μιὰ δημόσια ὑπηρεσία, κ.λπ.

6.151

Μιλᾶμε γιὰ ἀνάγκες χρηστικές, καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι διαστέλλουμε τὶς ἀνάγκες αὐτὲς ἀπὸ κάποιες ἄλλες μὴ-χρηστικές ἀνάγκες. Ὅμως ἀναφερόμαστε πάντοτε σὲ ἀνάγκες (ὄχι σὲ ἐπιθυμίες ἢ ἀπαιτήσεις «πολυτελείας»). Ποιὲς μπορεῖ νὰ εἶναι οἱ πραγματικές, ἀλλὰ μὴ-χρηστικές ἀνάγκες τοῦ ὑποκειμένου; Στενεύοντας ὑπερβολικὰ τὸν ὄρισμό, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι ἐκεῖνες ποῦ καὶ χωρὶς τὴν ἐκπλήρωσή τους τὸ ὑποκείμενο μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει βιολογικά. Τέτοιες λ.χ., εἶναι οἱ ἀνάγκες δημιουργικῆς ἀπασχόλησης, ἐλεύθερης ἔκφρασης, ὑπεύθυνων ἐπιλογῶν, προσωπικῶν σχέσεων, ἀνάγκες ἀναγνώρισης, αὐτοβεβαίωσης, αὐτοπροαίρετης πράξης καὶ δράσης, ἐλευθερίας ἐπιχειρηματικῆς καὶ συνεταιριστικῆς κ.λπ.

Αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ ἀνάγκες ὅσο κι ἂν εἶναι ἐπιτακτικές, δὲν ἀναφέρονται στὴν ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφέρονται ὅμως στὴ διάσωση τῆς ἀνθρώπινης ἰδιαιτερότητας. Καὶ αὐτὸ σημαίνει, πὼς ἂν δὲν ἱκανοποιηθοῦν αὐτὲς οἱ ἀνάγκες, τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἀλλοτριώνεται, γίνεται κάτι ἀλλότριο-ξένο πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν ἀνθρώπινη «φύση» του. Ἀντίθετα, ἡ ἱκανοποίηση αὐτῶν τῶν μὴ-χρηστικῶν ἀναγκῶν σώζει τὴν ἑτερότητα τοῦ ὑποκειμένου καί, ἐπομένως, τὴν ὑποκειμενικὴ του ταυτότητα. Καὶ ἡ ἑτερότητα τῆς κάθε ὑποκειμενικῆς ταυτότητας εἶναι τὸ γεγονός πὸ διακρίνει τὴν ἀνθρώπινη ἀπὸ κάθε ἄλλη ὕπαρξη.

6.152

Ἄν ἀφαιρέσουμε ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο τὴ δυνατότητα νὰ διακριθεῖ, νὰ ἀναγνωριστεῖ, νὰ δημιουργήσει, νὰ αὐτοβεβαιωθεῖ ὡς ὑπαρκτικὴ-λογικὴ ἑτερότητα, τοῦ ἀφαιροῦμε καὶ τὴ δυνατότητα νὰ ὑπάρξει ὡς ἐπώνυμη ταυτότητα—τοῦ ἐπιβάλλουμε τὴν ἑξομοίωση, τὴν οὐδετεροποίηση καὶ ἀλλοτρίωση τῆς ὑπαρκτικῆς του ἑτερότητας. Γιατὶ ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη καὶ ἡ ταυτότητά της βεβαιώνεται μόνο ὡς ἐνεργητικὴ (ἐν ἔργῳ) πραγματοποίηση ἑτερότητας (λογικῆς ἐκφορᾶς καὶ λογικῆς ἀποδοχῆς της)—μόνο ὡς σχέση καὶ κοινωνικὸ γεγονός.

6.2

Ἀλλοτρίωση - Μάρξ

Ὅφειλουμε στὸν Μάρξ τὴν ἐναργέστερη μᾶλλον ἀνάλυση τοῦ φαινομένου τῆς ἀνθρώπινης ἀλλοτρίωσης. Ἡ ἐνάργεια τῆς ἀνάλυσης ἔγκειται κυρίως στὸν ἐντοπισμὸ της σὲ πολὺ συγκεκριμένα καὶ πραγματικὰ πλαίσια: Στὰ πλαίσια τῆς ἐξαρτημένης ἐργασίας—τῆς ἐκδοχῆς τοῦ ὑποκειμένου ὡς ἀπρόσωπου συντελεστῆ μιᾶς ἑξομοιωμένης παραγωγικῆς διαδικασίας, ξένης πρὸς τὴ δημιουργικὴ του ἱκανότητα καὶ ἀνάγκη. Ἡ ἐμμονὴ τοῦ Μάρξ σὲ πραγματικοὺς καὶ συγκεκριμένους συντελεστὲς τῆς ἀνθρώπινης ἀλλοτρίωσης, ἀναδείχνει καὶ τὴ φιλοσοφικὴ σημασία τῶν ἀναλύσεών του:

Ἀποδεσμεύει τὴν ἐρμηνεία τοῦ ὑποκειμενικοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος (καὶ τὴν ἀνθρωπολογικὴ σπουδὴ γενικότερα) ἀπὸ ἀφηρημένους νοηματικούς καθορισμούς καὶ a priori ἀξιολογικὲς ἐκτιμήσεις, ἐπιτρέπει τὴν κριτικὴ ἐπαλήθευση ἢ διάφευση κάθε γνώσης ποὺ ἀφορᾷ στὸ ὑποκείμενο μὲ βάση τὴν ἐμπειρία τῶν σχέσεων ποὺ τὸ καθορίζουν.

6.21

Πρὶν καὶ ἀπὸ τὴ συλλογιστικὴ αὐτοσυνειδησία, τὴν ἠθικὴ ἀπαίτηση ἢ τὴ μεταφυσικὴ αἰτιολόγηση, ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν Μὰρξ εἶναι ἓνα γεγονὸς πραγματικῶν σχέσεων, σχέσεων ὑλικῶν: Ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει μόνο καὶ ἐφόσον σχετίζεται ἄμεσα καὶ ἔμπρακτα μὲ τὴν ὑλικὴ πραγματικότητα ποὺ τὸν περιβάλλει—προσλαμβάνοντας τροφή, ἔνδυμα, ἐργαλεῖα. Ἡ πρόσληψη αὐτὴ ὀργανώνεται σὲ παραγωγικὴ δραστηριότητα, καὶ ἡ παραγωγικὴ-δημιουργικὴ δραστηριότητα εἶναι αὐτὴ ποὺ διαφοροποιεῖ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ κάθε ἄλλο ζῶο. Ὅμως, ἡ παραγωγικὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου παύει νὰ εἶναι δημιουργικὴ καὶ ἡ ἐργασία του γίνεται ξένη πρὸς τὸν ἑαυτό του, ὅταν ὁ ἄνθρωπος πουλάει τὴν ἐργασία του γιὰ νὰ κερδίσει τὴν ἐπιβίωσή του. Καὶ πουλάει τὴν ἐργασία του, ὅταν τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς (γῆ, ἐργαλεῖα, μηχανές) ἀνήκουν σὲ ἄλλον καὶ αὐτὸς ὁ ἄλλος καθορίζει τὶς σκοπιμότητες καὶ τὸν τρόπο τῆς παραγωγῆς. Τότε ἡ ἐργασία εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο μιὰ ἀπώλεια τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀπώλεια τῆς ἀνθρώπινης ιδιαιτερότητάς του—εἶναι ἀλλοτριώση τοῦ ἀνθρώπου.

6.211

Οἱ παραγωγικὲς σχέσεις εἶναι ὅπωςδήποτε σχέσεις κοινωνικὲς, γιὰτὶ εἶναι καταρχὴν καὶ ἀνταλλακτικὲς—ἀφοῦ ὁ κάθε ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ παράγει μόνος του ὅλη τὴν ποικιλία τῶν εἰδῶν ποὺ τοῦ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ ζήσει. Ὅμως οἱ ἀνταλλακτικὲς-κοινωνικὲς σχέσεις εἶναι ἀνάγκη νὰ ρυθμιστοῦν ἀπὸ κάποιους κανόνες ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴ λειτουργικότητα καὶ ἀποδοτικότητά τους (κάνουν δυνατὴ καὶ τελεσφόρο τὴν κοινωνικὴ-παραγωγικὴ συνύπαρξη). Οἱ κανόνες αὐτοὶ συγκροτοῦν τὴν ἠθικὴ ἑνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Οἱ πιὸ ἀναγκαῖοι καὶ ἐπιτακτικοὶ ἀπὸ τοὺς

κανόνες τῆς Ἠθικῆς γίνονται ἀναπόφευκτα ὑποχρεωτικοί, ἐπιβάλλονται στὸ σύνολο ἀπὸ κάποια ὄργανα ἐπιφορτισμένα μὲ τὴν εὐθύνη αὐτῆς τῆς ἐπιβολῆς: τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, τοὺς νόμους καὶ τὴ δικαστικὴ ἐξουσία. Ταυτόχρονα, ἡ ἴδια αὐτὴ ἀναγκαιότητα ὀδηγεῖ στὸ νὰ περιβληθοῦν οἱ ἠθικοὶ κανόνες κύρος μεταφυσικό, νὰ θεωρηθοῦν ὡς θέλημα κάποιας ὑπερβατικῆς δύναμης ἢ ἐνὸς ὑπέρτατου ὄντος—καὶ ἔτσι συγκροτεῖται ἡ Θρησκεία. Ἐπομένως, γιὰ τὴ σκέψη τοῦ Μάρξ, ὅλοι αὐτοὶ οἱ συντελεστὲς τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος (Ἠθική, Δίκαιο, Πολιτικὴ Ἐξουσία, Θρησκεία) εἶναι παράγωγα καὶ ἐπιφαινόμενα τῆς ἀφετηριακῆς πραγματικότητας τῶν ὑλικῶν-παραγωγικῶν-ἀνταλλακτικῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ σχέσεις αὐτὲς συγκροτοῦν τὴ βάση (Basis) τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος, ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα φαινόμενα ἀποτελοῦν ἓνα ἐποικοδόμημα (Überbau) πάνω σὲ αὐτὴ τὴ βάση.

6.212

Ἄν δεχθοῦμε αὐτὴ τὴν ἐρμηνευτικὴ θέση, εἶναι ἀμέσως προφανὲς πῶς κάθε προσπάθεια νὰ ἀλλάξουμε τὸν κόσμον (die Welt zu verändern, καθὼς λέει ὁ Μάρξ) θὰ μένει ἀτελέσφορη, ἂν ξεκινᾶμε μὲ ἀλλαγὲς στὸ ἐποικοδόμημα. Ἡ ἀλλαγὴ, γιὰ νὰ εἶναι πραγματικὴ, πρέπει νὰ συντελεστεῖ στὴ βάση τῶν ὑλικῶν-παραγωγικῶν σχέσεων. Καὶ οἱ μόνοι γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀλλαγὴ αὐτῶν τῶν σχέσεων ἀποτελεῖ πραγματικὴ ἀνάγκη, εἶναι ὅσοι ἀλλοτριώνονται μέσα σὲ αὐτές: οἱ ἄνθρωποι ποὺ πουλᾶνε τὴν ἐργασία τους, γιὰτὶ δὲν τοὺς ἀνήκουν τὰ μέσα παραγωγῆς. Εἶναι οἱ ἀκτῆμονες, οἱ προλετᾶριοι. Ἡ ἐπανάστασή τους —ἢ ἔμπρακτῃ ἄρνησή τους νὰ ὑποταχθοῦν σὲ ἀλλοτριωτικὲς γι' αὐτοὺς παραγωγικὲς σχέσεις— εἶναι ἡ δύναμη ποὺ προωθεῖ τὴν κοινωνικὴ μεταβολή, ἡ δύναμη ποὺ κινεῖ τὴν Ἱστορία.

6.22

Κριτικὴ σχέσεων καὶ ἀναγκῶν

Οἱ σημαντικὲς γιὰ τὴ φιλοσοφία θέσεις ποὺ ἐμπεριέχονται σὲ αὐτὴ τὴ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἱστορίας ἀπὸ τὸν Μάρξ, εἶναι καταρχὴν δύο: Πρῶτον, ἡ ἀποδέσμευση ἀπὸ τὴν ἀφηρημένη

θεώρηση τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου ὡς νοητῆς ὄντοτητας καὶ ἡ ἐκδοχή του ὡς γεγονότος ἐνεργούμενων σχέσεων. Δεύτερον, ἡ μετάθεση τῆς κοινωνικῆς-ἱστορικῆς δυναμικῆς καὶ τῶν δυνατοτήτων ἐρμηνείας τῆς ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῶν ἀφηρημένων ἰδεολογικῶν σχημάτων καὶ ἀξιολογικῶν στόχων, στὸ ἐπίπεδο τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν —ἀναγκῶν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ ζωὴ— τοῦ ἀνθρώπου.

6.221

Οἱ δύο αὐτὲς θέσεις ἀντιπροσωπεύουν καὶ οὐσιαστικὴ συμβολὴ στὴ διατύπωση μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας: Καταρχῆν, γιὰτὶ ἀναιροῦν τὶς ἀπριοριστικὲς (ὕλιστικὲς ἢ ἰδεαλιστικὲς) προϋποθέσεις τῆς ἀνθρωπολογίας (ὅπως ἀναπτύχθηκε στὰ πλαίσια τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς φιλοσοφικῆς παράδοσης): Ἐὰν τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ὑπάρχει καὶ γνωρίζεται μόνο ὡς γεγονὸς σχέσεων καὶ δυναμικῆς σχέσεων, δὲν μένει περιθώριο γιὰ a priori νοητικοὺς καθορισμοὺς—εἴτε τῆς καθολικῆς ὄντοτητας (οὐσίας) εἴτε τοῦ πάγια καθορισμένου κατέκαστον. Ἡ ἐρμηνεία τῆς ὑπαρκτικῆς πραγματικότητας τοῦ ὑποκειμένου ὑπόκειται σὲ ἐπαλήθευση ἢ διάψευση μέσῳ τῆς κριτικῆς τῶν σχέσεων ποὺ δηλώνουν τὴν ὑποκειμενικὴ ὑπαρξή: Ἐὰν ἡ δυναμικὴ τῆς σχέσης ἀλλοιώνεται, ἐκτρέπεται στὴ μὴ-σχέση, δηλαδὴ στὴν ἐξάρτηση, τὴν ὑποταγή, τὸν ἐξουσιασμό, τὴν ἐκμετάλλευση, τότε ἡ ὑποκειμενικὴ ὑπαρξὴ δὲν ἀληθεύει, ἀλλὰ γίνεται κάτι ξένο πρὸς τὸν ἑαυτὸ τῆς — ἀλλοτριώνεται.

6.222

Ταυτόχρονα, ἡ γνώση καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ τῆς δυναμικῆς τους —γνώση καὶ ἐρμηνεία τῆς ἀνθρώπινης Ἱστορίας— ὑπόκειται ἐπίσης σὲ κριτικὸ ἔλεγχο, ὅταν ἀπορρίψουμε κάθε a priori ἰδεατὴ «ὄντοτητα» καθοριστικὴ τῆς Ἱστορίας (: δεδομένους νόμους ἱστορικο-κοινωνικῆς ἐξέλιξης, αἰτιοκρατικὴ ἀναγκαιότητα, αὐτονομία τῆς «φύσης» ἢ τοῦ «πνεύματος» ἢ καὶ τῆς διαλεκτικῆς τους σχέσης, κ.λπ.) καὶ ἐντοπίσουμε τὴ σπουδὴ μας στὶς πραγματικὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου—ἀνάγκες χρηστικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκες διάσωσης καὶ

καλλιέργειας τῆς ἀνθρώπινης ἰδιαιτερότητας. Τότε, κάθε ἐρμηνεία τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ τῆς ἱστορικῆς δυναμικῆς ἐπαληθεύεται ἢ διαψεύδεται (κρίνεται) ἀπὸ τὴ διυποκειμενικὴ ἐμπειρικὴ ἀναγνώριση τῆς πραγματικότητας τῶν ἀναγκῶν ποὺ προκαλοῦν τὰ φαινόμενα καὶ τὴ δυναμικὴ τους.

6.23

Ἐλευθερία

Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου ὡς γεγονότος ἐνεργούμενων σχέσεων, καὶ ἡ ἐκδοχὴ τῆς κοινωνικῆς-ἱστορικῆς δυναμικῆς ὡς προϊόντος πραγματικῶν ἀνθρώπινων ἀναγκῶν, ἔχουν ὡς φανερὴ προϋπόθεση τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενο τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Καὶ ἔχει ὄντολογικὸ περιεχόμενο ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία, ἂν ἀνήκει στὸν τρόπο ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου—ὄχι ἂν ἀποτελεῖ «ἀξία» ἢ «ἀρετὴ» ἢ «ἀγαθόν». Στὰ πλαίσια μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας, πρέπει νὰ κατανοηθεῖ καὶ τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενο τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας ὄχι μὲ ἀφηρημένους a priori καθορισμοὺς καὶ ἀξιολογικὲς ἀποτιμήσεις, ἀλλὰ μὲ βάση τὴν ἀπροσδιοριστία (τὴν ἄρνηση κάθε ὑποχρεωτικοῦ καὶ νομοτελειακοῦ προκαθορισμοῦ) τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων καὶ τῶν ἐπιλογῶν ἐκπλήρωσης τῶν ἀνθρώπινων ἀναγκῶν.

6.231

Μόνο ἂν ἡ ἐλευθερία ἐμπεριέχεται ὡς προϋπόθεση στὸν τρόπο τῆς ἀνθρώπινης σχέσης καὶ τῶν ἐπιλογῶν ἐκπλήρωσης τῶν ἀνθρώπινων ἀναγκῶν, μόνο τότε μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ κριτικὴ ὄντολογία, δηλαδή γιὰ ἐνδεχόμενο ἐπαλήθευσης ἢ διάψευσης τῶν σχέσεων-ἐπιλογῶν καὶ τῆς ἱστορικῆς δυναμικῆς τους, γιὰ ἐνδεχόμενο ὑπαρκτικῆς γνησιότητας ἢ ὑπαρκτικῆς ἀλλοτρίωσης τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου. Δίχως ἐλευθερία δὲν ὑπάρχει ἀλλοτρίωση, ὑπάρχει μόνο προκαθορισμένη διαφοροποίηση τοῦ τρόπου τῆς σχέσης σὲ τρόπο ὑποταγῆς, ἐξάρτησης, ἐξουσιασμοῦ, ἐκμετάλλευσης.

6.24

Μάρξ: αντιφάσεις

Ἡ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἱστορίας ἀπὸ τὸν Μάρξ —ἔτσι ὅπως συντομογραφικὰ καὶ σχηματικὰ τὴν ἐκθέσαμε πιὸ πάνω— ἐμφανίζει τὶς δυὸ πολὺ σημαντικὲς γιὰ τὴ φιλοσοφία θέσεις ποὺ παρουσιάσαμε (χωρὶς νὰ ἀποκλείονται καὶ ἄλλες), ἐμφανίζει ὅμως καὶ κάποια φιλοσοφικὰ κενά: Τὸ πρῶτο κενό, εἶναι ἡ ἀνερμήνευτη αἰτιακὴ προσδιοριστία ποὺ συνδέει τὴ βάση τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν σχέσεων μὲ τὸ ἐποικοδομήμα τῆς Ἠθικῆς, τοῦ Δικαίου, τῆς Πολιτικῆς, τῆς Θρησκείας. Μένει φιλοσοφικὰ ἐκκρεμῆς αὐτὴ ἡ συσχέτιση, γιὰτὶ ἡ βάση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν καὶ σχέσεων εἶναι μὲν προφανέστατα *ικανή*, ὅχι ὅμως καὶ *ἀναγκαία* συνθήκη γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἐποικοδομήματος—ἡ σύγκριση τῆς παραγωγικότητας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν παραγωγικότητα τοῦ ζώου (σύγκριση ποὺ κάνει ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ) τὸ καταδεικνύει πειστικὰ.

6.241

Ὁ Μάρξ ἀναγνωρίζει τὴν ἀπροσμέτρητη διαφορὰ ποὺ χωρίζει τὴν παραγωγικότητα τοῦ ζώου ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη δημιουργικὴ παραγωγικότητα. Καὶ ἡ διαφορὰ ἔγκειται στὸ ὅτι «τὸ ζῶο παράγει μόνο κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς ἄμεσης φυσικῆς ἀνάγκης, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος παράγει ἐλεύθερος ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀνάγκη, καὶ παράγει ἀληθινὰ μόνο ἐλεύθερος ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀνάγκη».¹³ Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀνάγκη προηγείται καὶ καθορίζει τὴν ἀνταπόκριση τοῦ ἀνθρώπου στὴ φυσικὴ ἀνάγκη—καθορίζει κάθε ἀνταπόκριση, ἄρα καὶ τὴ δημιουργία τοῦ ἐποικοδομήματος. Ἐπομένως μόνη ἡ βάση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν καὶ σχέσεων δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαία καὶ *ικανή* συνθήκη γιὰ τὴν ἐμφάνιση δημιουργικῆς παραγωγικότητας καὶ τὴ διαμόρφωση τοῦ συνακόλουθου ἐποικοδομήματος, ἀφοῦ ἡ ἴδια αὐτὴ βάση δὲν ὀδηγεῖ καὶ τὰ ζῶα σὲ σχέσεις δημιουργικῆς παραγωγῆς καὶ στὸ συνακόλουθο ἐποικοδομήμα.

6.242

Τὸ φιλοσοφικὸ ἐπομένως κενὸ ἐπιτείνεται ἀπὸ τὴν ἀντίφαση ποὺ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐμφανίζει ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ: Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ὑποστηρίζει τὴν αἰτιακὴ συσχέτιση βάσης καὶ ἐποικοδομήματος, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπιμένει στὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀνάγκη—ἐλευθερία ποὺ καθορίζει τὴν παραγωγικὴ του ἀνταπόκριση στὴ φυσικὴ ἀνάγκη, ἄρα καὶ τὴ δημιουργία τοῦ ἐποικοδομήματος.

6.243

Ἀλλὰ τὸ φιλοσοφικὸ κενὸ μεγεθύνεται ἀδιέξοδα μὲ τὴν προσθήκη καὶ μιᾶς δεύτερης ἀντίφασης: Ἐνῶ ἐπιμένει ὁ Μάρξ στὴν ἐλευθερία τῆς παραγωγικῆς πράξης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀνάγκη (προκειμένου νὰ ἐρμηνεύσει τὴν ἐξαρτημένη ἐργασία ὡς ἀλλοτριώση καὶ ἀποκτίνωση τοῦ ἀνθρώπου), ταυτόχρονα βεβαιώνει ὅτι ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση καὶ γλώσσα εἶναι προϊόντα ἀδήριτης φυσικῆς (ζωῶδους) ἀναγκαιότητας: «Ἡ γλώσσα συγκροτεῖται, ὅπως καὶ ἡ συνείδηση, λέει ὁ Μάρξ, καταρχὴν ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους... Ἡ ἀπαρχὴ εἶναι τόσο ζωῶδης, ὅσο καὶ ἡ ἴδια ἡ κοινωνικὴ ζωὴ σὲ αὐτὸ (τὸ πρωταρχικὸ) ἐπίπεδο. Εἶναι ἡ ἀπλὴ συνείδηση τῆς ἀγέλης, καὶ ὁ ἀνθρώπος διακρίνεται ἐδῶ ἀπὸ τὸ πρόβατο μόνον κατὰ τοῦτο (nur dadurch): ὅτι ἡ συνείδησή του παίρνει τὴ θέση τοῦ ἐνστίκτου, ἢ ὅτι τὸ ἐνστικτὸ του εἶναι συνειδητό».¹⁴

6.244

Ὅμως, αὐτὸ τὸ «μόνο κατὰ τοῦτο» ἀναφέρεται σὲ μιὰ κεφαλαιώδη καὶ πελώρια διαφοροποίηση (διαφοροποίηση τῆς ἴδιας τῆς βιολογικῆς συγκρότησης τοῦ ἀνθρώπου—τῶν σωματικῶν του ὀργάνων καὶ τῆς λειτουργίας αὐτῶν τῶν ὀργάνων) ποὺ ὁ Μάρξ τὴν παρακάμπτει μὲ ἓνα αὐθαίρετο γιὰ τὴ λογικὴ καὶ τὴν ἐμπειρία ἄλλα. Τὸ ἐρώτημα: γιατί εἰδικὰ στὸν ἀνθρώπο ἡ συνείδηση παίρνει τὴ θέση τοῦ ἐνστίκτου, ἀφοῦ τὸ ζῶο μὲ ἀφετηρία τίς ἴδιες ἀνάγκες παραμένει ὑποταγμένο στὸ ἐνστικτο, καὶ πῶς (μέσα ἀπὸ ποιῆς βιολογικῆς ἢ ἄλλες διαδικασίες) γεφυρώνεται ἡ ἀσυμβίβαστη διαφορὰ ἀναγκαιότητας (ἐνστίκτου)

καὶ ἐλευθερίας (συνείδησης)—εἶναι ἐρώτημα ποῦ ὁ Μὰρξ δὲν τὸ θέτει, ἀφήνοντας ἓνα θεμελιῶδες κενὸ στὸ ἐρμηνευτικὸ τοῦ σχῆμα.

6.245

Τὸ δεύτερο φιλοσοφικὸ κενὸ βρίσκεται στὴν αἰτιακὴ καὶ πάλι συσχέτιση τῆς κοινωνικο-ιστορικῆς δυναμικῆς (τελικὰ τῆς ἴδιας τῆς συγκρότησης τῆς Ἱστορίας) μὲ τὶς ἀλλαγές ποῦ συντελοῦνται ἀποκλειστικὰ στὸ ἐπίπεδο τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν σχέσεων (καὶ ποῦ θὰ ἔχουν ὡς ἔσχατη ὑποχρεωτικὴ κατάληξη τὴν ἐπαναστατικὴ ἐξέγερση τοῦ προλεταριάτου καὶ τὴ δημιουργία μιᾶς «ἀταξικῆς» κοινωνίας). Ἡ αἰτιακὴ αὐτὴ συσχέτιση ἀποκλείει ὡς συντελεστὴ κοινωνικο-ιστορικῶν μεταβολῶν ὅποιονδήποτε παράγοντα ἄσχετον μὲ τὶς ὑλικές παραγωγικὲς σχέσεις—ὅποιαδήποτε πραγματικὴ, ἀλλὰ μὴ-χρηστικὴ ἀνθρώπινη ἐπιλογὴ ἢ δημιουργία. Καὶ τὸ φιλοσοφικὸ κενὸ ἔγκειται ἀκριβῶς στὴν ἀναπόδεικτη (δογματικὴ) βεβαιότητα τοῦ συλλογισμοῦ ὅτι ἀφοῦ οἱ ὑλικές παραγωγικὲς (χρηστικὲς) σχέσεις συνιστοῦν συνθήκη ἱκανὴ γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν ἱστορικο-κοινωνικῶν μεταβολῶν, ἡ συνθήκη πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἀναγκαία. Ἀδιαφορεῖ ἐπιπλέον ὁ συλλογισμὸς γιὰ τὴν ἐμπειρικὴ πιστοποίηση παραδειγμάτων ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία, ποῦ θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμεύουν ὡς κριτικὴ βάση γιὰ τὴν ἀμφισβήτησή του.

6.246

Οἱ πρῶτες λ.χ., λατινικὲς μεταφράσεις τοῦ Ἀριστοτέλη στὸν 12ο αἰῶνα καὶ ἡ «τεχνολογικὴ» ἀξιοποίηση τῆς λογικῆς του στὴ Δύση, ξέρουμε ὅτι ἀποτέλεσε τὴ βάση γιὰ τὴν πιὸ ριζοσπαστικὴ ἴσως κοινωνικο-ιστορικὴ μεταβολὴ ποῦ γνώρισε ἡ ἀνθρωπότητα. Ποιὸς ὅμως θὰ μπορούσε σοβαρὰ νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι τὰ κίνητρα γιὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν τῶν μεταφράσεων εἶχαν τὴν ὅποιαδήποτε σχέση μὲ ὑλικές παραγωγικὲς ἀνάγκες; Τὸ ἴδιο ἐρώτημα θὰ μπορούσε νὰ τεθεῖ καὶ μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐμφάνισιν τῆς θεολογίας τοῦ προτεσταντισμοῦ καὶ εἰδικότερα τοῦ δόγματος γιὰ τὸν «ἀπόλυτο προορισμό», ποῦ δημιούργησε τὰ κίνητρα γιὰ τὴν πρώτη «συσσώρευση κεφαλαίου», τὴν ἀφετηρίαν τοῦ καπιταλιστικοῦ φαινομένου. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ ἀφορμὴ τὸ πέρασμα

ἀπὸ τὸ νευτώνειο κοσμοεἶδωλο στὸ κοσμοεἶδωλο τῆς σύγχρονης φυσικῆς. Ποιὸς καὶ πάλι θὰ μπορούσε νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι οἱ ἀφετηριακὲς συλλήψεις τοῦ Ἄϊνσταϊν (Einstein), τοῦ Πλάνκ (Planck), τοῦ Νίλς Μπόρ (Niels Bohr), ποὺ ὁδήγησαν σὲ κοσμογονικὲς μεταβολὲς τὴν ἀνθρώπινη ἐπιστήμη, τὴν τεχνολογία, τὴν παραγωγή, τοὺς ἐξοπλισμούς, προῆλθαν ἀπὸ χρηστικὲς-ὕλικὲς "ανάγκες; Ἄλλὰ καὶ ἡ ριζοσπαστικὴ μεταβολὴ ποὺ συντελέστηκε στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Φρόυντ (Freud) καὶ τῆς ψυχανάλυσης ἢ μὲ τὴν ἐνεργοποίηση καὶ διάδοση τοῦ φεμινιστικοῦ κινήματος, ποιά σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει μὲ ὕλικὲς παραγωγικὲς σκοπιμότητες;

6.25

Μάρξ: προσδιοριστία

Οἱ αἰτιακὲς συσχετίσεις ἀνάμεσα στὴ βάση καὶ στὸ ἐποικοδόμημα ἢ στὴ βάση καὶ στὴν ἱστορικο-κοινωνικὴ ἐξέλιξη συγκλίνουν στὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας—στὸ ἴδιο πρόβλημα ὅπου θετικὰ μᾶς ὁδήγησαν οἱ ἀπόψεις τοῦ Μάρξ γιὰ τὴν ὑποκειμενικὴ ὕπαρξη ὡς δυναμικὴ σχέσεων καὶ γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ Ἱστορία ὡς γίγνεσθαι πραγματικῶν ἀναγκῶν. Καὶ τὸ αἰτιολογημένο συμπέρασμα εἶναι ὅτι στὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας ἡ συμβολὴ τοῦ Μάρξ ἀποδείχεται ἀντιφατικὴ: Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἀποδίδει ὄντολογικὸ περιεχόμενο στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις —ἀφοῦ αὐτὲς συγκροτοῦν τὴν ὑποκειμενικὴ ἑτερότητα σὲ ὑπαρκτικὸ γεγονός— καὶ διαστέλλει τὴν ἐλευθερία τῆς σχέσης ἀπὸ τὴν ἀλλοτριώσῃ της σὲ ἐξάρτηση, ἐξομοίωση, ὑποταγὴ, ἐκμετάλλευση. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ (ἀδιαφορώντας ἀνεξήγητα γιὰ τὴν κραυγαλέα ἀντίφαση) θεμελιώνει τὴν ἐρμηνεία τῆς συνειδητῆς σχέσης, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθολικοῦ γίγνεσθαι τῶν ἱστορικῶν σχέσεων, σὲ ἕναν τυφλὸ καὶ μηχανιστικὸ ντετερμινισμό (προσδιοριστία), ἀναιρετικὸν κάθε ἐνδεχομένου ἀνθρώπινης ἐλευθερίας.

6.251

(«Στὴν κοινωνικὴ παραγωγή τῆς ζωῆς τους», γράφει συμπερασματικὰ ὁ Μάρξ στὸν Πρόλογο τοῦ βιβλίου του *Κριτικὴ*

τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, «οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται σὲ σχέσεις προκαθορισμένες, ἀναγκαῖες, ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴ θέλησή τους, σὲ σχέσεις παραγωγικῆς ποῦ ἀντιστοιχοῦν σὲ μιὰ ὀρισμένη βαθμίδα ἀνάπτυξης τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν τους δυνάμεων. Τὸ σύνολο τῶν παραγωγικῶν αὐτῶν σχέσεων ἀποτελεῖ τὴν οἰκονομικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας, τὴν πραγματικὴ βάση, ποῦ πάνω της ὑψώνεται ἕνα νομικὸ καὶ πολιτικὸ ἐποικοδόμημα, στὸ ὁποῖο ἀντιστοιχοῦν καθορισμένες μορφές κοινωνικῆς συνείδησης. Ὁ τρόπος παραγωγῆς τῆς ὑλικῆς ζωῆς καθορίζει γενικὰ τὴν κοινωνικὴ, πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ διαδικασίαν τῆς ζωῆς. Δὲν εἶναι ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων ποῦ καθορίζει τὸ εἶναι τους, μὰ ἀντίστροφα τὸ κοινωνικὸ τους εἶναι καθορίζει τὴ συνείδησή τους».)

6.26

Ἡ κριτικὴ τοῦ μαρξικοῦ ντετερμινισμοῦ, τόσο στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐπιστημολογικῆς ἀνάλυσης ὅσο καὶ στὸ ἐπίπεδο τῶν ἱστορικῶν διαφεύσεων, ἔχει γίνῃ ἀπὸ πολλοὺς μελετητές (ὄχι ἀρνητικὰ διατεθειμένους ἀπέναντι στὸν Μάρξ καὶ στὸ ἔργο του),— ὑπερβαίνει ὡστόσο τὴν ἐδῶ θεματικὴ μας.¹⁵ Αὐτὸ ποῦ ἐδῶ ἐνδιαφέρει, εἶναι ὁ ντετερμινισμὸς στὴ σχέση του μὲ τὴν ἀπόπειρα διατύπωσης μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας. Καὶ εἶναι μᾶλλον προφανὲς καὶ αὐταπόδεικτο ὅτι γιὰ νὰ ὑπόκειται σὲ κριτικὴ ἐπαλήθευση ἢ διάφευση μιὰ ὄντολογικὴ πρόταση (καὶ κάθε γνωστικὴ πρόταση), θὰ πρέπει νὰ ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον a priori ἀξιωματικῶν (δογματικῶν) προϋποθέσεων, ἀναπόδεικτων «ἀρχῶν», δεδομένων «νόμων» ἢ «κανόνων». Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ συμβιβαστεῖ μὲ τὸν μαρξισμὸ ὁποιαδήποτε προσπάθεια κριτικῆς λειτουργίας τοῦ ὄντολογικοῦ προβληματισμοῦ, ἀφοῦ ὁ μαρξισμὸς συνδέει τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος καὶ τοῦ κοινωνικοῦ γίνεσθαι μὲ τὴν a priori (δογματικὴ καὶ ἀνερμήνευτη) ἀποδοχὴν ἀπαραβίαστων νόμων καὶ δεδομένων ἀρχῶν ποῦ διέπουν τὸ ἀνθρώπινο φαινόμενο καὶ τὴν ἱστορικὴν του ἐξέλιξιν.

6.261

Μάρξ: φιλοσοφικὴ γονιμότητα

Ὡστόσο, οἱ ἀντιφατικὲς θέσεις τοῦ Μάρξ (ἡ ἐμμονή του στὴν ἐλευθερία τῶν δημιουργικῶν-παραγωγικῶν σχέσεων —ἐλευθερία ποὺ διασώζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ὑπαρκτικὴ ἀλλοτρίωση — καὶ ἡ ταυτόχρονη βεβαιότητά του γιὰ τὸν ἀνελεύθερο προκαθορισμὸ αὐτῶν τῶν σχέσεων ἀπὸ τὴ φυσικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀναγκαιότητα) δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀπορριφθοῦν ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ φιλοσοφικοῦ προβληματισμοῦ μόνο γιὰ λόγους νοηματικῆς-συλλογιστικῆς συνέπειας. Μιὰ τέτοια ἀπόρριψη δικαιολογεῖται ἴσως στὸν χῶρο τῆς ἐπιστήμης, ὅπου ἡ λογικὴ ἀντίφαση δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συμβιβαστεῖ μὲ τὴν ἀπαίτηση γιὰ θετικὴ, ἔγκυρη γνώση. (Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Πόππερ [Popper] —μᾶλλον καθολικὰ ἀποδεκτὸς πιά σήμερα— ὅτι «ὁ ἑπισημονικὸς» μαρξισμὸς εἶναι νεκρὸς»,¹⁶ μοιάζει ἀπόλυτα δικαιολογημένος.) Γιὰ τὴ φιλοσοφία ὅμως ἀκόμα καὶ ἡ ἀντίφαση μπορεῖ νὰ εἶναι γόνιμη γιὰ προβληματισμό, γιὰ κριτικὴ ἐπεξεργασία, ἀκόμα καὶ ὡς δυναμικὴ ἀφετηρία κάποιων καινούργιων θεωρήσεων.

6.262

(Ἴσως καὶ ἡ πρόσκαιρη ἔστω ἱστορικὴ ἐπιτυχία τοῦ μαρξιστικοῦ κινήματος σὲ κάποιες χῶρες νὰ μὴν ἦταν ἄσχετη μὲ τὴ φιλοσοφικὴ γονιμότητα τοῦ μαρξισμοῦ. Γιατὶ πῶς ἄλλιῶς μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ, παρὰ τὶς ἀντιφάσεις της, τὸν μεταφυσικὸ δογματισμὸ της, τὴν ἐπένδυσή της σὲ ἱστορικὲς προφητεῖες ποὺ παταγωδῶς διαψεύστηκαν, καὶ ἀκόμα, παρὰ τὴ «θρησκευοποίησή» της, τὴν ἀλλοτρίωσή της σὲ ἐξουσιαστικὴ ἰδεολογία, συνέχισε ἡ σκέψη αὐτὴ νὰ προβληματίζει, νὰ ἐμπνέει μελετητὲς καὶ ἐρευνητὲς τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καί, τὸ σπουδαιότερο, νὰ νοηματοδοτεῖ τὴν καθημερινότητα καὶ τὴν ἀγωνιστικὴν πράξιν πολλῶν ἀκόμα ἀνθρώπων, γιὰ κάποιες δεκαετίες, πάνω στὴ γῆ.)

6.263

Ἔτσι, καὶ γιὰ τὴν ἀπόπειρα διατυπώσεως μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας, ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ (τουλάχιστον κατὰ τὸ ἓνα σκέλος τῶν ἀντιφατικῶν της διατυπώσεων) ἀποτελεῖ μιὰ γόνιμη ἀφετηρία —ἴσως γενέθλια ἀφετηρία στὰ πλαίσια τῆς δυτικο-ευρωπαϊκῆς

φιλοσοφικῆς παράδοσης: Ἡ ἐπιστροφή στὴ βάση τῶν πραγματικῶν σχέσεων καὶ ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἄρνηση ἐκδοχῆς τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου ὡς ὀριστικὰ συντελεσμένης νοητῆς ὄντοτητας, καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος μέσῳ τῆς δυναμικῆς τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ὑποκειμένου, εἶναι μᾶλλον ἢ μόνη προοπτικὴ ὄντολογικῶν θεωρήσεων ποὺ ἐπιτρέπει τὴν κριτικὴ ἐπαλήθευση ἢ διάψευσή τους ἀπὸ τὴ διυποκειμενικὴ ἐμπειρία.

6.3

Λειτουργία τοῦ λόγου

Ἐπιμείναμε, πρὶν μερικὲς σελίδες, στὸν λογικὸ χαρακτήρα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ὑποκειμένου—χαρακτήρα ποὺ προσδίδει σὲ κάθε ὑποκειμενικὴ ἐνέργεια τὴ δυναμικὴ τῆς σχέσης. Ὁ λόγος εἶναι ὁ τρόπος τῆς σχέσης, τόσο ὡς δυνατότητα τοῦ ὑποκειμένου νὰ κάνει μεθεκτὴ τὴν ὑπαρκτικὴ του ἑτερότητα, ὅσο καὶ ὡς δυνατότητα νὰ μετέχει τὸ ὑποκείμενο στὴν ἐνέργεια τὴν ἀποκαλυπτικὴ τῆς ἑτερότητας ἄλλων ὑποκειμένων. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια οἱ παραγωγικὲς σχέσεις τοῦ ὑποκειμένου εἶναι δημιουργικὲς, γιατί εἶναι λογικὲς σχέσεις: ἀποτυπώνουν στὰ προϊόντα τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας του τὸν λόγο τῆς ὑποκειμενικῆς του ἑτερότητας. Καὶ μιλάμε γιὰ ἀλλοτριωμένες παραγωγικὲς σχέσεις, ὅταν ἡ παραγωγή γίνεται ἄλογη, δηλαδή ἀλλότρια καὶ ξένη πρὸς τὴ δημιουργικὴ ἰκανότητα τοῦ ὑποκειμένου, ἄσχετη πρὸς τὴν ὑπαρκτικὴ του ἑτερότητα. Ἡ πράξη τῆς παραγωγῆς τυποποιεῖται μὲ τὴν ἐπανάληψη μηχανικῶν κινήσεων, ἀποκλείει τὴν πρωτοβουλία, τὴν ἐνεργὸν παρέμβαση, τὴν ἐλεύθερη ἐπιλογὴ σκοπιμοτήτων. Καὶ τὸ προϊόν τῆς παραγωγῆς εἶναι ὁμοίμορφο, παγιωμένο, ἄσχετο μὲ τὸν παραγωγό του.

6.31

Ἡ κάθε λογικὴ ἐνέργεια εἶναι μιὰ δυνατότητα νὰ μετάσχουμε ὅλοι στὸν ἐνεργούμενο λόγο, χωρὶς ἢ μέθεξιν νὰ σημαίνει καὶ ταύτισή μας μὲ τὸν ἴδιον τὸν ἐκφερόμενο λόγο ἢ τεμαχισμό τοῦ λόγου σὲ τόσα μέρη ὅσοι καὶ οἱ μετέχοντες στὸν λόγο. Ὁ

ἐνεργούμενος λόγος παραμένει ἐνοειδῆς καὶ ἀμέριστος, ἐνῶ ταυτόχρονα μετέχεται ἀπὸ τὸν καθένα μὲ τρόπο ἐνικὸ—μετέχεται ὡς λογικὴ ἀνταπόκριση, μοναδικὴ καὶ ἀνόμοια, στὸν μοναδικὰ καὶ ἀνόμοια ἐκφερόμενο λόγο.

6.311

(Ἐνα χειροποίητο ἔπιπλο ἢ σκεῦος ἔχει ἀποτυπωμένη πάνω του τὴν ἑτερότητα τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ κατασκευαστῆ του —τὸν λόγο τῆς ὑποκειμενικῆς του ἑτερότητας—, ὅπως ἀποτυπώνεται αὐτὸς ὁ λόγος καὶ σὲ ἓνα ποίημα, σὲ ἓναν ζωγραφικὸ πίνακα, σὲ ἓνα γλυπτό, σὲ μιὰ μουσικὴ σύνθεση. Σὲ αὐτὸν τὸν λόγο τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας μετέχουμε ὅλοι ὅσοι ἐρχόμαστε σὲ σχέση μὲ τὸ προῖόν τοῦ δημιουργοῦ, ἀλλὰ μετέχει ὁ καθένας μας μὲ τρόπο ἐνικὸ —μοναδικὸ καὶ ἀνόμοιο— δηλαδή συναντᾶμε μὲ τὸν δικό μας ὁ καθένας λόγο τὸν λόγο τῆς ἑτερότητας τοῦ δημιουργήματος.)

6.32

Κάθε λογικὴ ἐνέργεια ἐκφέρεται (καὶ μετέχεται) ἄμεσα καὶ ἔμμεσα. Ἄμεσος εἶναι κάθε λόγος ποὺ γιὰ νὰ γίνῃ μεθεκτὸς προϋποθέτει τὴν τοπικὴ καὶ χρονικὴ παρουσία τοῦ ἐνεργοῦντος ὑποκειμένου. Ἐνῶ ἔμμεσος εἶναι ὁ λόγος τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ὑποκειμενικῆς ἐνέργειας—προϋποθέτει τὴ δυνατότητα τοῦ ὑποκειμένου νὰ «μορφώνει» σὲ λόγο «οὐσίες» ξένες πρὸς τὸν ἑαυτό του, ὅπως ἡ γραφὴ, τὸ χρῶμα, ἡ μουσικὴ, τὸ μάρμαρο, τὸ ξύλο, ἢ ὅποιο ἄλλο ὑλικό. Ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἐκφερόμενος ὁ λόγος εἶναι πάντοτε ἐξίσου ἀποκαλυπτικὸς τῆς ὑπαρκτικῆς ἑτερότητας τοῦ ὑποκειμένου.

6.33

Κανένας λόγος περὶ τοῦ ὑποκειμένου, καμιά συλλογὴ προσδιορισμῶν, οὔτε καὶ ἡ πληρέστερη καὶ λεπτομερέστερη βιογραφία, δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἀποκαλύψει τὴν ὑποκειμενικὴ ἑτερότητα (αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ εἶναι τὸ ὑποκείμενο) ὅσο ἡ μετοχὴ-μέθεξη στὸν λόγο τῶν δημιουργημάτων του. Ἐνας ζωγραφικὸς πίνακας τοῦ Βὰν Γκόγκ, μιὰ μουσικὴ συμφωνία τοῦ

Μότσαρτ, ένα γλυπτό του Ροντέν, ένα ποίημα του Μπωντλαίρ, είναι λόγος ἀποκαλυπτικός τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας τοῦ δημιουργοῦ του—ὁ μόνος λόγος ποὺ μπορεῖ νὰ «σημάνει» τὴν πραγματικότητα τοῦ ὑποκειμένου, δηλαδὴ τὴν ἑτερότητά του.

6.331

Ἡ ἀποτύπωση τοῦ λόγου τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας στὰ πράγματα (=πεπραγμένα) τῆς ἐνέργειας τοῦ ὑποκειμένου ἔχει, σίγουρα, τὴν πιὸ ἐμφατικὴ τῆς φανέρωση στὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία. Ὅμως ἡ ἀποτύπωση αὐτὴ πραγματοποιεῖται σὲ κάθε πράξη (παραγωγικὴ ἐνέργεια) κάθε ὑποκειμένου—ἔστω κι ἂν ἡ ἐνέργεια τῆς ἀποτύπωσης διαφοροποιεῖται σὲ ἀπεριόριστη κλίμακα. Ἡ σημασία τῆς ἀνθρώπινης πράξης δὲν ἐξαντλεῖται στὴ χρηστικὴ ἀντιδιαστολὴ τῆς πρὸς τὴν ἀφηρημένη «θεωρία», ἀλλὰ ἐντοπίζεται κυρίως στὴ δυνατότητά τῆς νὰ διασώζει καὶ φανερώνει τὸν λόγο τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας (δηλαδὴ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀναλλοτρίωτου ὑποκειμένου). Καὶ στὸ ποσοστὸ ποὺ διασώζει καὶ φανερώνει τὸν λόγο τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας, εἶναι κάθε ἀνθρώπινη πράξη ἓνα γεγονός ἑξέως, ἓνα κοινωνικὸ γεγονός.

6.4

Πράξη

Γιὰ λόγους πληρέστερης καὶ ἀκριβέστερης σημαντικῆς, θὰ μπορούσαμε νὰ ἀποδεχθοῦμε μιὰ νοηματικὴ διάκριση—ἔστω κι ἂν μοιάζει σχολαστικὴ: νὰ διαστείλουμε τὴ γενικὴ ἔννοια τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας ἀπὸ τὴν εἰδικότερη τῆς πράξης. Καὶ τοῦτο, γιὰ νὰ συμπεριλάβουμε στὴν ἔννοια τῆς δραστηριότητας ἀκόμα καὶ τὴν ἀλλοτριωμένη, δηλαδὴ τὴν ἄ-λογη ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ θὰ διατηρήσουμε τὴν ἔννοια τῆς πράξης μόνο γιὰ τὸν προσδιορισμὸ ἐκείνων τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ποὺ διατηροῦν ἀκριβῶς τὸν χαρακτήρα πραγματικῆς σχέσης τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὸ παραγόμενο προϊόν, ἀλλὰ καὶ μέσῳ τοῦ προϊόντος μὲ τὸν χρήστη ἢ καταναλωτὴ του, δηλαδὴ μὲ τὸ κοινωνικὸ σύνολο.

6.41

Ὁ ὀρισμὸς τῆς ἀνθρώπινης πράξης, ἔτσι ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν παραπάνω διάκριση, ἐμπεριέχει καὶ τὸ κριτήριο γνησιότητας ἢ τὴν ἐντελέχεια (μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ ἔννοια) τῶν λεγόμενων παραγωγικῶν σχέσεων. Καὶ θὰ μπορούσε νὰ γίνε σαφέστερος αὐτὸς ὁ ἰσχυρισμὸς μὲ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Μάρξ: «Εἶναι δεδομένο», λέει ὁ Μάρξ, «ὅτι παράγουμε ὡς ἄτομα· ὅτι παράγοντας ὁ καθένας μας ἐπιβεβαιώνει διπλὰ τόσο τὸν ἑαυτό του ὅσο καὶ τοὺς ἄλλους. Ἔχοντας ὑπόψη 1. ὅτι μέσῳ τῆς παραγωγῆς μου ἀντικειμενοποιῶ τὴν ἀτομικότητά μου καὶ τὴ μοναδικότητά της... 2. ὅτι μὲ τὴ δική σου ἀπόλαυση ἢ χρῆση αὐτοῦ ποὺ παράγω ἔχω τὴν ἄμεση ἱκανοποίηση (ἔστω καὶ στὴ συνείδησή μου) ὅτι ἔχω ἱκανοποιήσει ἀνθρώπινες ἀνάγκες καὶ ἄρα ὅτι ἔχω ἀντικειμενοποιήσει μιὰν ἀνθρώπινη οὐσία, καὶ 3. ὅτι ἔχω ἀποτελέσει τὸν μεσάζοντα ἀνάμεσα σὲ σένα καὶ στὸ ἀνθρώπινο εἶδος ποὺ τὸ ἔχεις γνωρίσει καὶ αἰσθανθεῖ ὡς ἀναγκαῖο μέρος τοῦ ἑαυτ οὔ σου, ξέρω ὅτι ἔχω ἐπιβεβαιώσει τὴν ὑπαρξή μου τόσο στὴ σκέψη σου ὅσο καὶ στὴν ἀγάπη σου... Τότε τὰ προϊόντα μας θὰ ἦταν σὰν ἓνα πλῆθος καθρέφτες στοὺς ὁποίους θὰ ἀκτινοβολοῦσε ἢ ὑπαρξή μας».¹⁷

6.411

Τὸ συμπέρασμα ποὺ προκύπτει ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀνάλυση εἶναι ὅτι οἱ γενικὰ λεγόμενες «παραγωγικὲς σχέσεις» συνιστοῦν ἀνθρώπινη πράξη, ὅταν δὲν ἐξαντλοῦνται στὴ «διαδικασία τῆς ὀργανικῆς ἀνταλλαγῆς ὑλικῶν προϊόντων». Πρέπει νὰ παραμένουν πραγματικὲς σχέσεις παραγωγικὲς ὄχι μόνο χρηστικῶν-ἀνταλλακτικῶν προϊόντων, ἀλλὰ καὶ «σημαινόντων» τῆς ὑποκειμενικῆς ἐτερότητας τοῦ πράττοντος. Μόνο τότε ἡ πράξη εἶναι καὶ παραγωγικὴ τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος ὡς δυναμικῆς διυποκειμενικῶν σχέσεων, σὲ ριζικὴ διαφοροποίηση πρὸς τὴν ἀγελαία συνύπαρξη. Τότε ἡ πράξη συνιστᾷ κάτι τὸ ἰδιαζόντως ἀνθρώπινο, μιὰ πτυχὴ ἢ ἔκφραση τοῦ ξεχωριστοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος (μετέχει στὸ εἶναι): ἀνήκει ἢ πράξη στὸν τρόπο μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸ εἶναι—ἀνήκει στὴν οὐσία

τοῦ ἀνθρώπου.

6.412

Μὲ τὸ ἴδιο αὐτὸ περιεχόμενο ἢ πράξι ἀποδείχεται κριτικὴ τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρώπινης συνύπαρξης, ὅπως καὶ τῆς ἀλήθειας (τοῦ πραγματικοῦ ἀντικρίσματος) τῶν θεωρητικῶν κατασκευῶν—τελικὰ καὶ τῆς φιλοσοφίας. Καὶ τὸ κριτήριο τοῦ κριτικοῦ χαρακτήρα τῆς πράξης δὲν εἶναι πιά κάποια ἀφηρημένα «ἀρχή» —«φαντάσματα ποὺ σχηματίζονται στὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ»¹⁸ οὔτε ὅμως καὶ ὁ αἰσθητὸς μόνον χαρακτήρας τῆς πράξης—ἢ ἀποκλειστικὴ σύνδεσή της μὲ μορφὲς παραγωγῆς ὑλικῶν προϊόντων.¹⁹ Ἄν τὸ ζητούμενο τῆς κριτικῆς εἶναι ἢ πιστοποίηση τῆς γνησιότητας, καὶ ἂν «πιστοποίηση» εἶναι ἢ διυποκειμενικὴ ἀναγνώριση, καὶ «γνησιότητα» ἢ κοινωνικὴ λειτουργικότητα τοῦ κρινόμενου γεγονότος ἢ δεδομένου, τότε τὸ κριτήριο τοῦ κριτικοῦ χαρακτήρα τῆς πράξης δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν πραγματοποίηση τῶν «σημαινόντων» τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας—πραγματοποίηση ποὺ εἶναι πάντοτε παραγωγικὴ σχέσεων.

6.413

Στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς Θέσεις γιὰ τὸν Φόουερμπαχ (Thesen über Feuerbach) ὁ Μάρξ ἐπικρίνει ὅλο τὸν προγενέστερό του ὕλισμό, ἀκόμα καὶ τοῦ Φόουερμπαχ, γιατί κατανοεῖ τὰ ὑλικά δεδομένα, τὴν πραγματικότητα, τὰ αἰσθητά, μόνον μὲ τὴ μορφή τοῦ ἀντικειμένου (Objekt) ἢ τῆς θεώρησης (Anschauung)—μόνον μὲ τὴ μορφή τῆς «ὄντότητας καθ'αυτήν», αἰσθητῆς ἢ νοητῆς, εἶπαμε ἐδῶ πρὶν ἀπὸ λίγες σελίδες. Καὶ σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν «κλασικὸ» ὕλισμό, μεταφέρει ὁ Μάρξ τὴν κατανόηση τῆς πραγματικότητας στὸ ἐπίπεδο «τῆς ἀνθρώπινης αἰσθητῆς δραστηριότητας». Ὅχι σὲ μιὰ «ἔξωθεν» κατανόηση-παρατήρηση αὐτῆς τῆς δραστηριότητας, ἀλλὰ στὴν αὐτοσυνειδησία τοῦ συντελεστῆ της—τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου ποὺ αὐτοσυνειδητοποιεῖται μέσῳ τῶν αἰσθητῶν σχέσεων ποὺ πραγματοποιεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ αἰσθητὲς σχέσεις κρίνουν τὴν ὅποια γνώση τῆς πραγματικότητας, τὴν κρίνουν ὄχι μὲ τὴν ἔννοια θεωρητικῶν καὶ πάλι ἀξιολογήσεων καὶ σταθμίσεων,

ἀλλὰ τὴν κρίνουν στὸ ποσοστὸ ποὺ μεταβάλλονται, ὅταν ἡ πραγματικότητα τὴν ὁποία συγκροτοῦν δὲν ικανοποιεῖ πραγματικὲς ἀνάγκες. Ἡ μεταβολὴ εἶναι ὁπωσδήποτε πράξις (ὄχι σχεδιασμὸς ἢ θεωρητικὲς προτάσεις), πράξις ἀνατροπῆς τοῦ δεδομένου καθεστῶτος σχέσεων, δηλαδή ἐπανάσταση. Ἔτσι καὶ τὸ κριτήριον γιὰ τὴ γνώση τῆς πραγματικότητας εἶναι ἡ ἔμπρακτε κριτικὴ τῆς πραγματικότητας ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση, εἶναι ἡ ἴδια ἢ ἐπαναστατικὴ πράξις.

6.414

Αὐτὴ ἡ μετάθεση τῆς κριτικῆς λειτουργίας στὸ ἐπίπεδο τῶν αἰσθητῶν ἀποκλειστικὰ σχέσεων καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς μεταβολῆς τους, ἔχει ὡς πρόταση τὴ φιλοσοφικὴ γονιμότητα τῆς ἐμμονῆς στὸ κριτήριον τῆς πράξεως—γονιμότητα ποὺ καταδείξαμε σὲ προηγούμενες παραγράφους. Ἐμφανίζει ὅμως καὶ οὐσιώδη κενὰ ποὺ εὐκόλα συνάγονται ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἐπισημάνσεις καὶ στὰ ὁποῖα μόνο γιὰ λόγους συστηματικῆς ἄρθρωσης ὀφείλουμε νὰ ἐπανέλθουμε.

6.415

Πρῶτο κενό: τὸ κριτήριον προσδιορισμοῦ τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ἀνατροπὴ τοῦ ὑπάρχοντος καθεστῶτος παραγωγικῶν σχέσεων. Ἄν τέτοιο κριτήριον δὲν εἶναι ἀποκλειστικὰ ὁ ὕλικὸς χαρακτήρας τῶν ἀναγκῶν («φαγητό, πιτό, κατοικία, ἔνδυμα καὶ μερικὰ ἀκόμη πράγματα»), ἀλλὰ καὶ ὁ δημιουργικὸς χαρακτήρας τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας τοῦ ὑποκειμένου (ἢ αὐτοβεβαίωση τοῦ ὑποκειμένου, ἢ ἀναγνώριση τῆς ὑπαρκτικῆς του ἑτερότητας μέσω τῶν προϊόντων τῆς παραγωγῆς του καὶ τῶν σχέσεων ποὺ δημιουργοῦν), τότε γιὰ τὴν κριτικὴ γνώση τῆς πραγματικότητας προηγεῖται ἡ συνείδηση τῆς ἀνάγκης ἀπὸ τὴν πράξις ἰκανοποίησης (ἢ ἐλλειπτικῆς ἰκανοποίησης) τῶν ἀναγκῶν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ συνείδηση, στὴν περίπτωση αὐτῆ, δὲν εἶναι προϊόν ἢ ἀποτέλεσμα «τῆς ὕλικῆς παραγωγῆς, τῆς ὕλικῆς ἐπικοινωνίας, τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας»,²⁰ «ἢ συνείδηση τῆς ὑπάρχουσας πρακτικῆς» (das Bewusstsein der bestehenden Praxis²¹), ἀλλὰ προηγεῖται ἢ

συνείδηση ὡς ἐπίγνωση ἀνεπάρκειας τοῦ ὑπάρχοντος καθεστῶτος παραγωγικῶν σχέσεων καὶ αὐτὴ κρίνει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπαναστατικῆς πράξης. Ἐπομένως τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενο τῆς πράξης, ποὺ θέλησε νὰ εἰσηγηθεῖ ὁ Μάρξ, μετατίθεται στὴ συνειδητὴ σχέση καὶ στὴ συνειδητὴ ἐνέργεια.

6.416

Δεύτερο κενό: ὁ τρόπος προσδιορισμοῦ τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ἀνατροπὴ τοῦ ὑπάρχοντος καθεστῶτος παραγωγικῶν σχέσεων. Ἄν αὐτὸς ὁ τρόπος δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ σημαίνει, μέσῳ τῆς γλώσσας καὶ τῶν συμβόλων, τόσο τὶς ὑλικές του ἀνάγκες ὅσο καὶ τὴν κατεξοχὴν ἀνάγκη του γιὰ ἐλευθερία ἀπὸ τὶς ὑλικές ἀνάγκες (ἐλευθερία ποὺ ἐκφράζεται κυρίως μὲ τὴν ἀπαίτηση γιὰ δημιουργικότητα στὴν παραγωγή, μὲ τὴν πράξη τῆς τέχνης ἢ τῆς γιορτῆς, κ.λπ.), τότε εἶναι ἡ σημαντικὴ τῶν ἀναγκῶν ποὺ προηγεῖται καὶ συγκροτεῖ τὴν κοινότητα τοῦ ἐπαναστατικοῦ αἰτήματος γιὰ μεταβολὴ στὸ δεδομένο καθεστῶς παραγωγικῶν σχέσεων—ἡ κοινωνικὴ λειτουργικότητα τῆς σημαντικῆς τῶν ἀναγκῶν κρίνει τὴ γνώση τῆς πραγματικότητας. Ἄν ὅμως ὁ τρόπος προσδιορισμοῦ τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν εἶναι ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἡ πράξη ποὺ ἱκανοποιεῖ ἢ ἀφήνει ἀνικανοποίητες αὐτὲς τὶς ἀνάγκες, τότε εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ τυφλὴ ὀρμὴ κορεσμοῦ τῶν ἀναγκῶν, δηλαδή τὸ καθαρὰ ζωικὸ ἔνστικτο, κρίνει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπαναστατικῆς μεταβολῆς—τὴ γνώση τῆς πραγματικότητας.

6.417

Αὐτὸ τὸ δεύτερο συμπέρασμα προφανέστατα δὲν εὐσταθεῖ: Γιατὶ ἂν ἡ ὀρμὴ ἢ τὸ ἔνστικτο ἐξελίσσεται καὶ ἀναπτύσσεται προοδευτικὰ σὲ συνείδηση «μὲ τὴν αὐξηση τῆς παραγωγικότητας, τὴν αὐξηση τῶν ἀναγκῶν καί, πράγμα βασικὸ καὶ γιὰ τὰ δύο προηγούμενα, μὲ τὴν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας», ὅπως θέλει ὁ Μάρξ,²² τότε τὸ ἐξαιρετικὰ πολύπλοκο φαινόμενο τῆς συνείδησης (μὲ τὰ ποικίλα «ἐπίπεδα» λειτουργίας του: ἀπὸ τὸ ἀσυνείδητο ὡς τὴν ἀπροσδιόριστη

αὐτοσυνειδησία τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας καὶ ὡς τὴ δημιουργικὴ φαντασία, τὴν κριτικὴ ἀφαίρεση, τὴ συνθετικὴ μνήμη κ.λπ.), ἀλλὰ καὶ τὸ φαινόμενο τῆς ἐπαναστατικῆς πράξης, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει παρουσιαστῆ με ἀδήριτη ἀναγκαιότητα καὶ σὲ ἄλλα ζωικὰ εἶδη ποὺ ἐμφανίζουσαν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας (καὶ μάλιστα με συνέπεστατη ἀνταπόκριση στὴν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς παραγωγικότητος)—λ.χ., στίς κοινωνίες τῶν μελισσῶν ἢ τῶν μυρμηγκιῶν.

6.418

Προκειμένου λοιπὸν νὰ ἐντοπίσουμε τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενο τῆς πράξης στὴν ὀρμέφυτη ἐκτέλεσή της, θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε —δίχως κριτικὸ ἔλεγχο— τὴ διάτρητη ἀπὸ ἐρμηνευτικὰ κενὰ πρόταση τοῦ Μὰρξ γιὰ τὴν καταγωγή τῆς συνείδησης. Σὲ ἀντίθετη περίπτωση, πρέπει νὰ μεταθέσουμε τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενο στὴ συνειδητὴ καὶ σημαντικὴ ἐνέργεια ποὺ νοηματοδοτεῖ τὴν πράξη, δηλαδὴ στὴν καταρχὴν ἐλευθερία τῆς πράξης ἀπὸ τοὺς ὑλικοὺς ὄρους καθορισμοῦ της.

6.419

Ἄν ἐντοπίσουμε τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενο τῆς πράξης ὄχι στὴν ἀσυνείδητη ὑλικὴ τῆς ἐκτέλεση, ἀλλὰ στὸν συνειδητὸ καὶ σημαντικὸ χαρακτήρα της, τότε συνδέουμε ὅπωςδήποτε τὴν πράξη με τὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου, τὴν παραγωγικὴ «σημαινόντων» τῆς ὑπαρκτικῆς του ἑτερότητας. Ἄν ὅμως ἡ πράξη εἶναι ὅπωςδήποτε παραγωγικὴ «σημαινόντων» τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας, τότε δὲν μπορεῖ νὰ δεσμεύεται ἀπὸ προκαθορισμούς, ποὺ θὰ ἀναιροῦσαν ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖο τῆς ἑτερότητας ἀπὸ τὰ παράγωγα τῆς πράξης. Ἐπομένως, ἂν δεχθοῦμε ὡς *a priori* (ἀξιωματικὰ καὶ ἀνερμήνευτα) δεδομένη τὴν ὑπαρξὴ «νόμων» καὶ «ἀναγκαιοτήτων» ποὺ διέπουν τίς παραγωγικὲς σχέσεις καί, κατὰ προέκταση, τὸ κοινωνικὸ γεγονός καὶ τὸ δυναμικὸ του γίγνεσθαι (δηλαδὴ τὴν Ἱστορία), τότε πρέπει νὰ δεχθοῦμε καὶ τὴν ἀπουσία τῆς πράξης ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία. Θὰ πρέπει τότε νὰ μιᾶμε μόνο γιὰ παραγωγικὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐξαρτᾶται νομοτελειακὰ «ἀπὸ τοὺς ὑλικοὺς ὄρους τῆς

παραγωγής» και έξαντλείται στην προκαθορισμένη «διαδικασία της οργανικής ανταλλαγής» υλικών προϊόντων, δίχως δυνατότητα αναφορᾶς στὸν δημιουργικὸ (καὶ ἐπομένως: κοινωνικὸ καὶ ἱστορικὸ) χαρακτήρα τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς μεταβολῆς τῶν συνθηκῶν παραγωγῆς. Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ντετερμινισμοῦ ἀποκλείει ἀπὸ τὴν Ἱστορία τὴν ἀνθρώπινη πράξη.

6.42

Φετιχισμός

Ὅμως, παρὰ τὴν ἐμμονή του στὴ νομοτελειακὴ ἐξάρτηση τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος ἀπὸ τοὺς «ὕλικους ὄρους τῆς παραγωγῆς», ὁ Μὰρξ δέχεται καὶ τὴν ἄσχετη μὲ αὐτοὺς τοὺς ὄρους σημασιодότηση τῶν προϊόντων τῆς παραγωγῆς. Καὶ μάλιστα δέχεται ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς σημασιодότησης ποὺ φτάνει νὰ ὑποκαθιστᾶ τὸ συγκεκριμένο προϊόν μὲ τὴν ἀφηρημένη σημασία του—μὲ τὴν ἐκδοχὴ του ὡς ἐμπορεύματος. Μιλᾷει ὁ Μὰρξ ὄχι γιὰ ὕλικους ὄρους, ἀλλὰ γιὰ μιὰ «μυστηριώδη δύναμη» (das Geheimnisvolle), ποὺ μετατρέπει τὰ προϊόντα τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας σὲ «ἐμπορεύματα», δηλαδὴ σὲ ὑπεραισθητοὺς (übersinnliche) φορεῖς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας. Ἐνα τραπέζι, λ.χ., κατασκευάζεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο γιὰ μιὰ πολὺ συγκεκριμένη χρῆση. Ὅμως μόλις κατασκευαστεῖ «παύει νὰ πατάει μὲ τὰ τέσσερα πόδια του στὸ ἔδαφος»: Μετατίθεται «στὸ κεφάλι τοῦ κατασκευαστῆ του» σὰν ἰδεατὸ ἀντικείμενο, ποὺ περικλείει στὰ ὄριά του ποικίλα ἀγαθὰ ἴσης ἀξίας μὲ τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ ἀνταλλαγεῖ.²³

6.421

Αὐτὴ ἡ ὑποκατάσταση τοῦ πραγματικοῦ προϊόντος ἀπὸ τὴν ὑπεραισθητὴ ἀνταλλακτικὴ του ἀξία, εἶναι ὅπωςδήποτε μιὰ «σημαντικὴ» λειτουργία ἀνεξάρτητη ἀπὸ τοὺς ὕλικους ὄρους τῆς παραγωγῆς (sie hat mit ihrer physischen Natur und den daraus entspringenden dinglichen Beziehungen absolut nichts zu schaffen). Δὲν εἶναι ὅμως ἄσχετη καὶ μὲ κάποιες συγκεκριμένους κοινωνικὲς

σχέσεις: Ειδικότερα, με μιὰ καθορισμένη κοινωνική σχέση που στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων παίρνει τὴ φανταστική μορφή σχέσης ἀνάμεσα σὲ πράγματα (Dingen). Ὁ κοινωνικὸς χαρακτήρας τῆς ἀνθρώπινης παραγωγικῆς ἐργασίας ἐμφανίζεται σὰν μιὰ ἀντικείμενη (gegenständliche) ιδιότητα τοῦ προϊόντος αὐτῆς τῆς ἐργασίας—ἀποτυπωμένη στὸ προϊόν καὶ ἄσχετη μὲ τὸν παραγωγό του. Ἡ σχέση τῶν παραγωγῶν μὲ τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας τους ἐμφανίζεται σ' αὐτούς σὰν κοινωνική σχέση που ὑπάρχει ὄχι ἀνάμεσά τους, ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ αὐτούς: σχέση ἀνάμεσα στὰ ἀυτονομημένα προϊόντα τους. Τὰ προϊόντα σημασιοδοτοῦνται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἐμπορευματικὴ-ἀνταλλακτικὴ τους ἀξία—αὐτὴ «ἐπικολλᾶται» (anklebt) στὸ προϊόν καὶ τοῦ προσδίδει κάποια ὑπεραισθητὴ ιδιότητα, δηλαδή τὸ μεταβάλλει σὲ «φetiχ». Τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι πιά αὐτὸ που πραγματικὰ εἶναι, ἀλλὰ εἶναι ἡ ἀξία του, εἶναι μέσο ἀνταλλαγῆς, ἐμπόρευμα. Ὁ Μὰρξ ἔδωσε στὸ φαινόμενο αὐτὸ τὸν ἀποκαλυπτικὸ προσδιορισμό: «φetiχισμὸς τοῦ ἐμπορεύματος».²⁴

6.422

Ὁ «φetiχισμὸς τοῦ ἐμπορεύματος» μᾶς ἀποκαλύπτει ἓνα εἶδος σημασιοδότησης που ἀλλοτριώνει τὰ πράγματα—τὰ κάνει κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ που πραγματικὰ εἶναι, τὰ μεταβάλλει σὲ ὑπεραισθητὲς σημασίες. Δὲν ἀποδίδει ἀπλῶς μιὰ σημασία σὲ κάθε πράγμα, ἀλλὰ ὑποκαθιστᾶ τὸ πράγμα μὲ τὴ σημασία του. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς σημασιοδότησης ἀντιπροσωπεύει ὅπωςδήποτε μιὰ «σημαντικὴ» λειτουργία—ὅμως αὐτὴ ἢ λειτουργία εἶναι ὄχι μόνο ἀνεξάρτητη ἀπὸ τοὺς «ὕλικους ὅρους παραγωγῆς», ἀλλὰ καὶ ἀυτονομημένη ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ παραγωγικὸ ὑποκείμενο. Εἶναι μιὰ «σημαντικὴ» λειτουργία που δὲν ἀποτυπώνει στὸ προϊόν καταρχὴν τὴν ὑποκειμενικὴ ἑτερότητα τοῦ παραγωγοῦ του, ἀλλὰ ἓνανα priori δεδομένο ποσοτικὸ προσδιορισμὸ ἀνταλλακτικῆς ἰσχύος. Δὲν ἀποβλέπει σὲ σχέσεις προϊόντος καὶ παραγωγοῦ, προϊόντος καὶ καταναλωτῆ, μὲ ἓναν συσχετισμὸ ποσοτικῶν ἐκτιμήσεων μεταξὺ ἀντικειμένων που ἔχουν ἀυτονομηθεῖ ὡς ἀξίες καθεαυτές.

6.423

Ὁ «φетиχισμὸς τοῦ ἐμπορεύματος» ἀντιπροσωπεύει γιὰ τὸν ὄντολογικὸ προβληματισμὸ τῆς φιλοσοφίας ἓνα ἀποκαλυπτικὸ παράδειγμα ἀλλοτρίωσης τοῦ ὑπαρκτοῦ (τῶν προϊόντων τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας, τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἴδιων τῶν ὑποκειμένων) ποὺ προκύπτει ὡς ἀποτέλεσμα ἀλλοίωσης τοῦ πρωταρχικοῦ γεγονότος τῆς σχέσης. Ὄταν ὁ ἄνθρωπος δὲν παράγει γιὰ νὰ σχετιστεῖ-κοινωνήσῃ μὲ τὸ ὑλικὸ τῆς παραγωγῆς καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του (νὰ κοινωνήσῃ τὶς ἀνάγκες του γιὰ ἀνταλλαγή, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἔκφραση καὶ βεβαίωση τῆς ὑποκειμενικῆς του ἐτερότητας), ὅταν παράγει μόνον γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν οὐδέτερων ζωικῶν ἀναγκῶν του, τότε τὸ προϊόν τῆς παραγωγῆς του εἶναι ἄσχετο μὲ τὴν ὑποκειμενικὴ του ἐτερότητα καὶ τὴν κοινωνικὴ τῆς λειτουργικότητα, εἶναι οὐδέτερη ἀπρόσωπη ἀξία ὑπηρετικῆ ἀπρόσωπων ἀναγκῶν.

6.424

Αὐτὴ ἡ διαφορὰ στὶς προθέσεις ἢ στὰ κίνητρα τοῦ παραγωγικοῦ ἔργου εἶναι, σίγουρα, μιὰ ὑπεραισθητὴ (übersinnliche) διαφορὰ, τελείως ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τοὺς «ὕλικους ὅρους παραγωγῆς». Καθορίζει ὅμως ἀποφασιστικὰ ἓναν ὀλόκληρο τρόπο λειτουργίας τοῦ κοινωνικοῦ σώματος—τὴν ἴδια τὴν *πραγματικότητα* τοῦ ἀνθρώπινου βίου.

6.5

Φетиχισμὸς καὶ θρησκεία

Μὲ ἐκπληκτικὴ ὀξύδερκεια ὁ Μάρξ συνδύασε τὸν φетиχισμὸ τοῦ ἐμπορεύματος μὲ τὴ θρησκευτικὴ ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρώπου. «Γιὰ νὰ βροῦμε κάτι ἀνάλογο (μὲ τὸν φетиχισμὸ τοῦ ἐμπορεύματος) πρέπει νὰ καταφύγουμε στὴν ὀμιχλώδη περιοχὴ τοῦ θρησκευτικοῦ κόσμου (in die Nebelregion der religiösen Welt)». ²⁵ Καὶ στὴ θρησκευτικὴ περιοχὴ κάποιες ἀντι-κείμενες ὀντότητες (θεοί, πνεύματα, ἠθικὲς ἐπιταγὲς κ.λπ.) αὐτονομοῦνται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς σχέσης καὶ μεταβάλλονται σὲ ἀξίες μὲ οὐδέτερη χρηστικὴ σκοπιμότητα, σὲ σημασίες ἄσχετες μὲ τὴν

πραγματική τους υπόσταση—συγκροτοῦν ἓνα πλέγμα συσχετισμοῦ ποσοτικῶν ἐκτιμήσεων ὠφέλειας, ποῦ συγκρατεῖ καὶ κατευθύνει τὸν κόσμον καὶ τὴν κοινωνία.

6.51

Ὅμως, τόσο στὴν περίπτωση τοῦ φετιχισμού τοῦ ἐμπορεύματος ὅσο καὶ στὴν περίπτωση τῆς θρησκευτικῆς ἀλλοτρίωσης, ὁ Μὰρξ δὲν παραπέμπει σὲ πραγματικούς (ἔστω καὶ ὑπεραισθητοὺς) συντελεστὲς τῶν φαινομένων. Ἀντίθετα, διευρύνει τὴ χρονικὴ καὶ τοπικὴ (πραγματικὴ) σημασία τῶν καίριων διαπιστώσεων του, τὴν μεταβάλλει σὲ αὐτονομημένη καθολικὴ σημασία, δηλαδὴ σὲ σχῆμα ἐρμηνευτικὸ τῆς ἐμπορικῆς ἀνταλλαγῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας σὲ κάθε ἐποχὴ καὶ σὲ κάθε κοινωνικὸ σύνολο. Καὶ θεωρεῖ ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴν κριτικὴ τοῦ φετιχισμού τοῦ ἐμπορεύματος τὴν κριτικὴ τῆς θρησκείας—προϋπόθεση γιὰ κάθε κριτικὴ: *die Kritik der Religion ist die Voraussetzung aller Kritik.*²⁶

6.52

Οἱ ἄνθρωποι ἀνταλλάσσουν τὸν χρόνο τῆς ἐργασίας τους μὲ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ, καὶ αὐτὴ ἡ ἀνταλλαγὴ εἶναι προϋπόθεση τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος (— δὲν τὸ ἀρνεῖται οὔτε καὶ ὁ Μὰρξ). Εἶναι προϋπόθεση ἡ ἀνταλλαγή, γιατί τὸ παραγόμενο ἔργο ἀπὸ τὰ μέλη ἑνὸς κοινωνικοῦ συνόλου δὲν εἶναι ἴδιο καὶ ἴσο, οὔτε ποιοτικὰ οὔτε ποσοτικά. Ἡ διαφοροποίηση τῆς παραγωγῆς κάνει ἀναπόφευκτες τὶς κοινωνικὲς σχέσεις, ἀφοῦ τὸ κάθε ἄτομο χωριστὰ ἀδυνατεῖ νὰ καλύψει μὲ τὴ δική του ἐργασία τὸ σύνολο τῶν ἀναγκῶν του. «Οὐ γὰρ ἐκ δύο ἰατρῶν γίνεται κοινωνία», λέει χαρακτηριστικὰ ὁ Ἀριστοτέλης, «ἀλλ' ἐξ ἰατροῦ καὶ γεωργοῦ, καὶ ὅλως ἐτέρων καὶ οὐκ ἴσων... οὐδὲν γὰρ κωλύει κρεῖττον εἶναι τὸ θαττέρου ἔργον ἢ τὸ θαττέρου».²⁷ Τὰ διαφοροποιημένα λοιπὸν ἔργα συμβάλλονται γιὰ νὰ καλυφθεῖ ἡ ποικιλία τῶν ἀτομικῶν ἀναγκῶν. Καὶ συμβαλλόμενα συγκροτοῦν τὴν ἀνταλλακτικὴν σχέση: «Διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι, ὧν ἐστὶν ἀλλαγὴ».²⁸

6.521

Νόμισμα-χορῆμα

Γιὰ νὰ λειτουργήσῃ ἡ «συμβολή» (ἡ ἀνταλλακτικὴ σχέση) ὡς κοινωνικὸ γεγονός, εἶναι ἀπαραίτητη μιὰ συνθήκη (συμφωνία-σύμβαση) ποὺ νὰ κάνει *σύμμετρη* (νὰ «ἰσάζει») τὴν ἀνταλλαγὴ ἐργασίας καὶ ἀγαθῶν. Γιατί, ἂν ἀνταλλάξουμε τὴν κατασκευὴ ἐνὸς σπιτιοῦ μὲ ἓνα ζευγάρι παπούτσια, αὐτὴ ἡ ἀνταλλαγὴ δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ ὡς *σχέση*, παρὰ μόνο ὡς ἐκμετάλλευση ἢ ὑποταγὴ τοῦ ἐνὸς στὶς ἀνάγκες τοῦ ἄλλου. Προκειμένου λοιπὸν νὰ ὑπάρξῃ *σχέση κοινωνίας* (ἰσόροπος «ἀντιδόσεως»), χρειαζόμαστε κάποιον *μέσον* ἢ ὄργανο ποὺ νὰ *μετράει* (σύμφωνα μὲ μιὰ κοινὰ ἀποδεκτὴ *συνθήκη*) τὴν προσφερόμενη ἐργασία καὶ τὰ ἀγαθὰ ποὺ τῆς ἀναλογοῦν. Καὶ αὐτὸ τὸ *μέσον* τῆς ἀνταλλακτικῆς σχέσης εἶναι τὸ νόμισμα-χρῆμα-συνάλλαγμα: «Ἐφ' ὃ τὸ νόμισμα ἐλήλυθε», ἐπισημαίνει ὁ Ἀριστοτέλης, «καὶ γίνεται πῶς μέσον· πάντα γὰρ μετρεῖ, ὥστε καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν, πόσα ἄττα δὴ ὑποδήματα ἴσον οἰκίᾳ ἢ τροφῇ. δεῖ τοίνυν ὄπερ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, τοσαδὶ ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν ἢ τροφήν. εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἔσται ἀλλαγὴ οὐδὲ κοινωνία».²⁹

6.522

Στὴ χρηστικὴ του, ἐπομένως, ἀφετηρία τὸ νόμισμα εἶναι ἀποκλειστικὰ τὸ *μέσον* ποὺ ὑπηρετεῖ τὴν ἀνταλλακτικὴν σχέση, ἐνῶ ἡ προτεραιότητα δίνεται στὴν κοινωνικὴ λειτουργικότητα τῆς σχέσης—στὴ δυνατότητα νὰ *κοινωνοῦν* τὶς ἀνάγκες τοὺς ὃ οἰκοδόμος μὲ τὸν σκυτοτόμο. Εἶναι «*ὑπάλλαγμα τῆς χρείας*» τὸ νόμισμα: σημαίνει-ἐπισημαίνει τὴν ἀνάγκη καὶ τὸ ἔργο ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν ἱκανοποίησίν της, ἐνῶ ταυτόχρονα (ἀκριβῶς ὡς *μέτρο*) ἐξισορροπεῖ τὴν «ἀντίδοσιν»—*κάνει σύμμετρη* («ἰσάζει») τὴν καλυπτόμενη ἀνάγκη μὲ τὸ προσφερόμενο ἔργο. «Τὸ δὴ νόμισμα ὥσπερ μέτρον σύμμετρα ποιῆσαν ἰσάζει· οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς κοινωνία ἦν, οὔτ' ἀλλαγῆ ἰσότητος μὴ οὔσης, οὔτ' ἰσότης μὴ οὔσης *σύμμετρίας*».³⁰

6.523

Ἡ ἑλληνικὴ λέξις *νόμισμα* (=τὸ μὲ ἀρχαιότατη συνήθεια καθιερωμένο, τὸ κοινὰ νομιζόμενο), ὅπως καὶ τὸ *χρῆμα* (=τὸ πρὸς χρῆσιν, τὸ χρήσιμο) ἢ τὸ *συνάλλαγμα* (=ἡ ἀμοιβαία σχέση, ἢ

συναλλαγῇ) διασώζει τὸν ἀφετηριακὰ σχετικὸ καὶ συμβατικὸ χαρακτήρα, χαρακτήρα συμβόλου καὶ μέτρου, ποῦ ἔχει ἢ ὅποια οἰκονομικὴ μονάδα γιὰ τὴ ρύθμιση καὶ ἐξίσωση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἀνταλλαγῆς προϊόντων καὶ ἐργασίας. Ὅσο διατηρεῖται στὴν κοινωνικὴ συνείδηση ὁ σχετικὸς καὶ συμβολικὸς χαρακτήρας τοῦ νομίσματος (ὁ χαρακτήρας «ὑπαλλάγματος τῆς χρείας»), διατηρεῖται καὶ ἡ προτεραιότητα τῆς πραγματικῆς σχέσης, τὴν ὁποία τὸ νόμισμα σημαίνει-ἐπισημαίνει καὶ μετράει. Ὅταν πρωτεύει ἡ σχέση, δὲν αὐτονομεῖται τὸ νόμισμα, (δὲν τὸ ἐκδεχόμεστε ὡς «φύση» ἢ «οὐσία» καθεαυτὴν)—γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἀχρηστεύουμε ὅταν ἡ σχέση παύει νὰ εἶναι ἀνταλλακτικὴ καὶ ἡ προσφορὰ γίνεται «χάρις», τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας «χαρίζεται»: «Διὰ τοῦτο τοῦνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει ἀλλὰ νόμῳ ἐστί, καὶ ἐφ' ἡμῖν μεταβαλεῖν καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον».³¹

6.53

Ἀτομοκεντρικὴ σηματοδότηση

Τὸ φαινόμενο τοῦ φετιχισμού τοῦ ἐμπορεύματος πρέπει νὰ συνδέεται μὲ μιὰ μεταβολὴ στὴ σημασιολογία τῆς παραγωγικῆς πράξης καὶ τῆς ἀνταλλακτικῆς σχέσης, μεταβολὴ στὶς προθέσεις ἢ στὰ κίνητρα—ὅπως ἐπισημάναμε πιὸ πάνω. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν παράγει γιὰ νὰ σχετιστεῖ-κοινωνήσῃ μὲ τὸ ὑλικὸ τῆς παραγωγῆς καὶ μὲ τοὺς ἀποδέκτες τῶν προϊόντων του —νὰ κοινωνήσῃ στὸ ἐπίπεδο τῶν χρηστικῶν ἀναγκῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀναγκῶν γιὰ ἔκφραση καὶ βεβαίωση τῆς ὑποκειμενικῆς του ἑτερότητας—, ὅταν παράγει μόνον γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν οὐδέτερων ζωικῶν ἀναγκῶν του, τότε τὸ προϊόν τῆς παραγωγῆς του αὐτονομεῖται ὡς πρὸς τὴν ὑποκειμενικὴ του ἑτερότητα καὶ τὴν κοινωνικὴ τῆς λειτουργικότητα, ἀποκτᾶ οὐδέτερη καὶ ἀπρόσωπη, ἀνταλλακτικὴ μόνον ἀξία, ὑπηρετικὴ ἀπρόσωπων ἀναγκῶν.

6.531

Μιὰ τόσο ριζικὴ μεταβολὴ τῶν σημασιῶν, προθέσεων καὶ κινήτρων (ριζικὴ κοινωνικὴ μεταβολὴ) εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθεῖ

μὲ ἀναφορὰ σὲ ἠθικοὺς ἀποκλειστικὰ παράγοντες (—δηλαδή μὲ τὸ ἐνδεχόμενον ἀλλοίωσης τῶν ἀνθρώπινων χαρακτήρων, υἱοθέτησης ἀτομοκεντρικῶν -ἐγωκεντρικῶν κριτηρίων ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῶν μελῶν ἑνὸς κοινωνικοῦ συνόλου σὲ κάποια συγκεκριμένη στιγμή ἢ περίοδο). Τὸ πιὸ εὐλόγο εἶναι νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι κάποιες ἄλλου τύπου κοινὲς ἀνάγκες ὑποχρεώνουν ἕνα κοινωνικὸ σύνολο νὰ δώσει τὴν προτεραιότητα στὴν ἀτομικὴ κατοχύρωση, στὴν ἐξασφάλιση τῶν ἀπρόσωπων ζωικῶν ἀναγκῶν, καὶ ὄχι στὴν κοινωνικὴ σχέση.

6.532

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἐμφάνισης τέτοιων ἀναγκῶν κατοχύρωσης τοῦ ἀτόμου προσφέρουν οἱ κοινωνίες τῶν λαῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης στὴν περίοδο ποὺ ἀκολουθεῖ τοὺς λεγόμενους «μέσους χρόνους»—περίοδο ποὺ τὴν χαρακτηρίζουμε ὡς «Ἀναγέννηση» (Renaissance). Ἡ φαινομενολογία τῶν ἱστορικῶν συμπτωμάτων μᾶς ἐπιτρέπει τὴν ἐπίκληση τοῦ συγκεκριμένου αὐτοῦ παραδείγματος: Μὲ τὴν «Ἀναγέννηση» ἀρχίζουν οἱ αἰῶνες τῶν «δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου», ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἰδεῶν τῆς ἀπρόσωπης «φυσικῆς» ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων, τῆς ἐξομοίωσής τους ἀπέναντι στὸν νόμο, οἱ ἀλλεπάλληλες ἐξεγέρσεις ἐναντία στὶς θεσμοποιημένους ἱεραρχικὲς ἐκφάνσεις ἀνισότητος τῶν ἀτόμων, οἱ προσπάθειες γιὰ τὴ θεσμικὴ-νομικὴ ἐξασφάλιση τῆς ἰσότητος τῶν δικαιωμάτων, ἡ ἀπαίτηση γιὰ περιορισμὸ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας σὲ ἀρμοδιότητες ποὺ δὲν θίγουν τὴν αὐτονομία τῶν ἀτόμων καὶ τῶν συλλογικῶν τους ὀργάνων, τὸ αἶτημα νὰ ἐγγυῶνται οἱ νόμοι καὶ νὰ παρέχει ἡ ἐξουσία τὴν προστασία τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων, κ.λπ., κ.λπ.

6.533

Στὸ ἐρώτημα: ποιοὶ παράγοντες ὀδήγησαν στὴν καθολικὴ αὐτὴ ἀφύπνιση τῶν ἀπαιτήσεων κατοχύρωσης τοῦ ἀτόμου —ἐπομένως καὶ στὴν προτεραιότητα τῆς ἀτομικῆς αὐτονομίας σὲ σχέση μὲ τὴν κοινωνικὴ λειτουργικότητα— θὰ μπορούσαν νὰ δοθοῦν δυὸ καταρχὴν ἀπαντήσεις-προτάσεις (ὑποκείμενες σὲ ἱστορικὸ ἔλεγχο καὶ ἐπιβεβαίωση): Ἡ πρώτη πρόταση θὰ ἀναζητοῦσε τὰ ἱστορικὰ

κίνητρα σὲ συγκεκριμένες συνθήκες θεσμοποιημένων παρεκτροπῶν ἢ παραβιάσεων τῆς λειτουργικότητας τῶν κοινωνικῶν σχέσεων (συνθήκες ἐκμετάλλευσης καὶ ἀδικίας, ὑποταγῆς ἀνθρώπου σὲ ἄνθρωπο, κ.λπ.) ποὺ συναντᾶμε στὴ διάρκεια τῶν πρὶν ἀπὸ τὴν «Ἀναγέννηση» αἰώνων. Ἡ δευτέρη πρόταση θὰ μπορούσε νὰ στραφεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ ὑπέδειξε ὁ Μὰρξ συνδέοντας τὸν φετιχισμό τοῦ ἐμπορεύματος μὲ τὴ θρησκευτικὴ ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρώπου: νὰ στραφεῖ ἢ ἀναζήτηση στὶς θρησκευτικὲς ἀφετηρίες τῆς ἀφηρημένης ἐκδοχῆς τοῦ «ὄντως ὑπαρκτοῦ» ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου, στὴν αὐτονόμησή του ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς σχέσης καὶ στὴ μεταβολή του σὲ ἀξία μὲ οὐδέτερη χρηστικὴ σκοπιμότητα—σὲ σημασία ἄσχετη μὲ τὴν πραγματικὴ του ὑπόσταση.

6.54

Ἡ πρώτη ἐμφάνιση τοῦ φετιχισμοῦ στὴ θρησκευτικὴ παράδοση τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης πρέπει μᾶλλον νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ ἡ πληρέστερη ἀνάπτυξή του μᾶλλον μὲ τὸ κίνημα τοῦ σχολαστικισμοῦ. Καὶ στὶς δυὸ αὐτὲς κορυφαῖες περιπτώσεις —μὲ πολυάριθμες ἄλλες μεσάζουσες καὶ μεταγενέστερες— ἀπογυμνώνεται ἡ συγκεκριμένη θρησκευτικὴ παράδοση τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, δηλαδὴ ἡ χριστιανικὴ πίστη, ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ χαρακτήρα τῆς, παύει ἢ ἀμεσότητα τῆς ἱστορικῆς σχέσης νὰ ἔχει ἀπόλυτη προτεραιότητα γιὰ τὴ χριστιανικὴ ἐμπειρία.

6.541

(Τὸ βασικὸ στοιχεῖο ποὺ διαφοροποιοῦσε τὴ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ κάθε ἄλλη θρησκεία —στοιχεῖο ταυτότητας ἢ εἰδοποιοῦ διαφορᾶς— ἦταν ὁ ἐντοπισμὸς τῆς μεταφυσικῆς βεβαιότητος ὅχι στὶς συλλογιστικὲς ψηλαφήσεις μιᾶς λογικᾶ ἀναγκαίας Πρώτης Αἰτίας, ἀλλὰ στὴν ἐμπειρικὴ σχέση μὲ ἕναν ἐπώνυμο —ὅπως κάθε ὑπαρκτὸ ὑποκείμενο— Θεό, ποὺ παρεμβαίνει ἐνεργητικὰ μέσα στὴν Ἱστορία. Ἡ πίστη γιὰ τὴ χριστιανικὴ Ἐκκλησία δὲν ἦταν ἀφηρημένη πεποίθηση —νοητικὴ, συναισθηματικὴ ἢ μυστικιστικὴ—, ἀλλὰ πιστότητα στὴν ἱστορικὴ

σχέση με τὸν προσωπικὸ Θεό, ἢ ἐμπιστοσύνη στοὺς «μάρτυρες» αὐτῆς τῆς σχέσης, δηλαδή στὸ ἱστορικὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας.)

6.542

Πρῶτος ὁ Αὐγουστίνος ἀποσπᾶται ἀπὸ τὴν ἱστορικότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας καὶ σημασιοδοτεῖ τὴν ἰδέα τοῦ Θεοῦ με ἀναφορὰ στὴν ἀπόλυτη χρηστικὴ τῆς ἀξία: Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ θεωρητικὴ προϋπόθεση καὶ ἐγγύηση γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς τάξης, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ σχέση μαζί Του μετατίθεται στὸ ἐπίπεδο τοῦ συσχετισμοῦ παραγόντων ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο (: κόσμος-κοινωνία-νόμοι λειτουργίας τους, σὲ αἰτιακὴ συνάρτηση με τὸν Θεὸ). Καὶ οἱ ἀντι-κείμενοι αὐτοὶ παράγοντες ἐνδιαφέρουν τὸν ἄνθρωπο κυρίως σὰν προϋποθετικὲς ἀξίες γνωστικῆς καὶ χρηστικῆς σκοπιμότητας. Ἡ ἔμπρακτὴ ἀναγνώρισή τους ὡς δεδομένων ἀξιῶν καταξιώνει καὶ τὸν ἀτομικὸ ἄνθρωπο: ἡ ὑποταγὴ του στοὺς θείους-κοσμικοὺς-κοινωνικοὺς νόμους εἶναι ἀρετὴ καὶ ἡ ἀρετὴ ἔχει ἀνταλλακτικὴ ἀξία—ἐξασφαλίζει καὶ τὴν παρούσα ζωὴ καὶ τὴ μέλλουσα σωτηρία.

6.543

Μὲ τοὺς σχολαστικοὺς τοῦ δυτικῆς μεσαίωνα, ἡ «φειτοποίηση» τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ θεμελιώνεται σὲ ἀκόμα πιὸ ἐπεξεργασμένες προϋποθέσεις: ὁ Θεὸς ὀρίζεται ὡς ἀντικείμενο (objectum) μιᾶς «ἱερῆς» ἐπιστήμης (sacra scientia)—ποὺ ἡ «ἱερότητά» τῆς ὀφείλεται στὴν a priori ἀξιολογικὴ ἀποτίμηση τῆς θεματικῆς τῆς. Καὶ πρόκειται γιὰ «ἐπιστήμη», ἐπειδὴ τὸ «ἀντικείμενό» τῆς ὑπόκειται στοὺς καθορισμοὺς τῆς ὀρθῆς συλλογιστικῆς (τῆς μεθοδικῆς demonstratio). Καθορίζεται ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ—ἀφοῦ γιὰ τοὺς σχολαστικοὺς οὐσία εἶναι ἡ ὀριστικὴ ταυτότητα ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν λογικῶν ἀναγκαίων ιδιωμάτων (στὴν περίπτωση τοῦ Θεοῦ: τῆς αὐτοαιτίας, τῆς αἰτίας τῶν ὄντων, τῆς καθαρῆς ἐνέργειας, κ.λπ.). Κάθε ὑπαρξὴ εἶναι ἀπόλυτα προκαθορισμένη ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς (ἀπὸ τίς δεδομένες ιδιότητες ποὺ ὀρίζουν τὸ ὄν, τὸ κάνουν νὰ εἶναι κάτι)—γι' αὐτὸ καὶ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ ὀρθολογικῶς με τὴ

συλλογιστική διασάφηση τῆς ἀναγκαιότητας τῶν ιδιωμάτων του. Ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ἢ νὰ εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἡ νοητικὴ σύλληψη καὶ ἀναγκαιότητα ἐπιβάλλει.

6.544

Τὰ ιδιώματα τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τὰ συνάγουν οἱ σχολαστικοὶ μέσω τῆς ἀναλογικῆς ἀναγωγῆς τῶν τελειότητων τῶν αἰσθητῶν ὄντων στὴ δική Του ἀπόλυτη καὶ ὑπερβατικὴ τελειότητα—ποὺ εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἡ Αἰτία κάθε τελειότητας, ἡ πρώτη καὶ ἀκρότατη Ἀξία. Ἔτσι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ προκύπτει ἀπὸ τὸν ἀντικειμενικὸ συσχετισμὸ ἀξιολογικῶν ἀποτιμήσεων, ἀπὸ τὴ σύγκριση ἐγκόσμιων καὶ ὑπερβατικῶν τελειότητων—πάντοτε ξένων πρὸς τὸ ὑποκείμενο. Δὲν εἶναι ἡ σχέση μὲ τὸν κόσμον ποὺ ἀποκαλύπτει στὸν ἄνθρωπον τὰ ἀντικείμενα ὄντα ὡς πράγματα (= πεπραγμένα) τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας ἐνὸς προσωπικοῦ Θεοῦ—δὲν ἀνακαλύπτει ὁ ἄνθρωπος τὴ σχέση Θεοῦ καὶ κόσμου μετέχοντας ἐνεργητικὰ σὲ αὐτὴ τὴ σχέση (ὅπως μετέχει στὴ σχέση τοῦ δημιουργοῦ τεχνίτη μὲ τὸ προϊὸν τῆς δημιουργικῆς του ἐνέργειας ἀνακαλύπτοντας τὴ λογικὴ ἑτερότητα τῶν δημιουργημάτων).³²

6.545

Ἡ πορεία πρὸς τὴ φετιχιστικὴ ἐκδοχὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, μέσα ἀπὸ τὴν αὐγουστίνεια καὶ σχολαστικὴ ὄντολογία καὶ γνωσιολογία, θὰ μποροῦσε νὰ συνοψιστεῖ (ἀκόμα πιὸ ἐπιγραμματικὰ) στὶς ἀκόλουθες προτάσεις:

1.

Ἡ ἐπιβεβαίωση τοῦ ὑπαρκτοῦ ἀρχίζει νὰ ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ νοητικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου—ὄχι ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἐπαλήθευση.

2.

Ἔτσι, τὸ πραγματικὰ ὑπαρκτὸ —αἰσθητὸ ἢ ὑπεραισθητὸ— συμπίπτει μὲ τὸν νοητὸ προσδιορισμὸ του—γίνεται προσιτὸ ὡς νοητὴ ὄντοτητα μὲ συντελεσμένη ὀριστικὴ ταυτότητα.

3.

Προικισμένο με τὴ νόηση τὸ ἀνθρώπινο ἄτομο, εἶναι ἡ ἀναγκαία καὶ ἰκανὴ προϋπόθεση γιὰ τὴ γνώση καὶ ἀξιολόγηση τῆς πραγματικότητας. Ἀναδείχεται σὲ αὐτόνομη ἀξία τὸ ἄτομο.

4.

Ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία εἶναι ἄθροισμα αὐτόνομων ἀτομικοτήτων, μιὰ συλλογικὴ ἀλλὰ ἐνιαία νοητὴ ὄντοτητα—τὸ ἴδιο καὶ ὁ κόσμος. Μέσα στὰ δεδομένα ὅρια αὐτῶν τῶν νοητῶν ὄντοτήτων, τὸ συλλογικὸ γίγνεσθαι καθορίζεται ἀπὸ νοητὰ προσδιορίσιμους νόμους συσχετισμῶν (ὑπερβατικούς ἢ φυσικούς).

5.

Οἱ ἀντι-κείμενες, ἐξωτερικὲς ὡς πρὸς τὸ σκεπτόμενο ὑποκείμενο ὄντοτητες εἶναι ἢ αἰσθητὲς ἢ ὑπερβατικὲς. Τὸ ὑπερβατικὸ κατανοεῖται ἀποκλειστικὰ στὰ πλαίσια τῆς ἀντίθεσης τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸ ἀπόλυτο, τοῦ πεπερασμένου πρὸς τὸ ἄπειρο.

6.

Ἔτσι ὁ Θεὸς ἐξορίζεται στοὺς «οὐρανοὺς»—στὸν χῶρο τοῦ ἐμπειρικῶς ἀπρόσιτου. Συνέπεια εἶναι ὁ χωρισμὸς τῆς θρησκείας ἀπὸ τὴ ζωὴ, ὁ περιορισμὸς τῆς σὲ σύμβολα καὶ ἠθικούς κανόνες.

7.

Ἡ ἀντίθεση αἰσθητοῦ καὶ ὑπερβατικοῦ ἐμπεριέχει μιὰν ἀξιολογικὴ ἀποτίμηση διαφορᾶς τελειοτήτων. Ἡ ἀπόλυτη καταξίωση τοῦ ὑπερβατικοῦ καθιερώνει καὶ ἀπόλυτα κριτήρια ἀξιῶν. Ἡ ἀντικειμενικὴ ἐπιβεβαίωση τῶν ἀξιῶν μετρίεται ὡς ποσοτικὴ τελειότητα.

8.

Ὁ Θεὸς καὶ ἡ θρησκεία ἀντιπροσωπεύουν «ὑπέρτατες ἀξίες» γιὰτὶ ἐξασφαλίζουν τὴν τάξη καὶ ἁρμονία στὴ φύση καὶ στὴν κοινωνία. Ἀντίστοιχα, καὶ τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα ἔχουν ἀξία, στὸ ποσοστὸ ποὺ ἐξασφαλίζουν ἀντικειμενικὰ ἀποδοτικὲς σχέσεις.

9.

Τελικά, αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει δὲν εἶναι ἡ ἐμπειρικὴ πιστοποίηση τῆς πραγματικότητας τοῦ ὑπαρκτοῦ, ἀλλὰ ἡ χρηστικὴ του ἀξία. Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μετὴν πραγματικότητα γίνεται μιὰ ἔμμεση

σχέση χρηστικής αποδοτικότητας—ή πραγματικότητα είναι ένας αντι-κείμενος συσχετισμός ποσοτικών εκτιμήσεων ωφέλειας.

6.55

Ἡ μετάβαση ἀπὸ αὐτὸ τὸ πλέγμα σημασιῶν στὴ φετιχιστικὴ σημασιοδότηση τοῦ ἐμπορεύματος, εἶναι μᾶλλον προφανῆς θεωρητικά (— ἡ ἱστορικὴ ἐπαλήθευση τῆς θεωρητικῆς προφάνειας πρέπει νὰ εἶναι ἀντικείμενο εἰδικῆς, ἐμπεριστατωμένης ἔρευνας). Ἄν ὁ φετιχισμὸς τοῦ ἐμπορεύματος γνώρισε τὴν πληρέστερη ἀνάπτυξή του στὰ πλαίσια τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος, ποὺ γεννήθηκε καὶ διαμορφώθηκε ὡς συνάρτηση τοῦ δυτικο-ευρωπαϊκοῦ τρόπου τοῦ βίου, τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετο μὲ τὸν ὄντολογικὸ-θρησκευτικὸ φετιχισμὸ ποὺ στίς ἴδιες αὐτὲς κοινωνίες προηγήθηκε χρονικά. Ἡ ἐπισήμανση τοῦ Μάρξ παραμένει καίρια, παρὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ τῆς ἐλλειπτικότητας—τὴν ἀδυναμία τοῦ Μάρξ νὰ διακρίνει καὶ προσεγγίσει κριτικὰ τὶς ὄντολογικὲς προϋποθέσεις τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐμπορευματοῦ φετιχισμοῦ.

6.551

Ἡ ἀδυναμία τοῦ Μάρξ νὰ ἀναχθεῖ στίς ὄντολογικὲς προϋποθέσεις τοῦ φετιχισμοῦ (στίς ἀφετηριακὲς σημασιοδοτήσεις τῆς πραγματικότητας ποὺ καταλήγουν στὴ φετιχιστικὴ ἐκδοχή τῆς), δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν ἐμμονή του στὴν ἀξιωματικὴ μεθοδολογικὴ ἀρχὴ τῆς προτεραιότητας τῶν ὑλικῶν σχέσεων. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος σημασιοδοτεῖ καταρχὴν τὰ φαινόμενα (τοῦ φετιχισμοῦ, ἢ τῆς ἀλλοτριωμένης ἐργασίας, κ.λπ.) προκειμένου νὰ καταδείξει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐξάλειψής τους, ὅμως ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν αἰτιολόγηση τῆς γένεσης τῶν φαινομένων, ἀρνεῖται τὴν προτεραιότητα τῶν κοινωνικῶν σημασιοδοτήσεων ἐκδεχόμενος ὡς ἀφετηριακὴ βάση τὶς (ἀσυνείδητες;) ὑλικὲς σχέσεις. Γι' αὐτὸ θεωρεῖ ὡς a priori (ἀνερμήνευτα) δεδομένον καὶ τὸν φετιχισμὸ τοῦ ἐμπορεύματος — τὸν ἐκδέχεται ὡς «ὑλικὸ» γεγονός μὲ ἓνα εἶδος «αὐτόματης γένεσης»— προκειμένου νὰ αἰτιολογήσει καὶ τὴν ἱστορικὴ ἐμφάνιση ὅχι μόνο τοῦ θρησκευτικοῦ φετιχισμοῦ, ἀλλὰ καὶ

γενικότερα τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου: Θεωρεῖ τὸ φαινόμενο τῆς θρησκείας ὡς «ἀντανάκλαση» (Widerschein) τοῦ φετιχισμοῦ τοῦ ἐμπορεύματος—ὁ φετιχισμὸς τοῦ ἐμπορεύματος δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀνάλογος μὲ τὸν θρησκευτικὸ φετιχισμό, ἀλλὰ εἶναι ἡ πραγματικὴ αἰτία γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς θρησκείας μέσα στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες.

6.552

(Στὸ ἐρώτημα: γιατί συναντᾶμε τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο καὶ σὲ κοινωνίες ἀρχαῖκες ὅπου τὸ χρῆμα δὲν ἔχει ἀκόμα ὑποκαταστήσει τὴν ἄμεση ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων, οἱ ἀπαντήσεις ποὺ δίνει ὁ Μάρξ εἶναι καθαρὰ ὑποθετικὲς καὶ ἀτεκμηρίωτες—θὰ μπορούσαν νὰ ἀναιρεθοῦν ἀπὸ ἄλλες ἐξίσου ὑποθετικὲς προτάσεις ποὺ προκύπτουν ἀπὸ διαφορετικὲς μεθοδολογικὲς προϋποθέσεις. Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Μάρξ αἰτιολογοῦν τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο στὶς προ-εμπορευματικὲς κοινωνίες μὲ ἀναφορὰ στὴν «ἀνωριμότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου» καὶ στὴν προϋπαρξὴ «σχέσεων ἄμεσης ἐξάρτησης».³³)

6.553

Ὅμως, ἔστω καὶ στὶς a posteriori σημασιοδοτήσεις ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ Μάρξ, προκειμένου νὰ προδιαγράψει τὶς δυνατότητες ὑπέρβασης τοῦ ἐμπορευματοῦ φετιχισμοῦ καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου, ἐμφανίζεται καθοριστικὰ ἐγκλωβισμένος στὶς προϋποθέσεις τῆς δυτικο-ευρωπαϊκῆς ὄντολογίας. Καὶ αὐτὸ ποὺ ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι, ὅτι ἓνας τέτοιος ἐγκλωβισμὸς ἀποκλείει τὸν Μάρξ ἀπὸ τὴ δυνατότητα νὰ λειτουργήσῃ κριτικὰ στὸν χῶρο τῆς ὄντολογίας—ἀποκλείει τὴ δυνατότητα νὰ συγκροτηθεῖ μιὰ κριτικὴ ὄντολογία μὲ τὰ δεδομένα τῆς μαρξικῆς μεθοδολογίας.

6.554

Γιὰ τὴν ὑπέρβαση τοῦ φετιχισμοῦ τοῦ ἐμπορεύματος ὁ Μάρξ προβλέπει—καὶ ἔμμεσα προτείνει: «Τὸ χρηματικὸ κεφάλαιο (das Geldkapital) καταργεῖται, ὅταν κοινωνικοποιηθεῖ ἡ παραγωγὴ. Ἡ κοινωνία κατανέμει τὴν ἐργατικὴ δύναμη καὶ τὰ μέσα παραγωγῆς στοὺς διάφορους παραγωγικοὺς κλάδους. Οἱ παραγωγοὶ στὴν

περίπτωση αὐτὴ μποροῦν νὰ ἔχουν δελτία (papierne Anweisungen) ποὺ τοὺς δίνουν τὸ δικαίωμα νὰ παίρνουν ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς προμήθειες τόσα καταναλωτικὰ ἀγαθὰ, ὅσα ἀντιστοιχοῦν στὸν χρόνο ἐργασίας τους. Τὰ δελτία αὐτὰ δὲν εἶναι χρῆμα. Δὲν κυκλοφοροῦν».³⁴

6.555

Καὶ γιὰ τὴν ἐξάλειψη τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου, ὁ Μὰρξ προτείνει τὴν ἀκόλουθη προοπτικὴ: «Ἡ θρησκευτικὴ ἀντανάκλαση τοῦ πραγματικοῦ κόσμου μπορεῖ τότε μόνο νὰ ἐξαφανιστεῖ ὀριστικά, ὅταν οἱ πρακτικὲς σχέσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἐξασφαλίζουν στοὺς ἀνθρώπους διάφανα λογικὲς (durchsichtig vernünftige) σχέσεις μεταξύ τους καὶ μὲ τὴ φύση. Τὸ σχῆμα τῆς κοινωνικῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς (des gesellschaftlichen Lebensprozesses), δηλαδή τῆς ὑλικῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, ἀποβάλλει τὸν μυστικὸ ὀμιχλώδη πέπλο του, μόνο ὅταν ἀντιμετωπίζεται ὡς προϊόν ἐλεύθερα συνεταιρισμένων ἀνθρώπων καὶ ἐλέγχεται συνειδητὰ ἀπὸ αὐτοὺς σύμφωνα μὲ καθορισμένο σχέδιο».³⁵

6.556

Οἱ σημασιοδοτήσεις ποὺ καθορίζουν τὸ περιεχόμενο τῶν δύο παραπάνω ἀποσπασμάτων, εἶναι ἀπολύτως ὁμόλογες μὲ αὐτὲς ποὺ προκύπτουν (ὡς προσδιορισμοὶ τῆς πραγματικότητος) ἀπὸ τὴν αὐγουστίνεια καὶ σχολαστικὴ ὄντολογία. Συγκεκριμένα:

1.

Οἱ σημασίες: κοινωνία, ἐργατικὴ δύναμη, παραγωγικοὶ κλάδοι, παραπέμπουν σὲ νοητὲς ὀντότητες μὲ αὐτόνομη ἐνεργητικὴ λειτουργικότητα.

2.

Ἡ διαστολὴ ὑπερβατικοῦ καὶ αἰσθητοῦ διατηρεῖται στὴν ἀντιπαράθεση τοῦ ἀφηρημένου συνολικοῦ (ποὺ ἔχει ἐνικὴ ὀντότητα) πρὸς τὸ συγκεκριμένο ἀτομικὸ ἢ συλλογικὸ (: εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ ζεύγη τῶν ἀντιθέσεων: κοινωνία-παραγωγοί, ἐργατικὴ δύναμη-ἐργάτες, παραγωγικοὶ κλάδοι-ἐλεύθερα

συνεταιρισμένοι άνθρωποι, κοινωνικές προμήθειες-καταναλωτικά αγαθά).

3.

Οί άφηρημένες συνολικές όντότητες είναι άντι-κείμενες, έξωτερικές πρὸς τὸ ύποκείμενο, προσιτὲς μόνο στὴν άτομική νοητική σύλληψη—ή μέσω τῆς θεσμικῆς τους έκπροσώπησης.

4.

Ἡ διαστολή άφηρημένου και αίσθητοῦ έμπεριέχει μιάν άξιολογική άποτίμηση διαφορᾶς τελειοτήτων—μέ δεδομένη και αυτόνομη τὴν άξία τοῦ άφηρημένου (ύπερβατικοῦ). Χαρακτηριστικό παράδειγμα: Ἡ άντικειμενική καταξίωση τῶν «πρακτικῶν σχέσεων τῆς καθημερινῆς ζωῆς» κατορθώνεται μόνο μέ τὴν άναγωγή τους σὲ «διάφανα λογικές σχέσεις».

5.

Ἐπέρτατη άξία είναι ἡ λογική (ή facultas rationis) και τὰ σχηματικά της παράγωγα πὸν έξασφαλίζουν τὴν κοινωνική τάξη και άρμονία (: τὴ σχηματική —σύμφωνα μέ δεδομένο Gestalt— ρύθμιση τῆς «κοινωνικῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς», τὸν έλεγχο —«μέ καθορισμένο σχέδιο» [planmässiger]— τῆς «ύλικῆς παραγωγικῆς διαδικασίας», τὴν κατανομή τῆς έργατικῆς δύναμης και τῶν μέσων παραγωγῆς στοῦς διάφορους παραγωγικούς κλάδους, τὴν άντιστοιχία χρόνου έργασίας και παρεχόμενων καταναλωτικῶν άγαθῶν).

6.

Ἡ λογική, ὅπως και ἡ κοινωνία, άν και έξορίζονται στοῦς «οὐρανοῦς» τῆς νοητῆς άφαίρεσης —έξω άπὸ τὴ δυναμική τῶν σχέσεων, στὸν χῶρο τοῦ έμπειρικᾶ άπροσδιόριστου—, δέν παύουν νὰ κατανοοῦνται ὡς αυτόνομες όντότητες πὸν ένεργοῦν έξωυποκειμενικά, αλλά ὅπωςδῆποτε συνειδητά: Ἡ κοινωνία κατανέμει... Ἡ λογική σχεδιάζει, έλέγχει, διανέμει...

7.

Ἡ παραγωγή παραμένει άπρόσωπη και ὄχι δημιουργική, άφοῦ άξιολογεῖται μόνο μέ τὸ ποσοτικό μέτρο τοῦ χρόνου έργασίας. Ἡ ύποκειμενική έτερότητα άλλοτριώνεται σὲ άπλή και

ἀδιαφοροποίητη ἀτομική παραγωγικότητα.

8.

Ἡ ἀνταλλακτική σχέση παραμένει ἕμμεση καὶ ἀπρόσωπη, ἀφοῦ πραγματοποιεῖται μέσω τῶν «δελτίων» ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴν οὐδέτερη ἀντιστοιχία χρόνου ἐργασίας καὶ παρεχόμενων ἀγαθῶν.

9.

Τελικά, αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει τὸν Μὰρξ (ὅπως καὶ τὸν Αὐγουστίνου ἢ τοὺς σχολαστικούς) εἶναι ἡ ἀπόλυτη προτεραιότητα τῆς χρηστικῆς σκοπιμότητας. Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν πραγματικότητα γίνεται καὶ πάλι μιὰ ἕμμεση σχέση χρηστικῆς ἀποδοτικότητας—ἡ πραγματικότητα εἶναι ἕνας ἀντικείμενος συσχετισμὸς ποσοτικῶν ἐκτιμήσεων ὠφέλειας.

6.6

Ὑπάρχουν μελετητὲς τοῦ Μὰρξ ποὺ διαπιστώνουν ὅτι γιὰ κάθε ἐπιμέρους θέμα ἢ πρόβλημα ποὺ τίγεται μέσα στὸ ἔργο του μποροῦμε νὰ ἐπικαλεσθοῦμε ἀποσπάσματα μὲ ἀντιφατικὸ καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενο περιεχόμενο. Ἡ ἄποψή μας ἐδῶ εἶναι ὅτι στὴν περίπτωση τοῦ Μὰρξ δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ «τυπικὲς» ἀντιφάσεις θέσεων καὶ ἀπόψεων, ἀλλὰ μὲ κάτι πολὺ περιπλοκότερο: Ὁ Μὰρξ παραμένει ἀσφυκτικὰ ἐγκλωβισμένος στὶς ὄντολογικὲς προϋποθέσεις (στὶς ἀφετηριακὲς σημασιοδοτήσεις τῆς πραγματικότητας) ποὺ καθιέρωσε ἡ δυτικο-ευρωπαϊκὴ μεταφυσικὴ (στὴν ἱστορικὴ τῆς διαδρομῆ ἀπὸ τὸν Αὐγουστίνου ὡς καὶ τὸν Ἑγέλο), ἐνῶ ταυτόχρονα εἰσηγεῖται τὴν πιὸ ριζοσπαστικὴ ρήξη μὲ αὐτὴ τὴ μεταφυσικὴ: τὴν ἀπόδοση ὄντολογικοῦ περιεχομένου στὶς ἐνέργειες τοῦ ὑποκειμένου, τὴν ἐρμηνεία (σημασιοδότηση) τῆς πραγματικότητας ὡς γεγονότος σχέσεων. Οἱ ἀντιφατικὲς καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενες προτάσεις τοῦ Μὰρξ πρέπει μᾶλλον νὰ ὀφείλονται στὴν ἀδυναμία του νὰ βγάλει ὡς τὴν ἄκρη τὶς συνέπειες τῆς καινούργιας (γιὰ τὴ δυτικο-ευρωπαϊκὴ παράδοση) ὄντολογικῆς προοπτικῆς.

6.61

Ὡς ἐρμηνευτικὸ παράδειγμα στὴν παραπάνω πρόταση θὰ

μποροῦσε νὰ χρησιμεύσει ἡ ἀκόλουθη «κρίσιμη» διατύπωση τοῦ Μάρξ: «Ὅπως ἐξωτερικεύουν τὴ ζωὴ τους τὰ ἄτομα, ἔτσι καὶ εἶναι. Αὐτὸ ποὺ εἶναι, συμπίπτει μὲ τὴν παραγωγή τους, τόσο μὲ τὸ τί παράγουν, ὅσο καὶ μὲ τὸ πῶς παράγουν. Ἐπομένως, αὐτὸ ποὺ εἶναι τὰ ἄτομα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς ὑλικοὺς ὄρους τῆς παραγωγῆς τους».³⁶ Εἶναι κρίσιμη αὐτὴ ἡ διατύπωση, γιατί ἐπισημαίνει τὸ κομβικὸ σημεῖο ὅπου κρίνεται ἡ ὄντολογικὴ προοπτικὴ τῆς ἐμμονῆς στὴν προτεραιότητα τῶν σχέσεων ἢ τῆς διολίσθησης πρὸς τὶς ἰδεαλιστικὲς ἢ ὑλιστικὲς ἀφαιρετικὲς σχηματοποιήσεις.

6.611

Ἡ ἐμμονὴ στὴν προτεραιότητα τῶν σχέσεων ἐκφράζεται μὲ τὴν (ἐμπειρικὴ) βεβαιότητα ὅτι γνωρίζουμε αὐτὸ ποὺ εἶναι ὁ ἄνθρωπος —τὴν ὑποκειμενικὴ του ἑτερότητα— ὄχι μὲ νοητὲς συλλήψεις καὶ ἀφαιρετικοὺς προσδιορισμοὺς, ἀλλὰ ὡς ἐμπειρία τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἐξωτερικεύουν (äussern) τὴ ζωὴ τους οἱ ἄνθρωποι. Αὐτὸς ὁ τρόπος εἶναι οἱ πραγματικὲς σχέσεις μὲ τὴν ὑλικὴ πραγματικότητα καὶ τοὺς συγκεκριμένους συνανθρώπους: οἱ παραγωγικὲς σχέσεις. Στὶς παραγωγικὲς σχέσεις ἐκφράζεται ἡ δημιουργικὴ (ποιητικὴ) ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἀποτυπώνει τὴν ὑποκειμενικὴ ἑτερότητα τοῦ παραγωγοῦ τόσο στὴν πράξη τῆς παραγωγῆς ὅσο καὶ στὸ προϊόν τῆς παραγωγῆς (—στὸ πῶς παράγει ὁ ἄνθρωπος καὶ στὸ τί παράγει).

6.612

Ἡ διολίσθηση πρὸς τὴν ἰδεαλιστικὴ ἀφαιρετικὴ σχηματοποίηση θὰ ἐκφραζόταν μᾶλλον μὲ τὴν ἀναγωγή τῆς δημιουργικῆς παραγωγικότητας τῶν ἀτόμων σὲ ἓναν «καθορισμένο τρόπο ἐξωτερίκευσης τῆς ζωῆς τους»—σὲ καθολικὴ ἰδιότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἢ οὐσίας. Αὐτὸ ποὺ εἶναι τὰ ἄτομα συμπίπτει μὲ τὴν παραγωγή τους, στὸ ποσοστὸ ποὺ ἡ παραγωγή ἐκφράζει καὶ ἀποκαλύπτει τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ ἀνθρώπινου εἶναι: Πρώτιστα, τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ἀπέναντι στὴν ὕλη, τοῦ πνεύματος ποὺ τιθασεύει καὶ μορφοποιεῖ τὴν ὕλη μὲ τὴν παραγωγικὴν πράξη. Τὸ ἀνθρώπινο εἶναι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς

ύλικούς ὄρους τῆς παραγωγῆς, ἀκριβῶς ἐπειδὴ οἱ ύλικοὶ ὄροι συνιστοῦν προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος ἀπέναντι στὴν ὕλη—προϋπόθεση γιὰ τὴν καταξίωση τοῦ πνευματικοῦ καὶ δημιουργικοῦ χαρακτήρα τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἢ οὐσίας. Ἔτσι, τὸ τί παράγουν οἱ ἄνθρωποι καὶ τὸ πῶς παράγουν ἐπαληθεύει ἀπλῶς τὸν λογικὸ καθορισμὸ τοῦ ἀνθρώπινου εἶναι —τὸν ὄρισμὸ τῆς οὐσίας ἄνθρωπος—, ὅπως ἐπαληθεύει καὶ τὸν ὑπαρκτικὸ καθορισμὸ τοῦ ἀτόμου μὲ ἀναγωγικὴ ἀναφορὰ στὴν οὐσία του.³⁷

6.62

Ἡ διολίσθηση πρὸς τὴν ὕλιστικὴ ἀφαιρετικὴ σχηματοποίηση ἐμφανίζεται χαρακτηριστικὰ στὴν παραπάνω διατύπωση τοῦ Μὰρξ καὶ μποροῦμε νὰ τὴν ἐπισημάνουμε ἀναλυτικὰ μὲ τὶς ἀκόλουθες προτάσεις:

1.

Ἡ αἰσθητὴ ἐξωτερίκευση τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων μὲσω τῆς παραγωγικῆς τους δραστηριότητος ἀνάγεται σὲ καθολικὸ ὄρισμὸ τοῦ ἀνθρώπινου εἶναι.

2.

Μία καὶ μόνη ἀπὸ τὶς ἐνέργειες τοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου (ἢ ποιητικῆ-παραγωγικῆ του ἐνέργεια) αὐτονομεῖται ὡς ὑπαρκτικὸ γεγονός καὶ ταυτίζεται («συμπίπτει») μὲ τὸ ἀνθρώπινο εἶναι.

3.

Τὸ ἀνθρώπινο εἶναι ἐμφανίζεται ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς καὶ μόνης καθολικῆς αἰτίας, ποὺ εἶναι οἱ ὕλικοὶ ὄροι τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος τῶν ἀτόμων.

4.

Τὸ αἰσθητὸ γεγονός τῆς παραγωγῆς προϊόντων ὑποκαθιστᾷ τὴν ἀπροσδιόριστὴ ἐτερότητα τοῦ φορέα τῆς παραγωγικῆς δυνατότητας—ἀντικειμενοποιεῖ καὶ οὐδετεροποιεῖ τὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός τῆς ὑποκειμενικότητος.

5.

Ἡ ὕπαρξη (τὸ εἶναι) ταυτίζεται ὄχι μόνο μὲ τὸ πῶς παράγει ὁ

ἄνθρωπος (μὲ τὸν τρόπο τῆς ἐνεργητικῆς ἑτερότητας), ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ τί παράγει—μὲ τὸ προϊόν τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος: ἐξαλείφεται ἡ ὑπαρκτικὴ διαφορά ἀνάμεσα στὸ παραγόμενο προϊόν καὶ στὸν παραγωγό του—ἀντικείμενο καὶ ὑποκείμενο «συμπίπτουν».

6.

Τὸ πῶς παράγει ὁ ἄνθρωπος ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ τοὺς ὑλικοὺς ὄρους τῆς παραγωγῆς (—ὄχι καὶ ἀπὸ τὴ συνείδηση ἢ τὴν ἐλευθερίαν ἢ τὴ δημιουργικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀτόμου). Καὶ ἐπειδὴ οἱ ὑλικοὶ ὄροι τῆς παραγωγῆς μποροῦν νὰ καθοριστοῦν μὲ καθαρὰ ποσοτικούς προσδιορισμούς, ἄρα καὶ τὸ ἀνθρώπινο εἶναι —ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴν πράξιν τῆς παραγωγῆς καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς ὑλικούς τῆς ὄρους— θὰ πρέπει νὰ καθορίζεται ἐπίσης μὲ ποσοτικὰ μέτρα καὶ κριτήρια.

7.

Περὶ τὸ νὰ προσθέσει κανεὶς ὅτι σὲ μιὰ τέτοια προοπτικὴ ἢ ἀνθρώπινη Ἱστορία δὲν διαφοροποιεῖται ἀπὸ μιὰ ἀντικειμενικὴ προδιαγραφὴ ποσοτικῶν συσχετισμῶν καθοριστικῶν τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος—ἐντελῶς ἀνάλογη μὲ τὶς προβλέψεις ποὺ κάνουμε γιὰ τὴν ἀπόδοση προϊόντος ἀπὸ ἓνα σμήνος μελισσῶν.

7. Φυσική και μεταφυσική

Ἡ προσπάθεια τοῦ Μάρξ νὰ ἀναγάγει τοὺς ὄντολογικοὺς προσδιορισμοὺς (τὸν ὀρισμὸ τῆς ὑπαρξῆς καὶ τοῦ εἶναι) στὸ ἐπίπεδο τῆς αἰσθητῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητας δὲν εἶναι κάτι καινούργιο μέσα στὴν εὐρωπαϊκὴ ἱστορία. Ἀποτελεῖ κατάληξη ἢ —σωστότερα— σταθμὸ σὲ μιὰ πορεία τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφικῆς σκέψης, ποὺ ἀρχίζει μὲ τοὺς λεγόμενους «Νέους χρόνους» (ἀπὸ τὸν 14ο καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα) καὶ θὰ μπορούσε νὰ προσδιοριστεῖ ὡς πορεία κριτικῆς ἀναμέτρησης τῆς φυσικῆς μὲ τὴ μεταφυσική.

7.1

«Ὁ ἴδιος ὁ ὅρος “μετα-φυσική” ὑποδήλωνε ὅτι πάνω, πέρα ἢ πίσω ἀπὸ τὸν κόσμο, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο τῆς φυσικῆς, ὑπῆρχε μιὰ ἐντελῆς πραγματικότητα, σὲ σύγκριση μὲ τὴν ὁποία τόσο τὸ ἀντικείμενο τῆς φυσικῆς ὅσο καὶ ἡ φυσικὴ ὡς ἐπιστήμη παρουσιάζονταν ἀθεράπευτα ἀτελεῖς. Ἡ πεποίθηση ὅτι ἡ ἐμπειρικὴ φύση εἶναι ὄντολογικὰ ὑποδεέστερη, δηλαδὴ μεταβλητὴ, ἀσταθῆς, ἀνεπίδεκτη ἔλλογης νοητικῆς σύλληψης, ἀποτελοῦσε ἔτσι τὸ θεμελιῶδες ἄρθρο πίστεως τῆς παραδοσιακῆς (εὐρωπαϊκῆς) μεταφυσικῆς».³⁸

7.11

Κυρίως ἡ χρῆση τῶν μαθηματικῶν γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῶν προϋποθέσεων συσχετισμοῦ καὶ αἰτιολόγησης τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἄρχισε προοδευτικὰ νὰ ἀποκαλύπτει ὅτι κατεξοχὴν (ἂν ὄχι ἀποκλειστικὰ) ἡ φυσικὴ πραγματικότητα εἶναι ἔλλογα δομημένη, ἐνῶ ὁ χαρακτήρας τῶν μεταφυσικῶν γνώσεων εἶναι «ὑπερεμπειρικός», μὴ ὑποκείμενος στὴν ἀποδεικτικὴ ἐγκυρότητα τῶν λογικο-μαθηματικῶν σχέσεων. Ἡ πλήρης καὶ ἀποδοτικὴ γνώση τοῦ φυσικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλῶς συνάρτηση τῆς ὀρθῆς καὶ συνεποῦς μεθόδου γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῶν λογικο-μαθηματικῶν σχέσεων ποὺ τὸν διέπουν καὶ ποὺ ἐπικυρώνονται ἀποδεικτικὰ μὲ τὸ ἐργαστηριακὸ πείραμα. Ἀντίθετα, ἡ ἔλλογη ἀποδεικτικότητα τῶν μεταφυσικῶν προσδιορισμῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἄλλο

ἔρεισμα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀφηρημένη συλλογιστικὴ συνέπεια—ἢ νὰ καταφύγει στὴν ἀυθαίρετη ἐπίκληση τοῦ θαυματουργικοῦ («ἐξ ἀποκαλύψεως») χαρακτήρα τῆς γνωστικῆς ἐγκυρότητας.

7.12

Ἡ κατοχύρωση τῆς ἐγκυρότητας τῶν μεταφυσικῶν προτάσεων μὲ τὴν καταφυγὴ στὶς «ἐξ ἀποκαλύψεως» ἀλήθειες, ἐξορίζει τὴ μεταφυσικὴ ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ἔλλογης ἐμπειρικῆς πιστοποίησης, τὴν μεταθέτει στὸν χῶρο τοῦ ἀυθαίρετου μυστικισμοῦ, τοῦ εὐνουχισμοῦ τῆς κριτικῆς σκέψης, τῆς τυφλῆς ὑποταγῆς σὲ «δόγματα», τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῶν φαντασιώσεων. Ἡ μόνη ἔλλογη λειτουργικότητα τῆς μεταφυσικῆς εἶναι στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἢ ἰδεολογικὴ τῆς χρήσι: ἢ ἐκμετάλλευσή τῆς γιὰ τὴν κυριαρχικὴ ἐπιβολὴ τῆς ἀυθεντίας καὶ τοῦ κύρους τῶν ἐκπροσώπων τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀντικειμενικῶν «ἀξιῶν» του. Ἔτσι ἢ μεταφυσικὴ γίνεται μέσον γιὰ τὴ δικαίωσι τῆς κυριαρχίας κάποιων ἀτόμων ἢ ομάδων πάνω στὸ σύνολο κοινωνικὸ σῶμα, ὅπως καὶ βάλσαμο («ὄπιο») γιὰ νὰ παρηγορεῖται ἢ ὑποταγῆ καὶ ὁ ἐξουσιασμοὺς τῶν ὑπολοίπων.

7.121

Τὸ γνωσιοθεωρητικὸ πρόβλημα τῆς ἐγκυρότητας τῶν λογικο-μαθηματικῶν σχέσεων γιὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ γνώσι τῆς πραγματικότητας δὲν περιλαμβάνεται στὴν ἐδῶ θεματικὴ μας.³⁹ Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει, ἂν ἢ ἀντιδιαστολὴ φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς—ὅπως κατανοήθηκε στὰ πλαίσια τῆς δυτικο-ευρωπαϊκῆς φιλοσοφίας—μπορεῖ νὰ ἀντιπροσωπεύει μιὰ κριτικὴ πρόσβασι στὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα, ἂν μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὴ συγκρότησι μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας.

7.2

Ἡ ἀντιθετικὴ διαστολὴ φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς κατανοήθηκε στὰ πλαίσια τῆς δυτικο-ευρωπαϊκῆς φιλοσοφίας καὶ ὡς κριτικὴ ἀντιπαράθεσί τους, ἐφόσον βασίστηκε σὲ τρεῖς (κυρίως) συμπερασματικὲς ἀφετηρίες ἢ «ἀρχές»:

α.

Στὸν ἔλλογο χαρακτήρα τῆς φυσικῆς καὶ στὸν ὑπέρολογο χαρακτήρα τῆς μεταφυσικῆς,

β.

στὴν οὐσιαστικὴ (οὐσίας) διαφορὰ ὕλης καὶ πνεύματος,

γ.

στὴν ἀποδεικτικὴ ἐγκυρότητα τῶν γνώσεων τῆς φυσικῆς καὶ στὸν ιδεολογικὸ ἢ μεθοδολογικὸ χαρακτήρα τῆς μεταφυσικῆς ἐγκυρότητας.

Ὅμως καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς συμπερασματικὲς ἀφετηρίες ἢ «ἀρχές» ἀντιπροσωπεύουν ὀριστικὲς (πάγιες) διαπιστωτικὲς θέσεις γιὰ τὴν κριτικὴ ἀντιπαράθεση φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς —θέσεις ποὺ προϋποθέτουν τὴν *a priori* ἀποδοχὴ κάποιων ὄντολογικῶν δεδομένων, ἀλλὰ καὶ μιᾶς ὀρισμένης γνωσιοθεωρητικῆς μεθόδου— καὶ ὄχι τρόπους ἢ δυνατότητες κριτικῆς λειτουργίας τῆς γνώσης γιὰ τὴ διασάφηση τῶν σχέσεων ἢ διαφορῶν φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς.

7.21

Ὅταν μιλάμε γιὰ τὸν ἔλλογο χαρακτήρα τῆς φυσικῆς καὶ τὸν ὑπέρολογο χαρακτήρα τῆς μεταφυσικῆς, ἀποδεχόμεστε ὡς ἀποκλειστικὸ κριτήριον ἀντιπαράθεσης τὸν λόγον, σὲ μιὰ ὀρισμένη ἐκδοχὴ ἢ λειτουργία του: Ταυτίζουμε τὸν λόγον μὲ τὸ νοηματικὸ περιεχόμενον ποὺ τοῦ προσέδωσε ἢ λατινικὴ *ratio*, δηλαδὴ μὲ τὴ νοητικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀτόμου. Ἐλλογον ἢ ὑπέρολογον ἢ πραγματικότητα προσδιορίζεται μὲ τὸ μέτρο ἢ κριτήριον τῆς ἀτομικῆς κατανόησης—ὁ λογικὸς προσδιορισμὸς τῆς πραγματικότητος θεωρεῖται *a priori* ἰκανὸς γιὰ τὴν ἐπιβεβαίωσίν της. Ἡ πραγματικὴ συλλαμβάνεται μόνον μὲ τὴ νόησιν, γίνεται ἀπλὸ παρεπόμενον τῆς λογικῆς δυνατότητας.

7.211

Στὴν περίπτωσιν αὐτῇ ἡ φυσικὴ ἀντιπροσωπεύει μιὰν ἔλλογον πραγματικότητα, σὲ ποσοστὸ ποὺ κάθε πτυχὴ της ὑπόκειται σὲ λογικὴ μιᾶς ἀποδεικτικῆς πιστοποίησης—κυρίως σὲ λογικὴ ποὺ

μεταγράφει τὸν τρόπο τῆς πραγματικότητας σὲ μαθηματικούς συσχετισμούς ἢ σὲ ἐργαστηριακὰ ἐπαναλήψιμες «σταθερές». Ἄντίστοιχα, ἡ μεταφυσικὴ ἀναφέρεται σὲ μιὰ ὑπέρλογη «πραγματικότητα», δηλαδή σὲ κάτι ποὺ ἡ ἀτομικὴ νόηση τὸ συλλαμβάνει, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ μπορεῖ νὰ τὸ πιστοποιήσει μὲ τοὺς τρόπους (μεθόδους) τῆς ἀποδεικτικῆς ἐγκυρότητας ποὺ διαθέτει. Σίγουρα, οἱ προτάσεις τῆς μεταφυσικῆς δὲν εἶναι παράλογες, ἀλλὰ μόνο ὑπέρλογες: ἔχουν τὴ λογικὴ συνέπεια τῶν ἀφηρημένων συμπερασματικῶν ὑποθέσεων ἢ τὴ συνέπεια τῶν προϋποθετικῶν ἀρχῶν τοῦ λογικοῦ συμπερασμοῦ. Ἄλλὰ δὲν ὑπακούουν στὴ λογικὴ τῆς θετικῆς ἀποδεικτικῆς πιστοποίησης—κυρίως στὴ λογικὴ τῶν μαθηματικῶν συσχετισμῶν.

7.22

Ὅταν μιλάμε γιὰ τὴν οὐσιαστικὴ (οὐσίας) διαφορὰ ὕλης καὶ πνεύματος, ἀποδεχόμεστε a priori τὸν καθορισμὸ τῆς οὐσίας ὡς δεδομένης καὶ ὀριστικὰ συντελεσμένης ὄντοτητας, μὲ βάση τὰ ιδιάζοντα, ἀλλὰ πάγια γνωρίσματα (ιδιότητες) τῆς κάθε οὐσίας. Καὶ ἀποδεχόμεστε τὶς ἔννοιες ὕλη καὶ πνεῦμα ὡς προσδιορισμούς δεδομένων, ὀριστικὰ συντελεσμένων (μὲ πάγιες καθοριστικὲς ιδιότητες) καὶ ὄντολογικὰ ἀνερμήνευτων ὄντοτήτων. Ἡ πραγματικότητα συγκροτεῖται ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ δεδομένα—ὁ ὄντολογικὸς προβληματισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ προχωρήσει πέρα ἀπὸ τὸ ὄριο ἢ τὴν ἀφετηριακὴ προϋπόθεση τῆς πιστοποίησής τους. Ἡ, ταυτίζεται ἢ «ἀρχὴ» τῆς πραγματικότητας μόνο μὲ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἀφετηριακὰ δεδομένα, ὅποτε τὸ δεύτερο θεωρεῖται παράγωγο ἢ ἐπιφαινόμενο τοῦ πρώτου. Ἡ ὄντολογία ἐγκλωβίζεται στὴν περίπτωση αὐτὴ στὰ στεγανὰ τοῦ δυαλισμοῦ ἢ τοῦ μονισμοῦ, δίχως δυνατότητα κριτικῆς πρόσβασης στὸ ἴδιο τὸ ὑπαρκτικὸ πρόβλημα. Ἡ αὐτοσυνείδητη ὑποκειμενικότητα, ἡ ἐνεργητικὴ ἑτερότητα τῆς ὑπαρξῆς, ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς δημιουργικῆς πράξης, τὰ ἄρρητα σημαίνόμενα τῆς αἰσθητικῆς, ἢ ἐρωτικῆς «ἔκπληξη», ἢ διαισθητικὴ ἐπιστημονικὴ «ἔμπνευση», χαρακτηρίζονται ipsa per se ὡς «πνευματικὰ» γεγονότα, ἢ ὡς παράγωγα ὕλικῶν (φυσικο-χημικῶν) λειτουργιῶν, δίχως ἄλλη ἐρμηνευτικὴ διακινδύνευση. Ἀποκλείουμε, δηλαδή, στὴν

περίπτωση αὐτὴ κάθε ἐνεργητικῆ-δυναμικῆ ἐκδοχὴ τῆς πραγματικότητας, κάθε ἐνδεχόμενον νὰ ἐπαληθεύεται ἢ νὰ διαψεύδεται ἢ ἐρμηνεῖα τῶν ὑπαρκτικῶν δεδομένων με ἀναφορὰ στὴ δυναμικῆ τῶν σχέσεων ποὺ γνωστοποιοῦν τὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός.

7.23

Τέλος, ὅταν μιᾶμε γιὰ τὴν ἀποδεικτικὴ ἐγκυρότητα τῶν γνώσεων τῆς φυσικῆς καὶ γιὰ τὸν ἰδεολογικὸ ἢ μεθοδολογικὸ χαρακτήρα τῆς μεταφυσικῆς ἐγκυρότητας, περιορίζουμε τὴν κριτικὴ προσέγγιση τῆς πραγματικότητας (καὶ τοῦ ὄντολογικοῦ προβλήματος ποὺ αὐτὴ μᾶς θέτει) στὴ χρήση, ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο, τῶν κριτηρίων τῆς ἀπόδειξης, τῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς μεθόδου. Ποὺ σημαίνει, ὅτι ἡ κριτικὴ ἐπαλήθευση κάθε πρότασης γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος μετατίθεται στὴν (ἀντικειμενικῆ) πιστοποίηση τῆς ἐγκυρότητας τῶν ἀποδείξεων, τῶν ἰδεολογικῶν θέσεων ἢ τῶν μεθοδολογικῶν προϋποθέσεων ποὺ θεμελιώνουν τὴν πρόταση αὐτή. Ἔτσι, ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα γίνεται καὶ πάλι παρεπόμενο κάποιας ἐπιμέρους γνωσιοθεωρητικῆς διαδικασίας—ἡ ἐγκυρότητα τῆς διαδικασίας ὀρίζει καὶ ἐξαντλεῖ τὴ γνώση τῆς πραγματικότητας.

7.3

Μόνη ἡ ἀντιθετικὴ διαστολὴ φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς φαίνεται μᾶλλον νὰ ἀποκλείει τὴν κριτικὴ πρόσβαση στὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα—ἢ νὰ μὴν ἐπαρκεῖ γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας. Ὁ προφανέστερος λόγος γι' αὐτὸν τὸν ἀποκλεισμό ἢ τὴν ἀνεπάρκεια, εἶναι ὅτι κάθε ἀντί-θεση προϋποθέτει τουλάχιστον μία ὀριστικὴ καὶ μὴ ὑποκείμενη σὲ κριτικὴ ἐπαλήθευση θέση. Καὶ στὴ συγκεκριμένη ἀντιπαράθεση φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς, ἡ θέση ποὺ δὲν ὑπόκειται σὲ παραπέρα κριτικὴ διερεύνηση, εἶναι τὸ προϋποθετικὸ δεδομένο τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὰ δύο. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀντιπαράθεση φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς ἐγκλωβίζει πάντοτε καὶ ὀπωσδήποτε τὸν ὄντολογικὸ προβληματισμὸ στὸν δογματικὸ ἀπριορισμὸ τοῦ δυαλισμοῦ ἢ τοῦ μονισμοῦ.

7.31

Ἡ κριτικὴ διερεύνηση τῆς δυαλιστικῆς ἢ μονιστικῆς θέσης ἀποκλείεται ἐξ αἰτίας τοῦ ἐξαντικειμενοποιημένου (ἀφοριστικοῦ) χαρακτήρα τῆς. Ὅ,τι ὀνομάζουμε πραγματικότητα (τὸ γεγονός τῆς ὑπαρξῆς) ἀφορίζεται ἀπὸ τὸν φορέα τῆς συνειδητοποίησής του, ὁπότε χρειαζόμαστε ὑποχρεωτικὰ ἓνα ἄλλο ἔρεισμα στὸ ὁποῖο νὰ θεμελιώσουμε τὴν πιστοποίηση τῆς πραγματικότητας. Καὶ ὅταν τὸ ἔρεισμα πιστοποίησης τῆς πραγματικότητας δὲν εἶναι ἢ ἀφετηριακὴ δυνατότητα τῆς πιστοποίησής τῆς (ἢ αὐτοσυνείδητη ὑπαρκτικὴ ἐμπειρία τοῦ ὑποκειμένου), ὅταν ἀναζητηθεῖ ἄλλο, ἀντι-κείμενο ἔρεισμα, ὁ φιλοσοφικὸς προβληματισμὸς παγιδεύεται στὴν ἀτέρμονη ἀναζήτηση τῶν ἐχέγγυων ἐγκυρότητας τοῦ ἀντικειμένου ἐρείσματος—ἀρχίζει ἢ σισύφεια προσπάθεια προσδιορισμοῦ τῆς ἀναμφίβολης ἀντικειμενικότητας.

7.311

Εἰδικὰ στὸν χῶρο τοῦ ὄντολογικοῦ προβλήματος (τῆς ἐρμηνείας τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος) ἢ ἀναζήτηση ἀντικειμενικοῦ ἐρείσματος πιστοποίησης τῆς πραγματικότητας (τοῦ γεγονότος τῆς ὑπαρξῆς) ὁδηγεῖται ἀναπόφευκτα στὴ μετάθεση τῆς ἀρχῆς τοῦ ὑπαρκτοῦ (τῆς προϋπόθεσης τοῦ πραγματικοῦ) σὺς νοητὲς ὀντότητες τῆς ὕλης ἢ τοῦ πνεύματος (ἢ καὶ τῶν δύο)—ἢ ἀπορρίπτεται κάθε ἀντικειμενικὸ ἔρεισμα πιστοποίησης τοῦ πραγματικοῦ καὶ υἰοθετεῖται μιὰ ἀγνωστικιστικὴ φαινομενολογία. Στὴν πρώτη περίπτωσι, ὁ ἀπριοριστικὸς δογματισμὸς τῆς ἀντικείμενης ἀρχῆς τοῦ ὑπαρκτοῦ ἀποκλείει κάθε ἐνδεχόμενον συγκρότησι μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας—ἢ πιστοποίηση τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ γεγονότος τῆς ὑπαρξῆς του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ *a priori* κριτήριον τῆς φυσικῆς ἢ μεταφυσικῆς βεβαιότητος ποὺ ἔχουμε ἀποδεχθεῖ. Στὴ δεύτερη περίπτωσι, ἀποκλείεται ὁ ἴδιος ὄντολογικὸς προβληματισμὸς—παρακάμπτεται ἢ διερεύνησι τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος καὶ ἢ φιλοσοφία συρρικνώνεται στὴν ἀναζήτησι τῆς χρηστικότερης δυνατῆς γνωσιοθεωρητικῆς μεθόδου ἢ ὑποτάσσεται σὲ ἰδεολογικὲς σκοπιμότητες.

7.32

Όταν ἔρεισμα πιστοποίησης τοῦ πραγματικοῦ εἶναι ἡ ἀφετηριακὴ δυνατότητα πιστοποίησής του (ἢ αὐτοσυνείδητη ὑπαρκτικὴ ἐμπειρία τοῦ ὑποκειμένου), τότε ἡ διαστολὴ φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς αἴρεται, γιὰτὶ αἴρεται ἡ ἀπαίτηση τῆς ἀντικειμενικότητας. Ἡ αὐτοσυνείδητη ὑπαρκτικὴ ἐμπειρία τῆς ὑποκειμενικότητας εἶναι ἡ καθολικὰ (ἀπὸ ὅλους) ἐπαληθεύσιμη ἀφετηρία, ἐπομένως καὶ τὸ πρωταρχικὸ κριτήριο γνωστικῆς ὀρθότητος γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος—καὶ εἶδαμε σὲ προηγούμενες προτάσεις ὅτι ἡ ἐμπειρία αὐτὴ εἶναι (ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν καταβολὴ τῆς) ἐμπειρία ἀναφορικότητας: ἡ γνώση τοῦ ὑπαρκτοῦ εἶναι ὑπαρκτικὴ ἐμπειρία σχέσης. Ἡ σχέση ἐπαληθεύεται μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὴν συνιστᾷ ὡς γνωστικὸ γεγονός, δηλαδὴ μὲ τὴ διεύρυνση τῆς ἐμπειρίας τῆς ἀναφορικότητας, τὸν διυποκειμενικὸ συντονισμὸ τῶν ἐμπειριῶν σχέσης: τὸ κοινωνικὸ γεγονός.

7.33

Ἄν ἐπιχειρούσαμε ἕναν χαρακτηρισμὸ αὐτῆς τῆς πρότασης, ποὺ νὰ ἀνακαλεῖ στὸν ἀναγνώστη συνειρμούς γνωστῶν ὡς τώρα προσανατολισμῶν τῆς φιλοσοφικῆς ἀναζήτησης, θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ προκρίνουμε τὸν ὄρο ἀναθεωρητικὸς ἐμπειρισμός. Ἔτσι μπορούμε νὰ διαστείλουμε τὴν πρότασή μας ἀπὸ τὸν μονιστικὸ ἐμπειρισμὸ —ποὺ ἐκδέχεται ὡς κριτήριο γνωστικῆς ὀρθότητος μόνη τὴν ἐμπειρία τῶν αἰσθήσεων— καὶ ταυτόχρονα νὰ ἐμμείνουμε στὸν ἐμπειρικὸ τῆς χαρακτήρα, ἀποκλείοντας κάθε παρερμηνευτικὴ διολίσθηση στὸν ἄλογο μυστικισμὸ (ποὺ εἶναι τόσο ἀύθαιρετος ὅσο καὶ ὁ ὑλιστικὸς μονισμός).

7.331

Μιλᾶμε γιὰ ἀναθεωρητικὸ ἐμπειρισμὸ στὴν προσπάθειά μας νὰ ἀναθεωρήσουμε τὴν καθιερωμένη ἐκδοχὴ περιορισμοῦ τῆς ἐμπειρίας σὲ μόνες τὶς πληροφορίες τῶν ἀτομικῶν αἰσθήσεων. Ἔστω καὶ μόνη ἡ ἀφετηριακὴ (γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας) ἐμπειρία τοῦ αὐτοσυνείδητου «ἐγὼ» (ἢ ὑπαρκτικὴ ἐμπειρία τῆς ὑποκειμενικότητας) ὑπερβαίνει προφανέστατα τὶς πληροφορίες τῶν αἰσθήσεων. Καὶ δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ γνωστικὸ

γεγονός που προκύπτει από την έμπειρία, χωρίς να περιορίζεται στις πληροφορίες των αισθήσεων. Μὲ μιὰ ἐντελῶς ἐπιγραμματική καὶ καταρχὴν διατύπωση μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι κάθε ἐμπειρία σχέσης εἶναι γνωστικὸ γεγονός που μπορεί νὰ ἀφορμᾶται ἀπὸ πληροφορίες τῶν αισθήσεων, ὅμως ἡ σχέση ὡς γνωστικὴ ἐμπειρία δὲν ἐξαντλεῖται στὶς πληροφορίες αὐτές.

7.332

Παράδειγμα πρῶτο: Ἡ δυνατότητά μου νὰ ξεχωρίζω τὸ «ῥυθμὸς» τῆς ποίησης τοῦ Ἔλιοτ (Eliot) ἀπὸ τὸ «ῥυθμὸς» τῆς ποίησης τοῦ Μπωντλαίρ (Baudelaire), ἢ τὴν ιδιαιτερότητα τῆς μουσικῆς τοῦ Μπάχ (Bach) ἀπὸ τὴν ιδιαιτερότητα τῆς μουσικῆς τοῦ Μότσαρτ (Mozart) —ἡ δυνατότητά μου νὰ «ἀνάγομαι» ἀπὸ τὶς πληροφορίες τῶν αισθήσεων στὴν ἐμπειρικὴ ἀναγνώριση τῆς ἑτερότητας τοῦ δημιουργικοῦ λόγου τοῦ καλλιτέχνη— εἶναι ἓνα γνωστικὸ γεγονός που ἀληθεύει καταργώντας τὴν «ἀντικειμενικότητα» τῆς αἰσθητῆς πληροφορίας. Καὶ καταργεῖ τὴν «ἀντικειμενικότητα» ἀπὸ τὴ στιγμή που ἡ ἐγκυρότητά του δὲν μπορεί νὰ ἐλεγχθεῖ μὲ ἄλλη ἀποδεικτικὴ διαδικασία ἔξω ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικὴ ἐμπειρία—ἀφοῦ τὸ «ῥυθμὸς», ποιητικὸ ἢ μουσικὸ, δὲν ὀρίζεται ἀπὸ κανέναν κώδικα γλωσσικῆς σημαντικῆς, ὅπως δὲν ὀρίζεται καὶ ἡ ἑτερότητα τῆς φυσιογνωμικῆς ἔκφρασης, τῆς εἰκαστικῆς διατύπωσης, κ.λπ. Ἡ ἐγκυρότητα κάθε γνωστικῆς ἐμπειρίας που ὑπερβαίνει τὶς πληροφορίες τῶν αισθήσεων, ἐλέγχεται μόνο μὲ τὴν κοινωνικὴ ἐπαλήθευση τῆς ἐμπειρίας, δηλαδή μὲ τὴ δυνατότητα νὰ μετᾶσχει κάθε ὑποκείμενο στὴν ἴδια ἐμπειρία καὶ νὰ συντονιστεῖ μὲ τὰ ἄλλα ὑποκείμενα ὡς πρὸς τὴν κοινοποίηση αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας. Ὅμως ὁ συντονισμὸς στὴν κοινοποίηση δὲν συνιστᾶ «ἀντικειμενικότητα», ἀφοῦ ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ διαφορὰ τῆς μουσικῆς τοῦ Μπάχ ἀπὸ τὴ μουσικὴ τοῦ Μότσαρτ δὲν μεταδίδει καὶ τὴ γνώση αὐτῆς τῆς διαφορᾶς.

7.34

(Αὐτὴ ἡ ἀναίρεση τῆς «ἀντικειμενικότητας» ἀπὸ γεγονότα ἔγκυρης γνωστικῆς ἐμπειρίας, θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ἔχει γιὰ τὴ φιλοσοφία τὴν ἐπαναστατικὴ σημασία που εἶχε καὶ γιὰ τὴ

σύγχρονη φυσική ή απελευθέρωση από την εὐκλείδεια ἢ τὴν νευτώνεια ἀντικειμενικότητα.)

7.35

Παράδειγμα δεύτερο: Ἀκόμα καὶ στὸν αὐστηρότερο (μεθοδολογικὰ) ἐπιστημονικὸ χῶρο, αὐτὸν τῆς φυσικῆς, ὁ Ἄϊνστάϊν (Einstein) βεβαίωνε ὅτι «δὲν ὑπάρχει λογικὸ μονοπάτι ποὺ νὰ ὀδηγεῖ στοὺς πολὺ γενικοὺς ἐκείνους νόμους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μπορούμε μὲ καθαρὴ παραγωγὴ νὰ ἀντλήσουμε τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου. Μπορεῖ νὰ φτάσει κανεὶς σὲ αὐτοὺς μόνο μὲ μιὰ διαίσθηση βασισμένη σὲ κάτι ποὺ μοιάζει μὲ νοητικὴ ἀγάπη (Einfühlung) γιὰ τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας».⁴⁰ Καὶ ὁ Πόππερ (Popper) συμπληρώνει: «Ἡ ἐνόραση ἀναμφίβολα παίζει μεγάλο ρόλο στὴ ζωὴ τοῦ ἐπιστήμονα, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ αὐτὸ συμβαίνει καὶ στὴ ζωὴ ἐνὸς ποιητῆ. Τὸν ὀδηγεῖ στίς ἀνακαλύψεις του· ὅπως μπορεῖ νὰ τὸν ὀδηγήσει καὶ στίς ἀποτυχίες του... Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι μπορούμε χωρὶς δισταγμὸ νὰ δεχθοῦμε ὅτι διαθέτουμε κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ἄπνευματικὴ ἐνόραση” ἢ ἀκριβέστερα, ὅτι ἔτσι μπορούν νὰ χαρακτηριστοῦν ὀρισμένες ἀπὸ τίς πνευματικὲς μας ἐμπειρίες. Καθένας ποὺ ἄκατανοεῖ” μιὰ ἰδέα ἢ μιὰ ὀπτικὴ ἢ μιὰ ἀριθμητικὴ μέθοδο, γιὰ παράδειγμα τὸν πολλαπλασιασμό, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἄκατανοεῖ τὴν ἔχουσα νιώσει,” θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ πὼς κατανοεῖ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐνορατικὰ· καὶ ὑπάρχουν ἀναρίθμητες διανοητικὲς ἐμπειρίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους».⁴¹

7.351

Πρέπει νὰ γίνεταί φανερὸ ἀπὸ τίς προηγούμενες προτάσεις ὅτι ἡ ἀπαγκίστρωση ἀπὸ τὴν σισύφεια ἀπαίτηση τῆς «ἀντικειμενικότητας» δὲν σημαίνει ὅπωςδήποτε καὶ καταφυγὴ στὸν ὑποκειμενισμό ἢ σχετικισμό τῆς γνώσης. Τὸ ἀντίθετο τῆς ἀντικειμενικότητας δὲν εἶναι ὁ σχετικισμὸς τοῦ ὑποκειμενισμοῦ (ὅπως δὲν εἶναι καὶ ὁ παρορμητικὸς συναισθηματισμὸς καὶ ἄλογος μυστικισμὸς). Τὸ ἀντίθετο τῆς ἀντικειμενικῆς γνώσης εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἐπαλήθευση τῆς γνώσης, ἢ ἄρνηση τοῦ ἀντι-κειμένου ἐρείσματος γνωστικῆς ὀρθότητος—εἶναι ὁ διυποκειμενικὸς

συντονισμὸς τῶν ἐμπειριῶν τῆς σχέσης, ἢ κοινωνικὴ ἐγκυρότητα τῆς γνώσης.

7.4

Ἡ συγκρότηση μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας εἶναι δυνατὴ, ἂν δεχθοῦμε ὡς ἀφετηρία ἐρμηνείας τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος τὴν ἐμπειρία τῆς αὐτοσυνείδητης ὑποκειμενικότητας. Ἡ ἐμπειρία αὐτὴ εἶναι γνωστικὸ γεγονὸς ποὺ ἐπιδέχεται τὴν καθολικότερη δυνατὴ κοινωνικὴ ἐπαλήθευση. Καὶ ταυτόχρονα ἡ ἴδια αὐτὴ ἐμπειρία συγκροτεῖται μόνο μέσω τοῦ γεγονότος τῆς σχέσης, ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ ἐμπειρία τῆς σχέσης καὶ ἡ ἀναφορικὴ τῆς διεύρυνση (ἢ κοινωνικὴ ἐπαλήθευση τῆς σχέσης) συνιστᾷ τὴν προϋπόθεση γνωστικῆς πρόσβασης στὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός. Ἡ γνώση τοῦ ὑπαρκτοῦ εἶναι ὑπαρκτικὴ ἐμπειρία σχέσης καὶ ἡ κοινωνικὴ διεύρυνση τῆς σχέσης ἐπαληθεύει (κρίνει) ὄχι κάποιον ἀντικειμενικὸ καὶ πάγιο ὄρισμὸ τοῦ ὑπαρκτοῦ, ἀλλὰ τὴ «γνησιότητα» τοῦ γεγονότος τῆς σχέσης—τὴ μὴ-ἀλλοτριώση τῆς σχέσης σὲ μονομερῆ ἐξάρτηση, ὑποταγὴ, ἰδιο-τροπία, μεροληψία, ἰδιοτέλεια, κ.λπ.

7.41

Ἄν ἡ σχέση ὡς γνωστικὴ ἐμπειρία εἶναι ἡ προϋπόθεση τῆς (κοινωνικὰ) ἐγκυρης πιστοποίησης τοῦ ὑπαρκτοῦ, τότε πραγματικὰ ὑπαρκτὸ εἶναι ὄχι μόνο αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο μᾶς πληροφοροῦν οἱ αἰσθήσεις ἢ ἡ διάνοια —τὸ ἀντικειμενικὰ σημαϊνόμενο—, ἀλλὰ κάθε δεύτερος ὅρος τῆς ὑποκειμενικῆς σχέσης, ἔστω καὶ ἄρρητος κατὰ τὴν ποιοτικὴ του ἑτερότητα. Ἡ σχέση ὡς γνωστικὴ ἐμπειρία ἀναφέρεται ὄχι μόνο σὲ ποσοτικὲς πιστοποιήσεις (ἀντικείμενα–μεγέθη–ἀριθμητικὲς συσχετίσεις), ἀλλὰ καὶ σὲ ποιοτικὲς ἐκτιμήσεις πραγματικὰ ὑπαρκτὲς καὶ προϋποθετικὲς τῆς ἐρμηνείας τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος (σὲ ποιότητες συμπεριφορᾶς, στὴν ποιότητα τοῦ μοναδικοῦ ἢ τῆς ἑτερότητας, σὲ ποιοτικὲς διαφορὲς τῶν ἐνεργούμενων σχέσεων, στὸ ἰδιάζον τῆς καλλιτεχνικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς «ἐμπνευσης» καὶ «διαίσθησης», κ.λπ.). Ἡ ἐμπειρικὴ πιστοποίηση τῆς ποιότητας εἶναι γνωστικὸ γεγονὸς ἐξίσου ἐγκυρο (κοινωνικὰ ἐπαληθεύσιμο)

ὅσο καὶ κάθε ποσοτικὴ πιστοποίηση ὑποκείμενη σὲ μαθηματικὴ ἢ ἄλλη ἀντικειμενικὴ διατύπωση.

7.42

Ἐάν πραγματικὰ ὑπαρκτὸς εἶναι κάθε δεύτερος ὅρος τῆς (κοινωνικὰ ἐπαληθεύσιμης) ὑποκειμενικῆς σχέσης, ἔστω καὶ ἄρρητος κατὰ τὴν ποιοτικὴ του ἑτερότητα, τότε τὸ κριτήριον τῆς σχέσης (γὰρ τὴ συγκρότηση μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας) ἀναιρεῖ τὴν ἀντιθετικὴ διαστολὴ ἀντικειμενικότητος καὶ ὑποκειμενισμοῦ— ὅπως καὶ τὴ διαστολὴ φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς. Στὴν περίπτωσιν τοῦ κριτηρίου τῆς σχέσης διαστέλλουμε ἀντιθετικὰ μόνον τὴ γνωστικὴ ἐγκυρότητα τῆς ἐμπειρίας (ποὺ προσπορίζει ἢ κοινωνικὰ ἐπαληθεύσιμη σχέση) ἀπὸ κάθε δογματικῆ-ἀπριοριστικῆ «ἐγκυρότητα». Δογματικῆ-ἀπριοριστικῆ εἶναι ἡ «ἐγκυρότητα» τῆς νοησιαρχικῆς ἀντικειμενοποίησης τοῦ ὑπαρκτοῦ, ἢ θετικιστικῆ ἐκδοχῆ τῶν πληροφοριῶν τῶν αἰσθήσεων, ἢ αὐθαίρετη ταύτιση τῆς πραγματικότητος μὲ ἀφηρημένους ἀρχὰς ἢ ὑπερβατικὰς «ἀξίες».

7.43

Τὸ θεμελιώδες σφάλμα κάθε δογματικῆς ὄντολογίας, εἶναι ἡ ἐμμονὴ στὴ μέτρηση (ἐκτίμηση) τῶν ποιοτικῶν πιστοποιήσεων μὲ μέτρα ποσοτικῆς ἐπισήμανσης, ἢ ἡ ἀναγωγὴ ποιοτικῶν καὶ ποσοτικῶν πιστοποιήσεων σὲ ἀντι-κείμενα σχήματα νοητικῶν ὀρισμῶν. Ἔτσι, ἓνας συνεπὴς ὕλιστὴς ἐρμηνεύει τὴν ποιότητα τῆς καλλιτεχνικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς ἐμπνευσης μὲ τὴν ποσοτικὴ ἐπισήμανση νευροχημικῶν ἀντιδράσεων, νευρομεταβιβαστικῶν διεργασιῶν, κ.λπ. Καὶ ἓνας συνεπὴς ἰδεαλιστὴς ἀνάγει τοὺς συντελεστὰς τῆς ἰδιομορφίας τῶν φαινομένων στὸν δεδομένο καὶ οὐσιαστικὸ «λόγον» ποὺ τὰ προκαθορίζει—ταυτίζει τὴν πραγματικότητα μὲ δεδομένα ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία καὶ δίνει νόημα στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ καταφεύγοντας σὲ ὑπερβατικὰς, ἀφηρημένους ἀρχὰς καὶ ἀπόλυτες ἰδέες.

7.431

Καὶ στὶς δύο παραπάνω περιπτώσεις (τοῦ ὑλιστῆ καὶ τοῦ ἰδεαλιστῆ) ἢ ἀλήθεια ἢ τὸ ψεῦδος τῶν πιστοποιήσεων κρίνεται στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀντικειμενικοῦ κώδικα ἐπισήμανσης ποὺ ἔχει a priori υἱοθετηθεῖ, καὶ ὄχι στὸ ἐπίπεδο τῆς γνωστικῆς ἐγκυρότητας ποὺ ἔχει ἢ ὑπαρκτικὴ ἐμπειρία τῆς σχέσης. Ὅπωςδήποτε τὰ μαθηματικά, λ.χ., εἶναι μᾶλλον ἢ ἀποδοτικότερη γλῶσσα (ἢ κώδικας) γιὰ τὴ γνωστικὴ ἐπισήμανση μιᾶς ὀρισμένης «περιοχῆς» τῆς πραγματικότητας, ὅπως καὶ ἡ ὀρθὴ συλλογιστικὴ (ἢ *rationatio*) γιὰ τὴν ἐπισήμανση ἄλλων «περιοχῶν» τοῦ πραγματικοῦ. Ὅμως κανένας κώδικας ἢ δεδομένη γλῶσσα δὲν μπορεῖ νὰ ὀρίσει καὶ γνωστοποιήσει ἀντικειμενικὰ τὴν πραγματικότητα μιᾶς ἐρωτικῆς «ἐκπληξῆς» ἢ ἀνακάλυψης, τῆς αἰσθητικῆς προτίμησης, τῆς διαισθητικῆς σύλληψης, τῆς ἐτερότητας τῶν προσωπικῶν ἐνεργειῶν.

7.44

Εἶναι τουλάχιστον αὐθαίρετο νὰ θεωροῦμε ὡς πιὸ «πραγματικὴ» τὴ μετρητὴ (ἀντικειμενικὴ) πιστοποίηση μὲ βάση κάποιον a priori «ἀξιόπιστο» κώδικα, σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἄρρητη μοναδικότητα τῆς ὑποκειμενικῆς ἐμπειρίας. Γιατὶ καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἢ πιστοποίηση προκύπτει ἀπὸ τὴ σχέση (ἔμμεση ἢ ἄμεση) τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὴν πραγματικότητα, καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ σχέση δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ «ἐξέλθει» τὸ ὑποκείμενο γιὰ νὰ ἀξιολογήσει ἀντικειμενικὰ τὸ εἶδος τῆς σχέσης. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε ἀντικειμενικὴ ἀξιολόγηση τῆς γνωστικῆς ἐγκυρότητας ἔχει ὅπωςδήποτε συμβατικὸ χαρακτήρα, ἀπαραίτητο γιὰ τὴ χρηστικὴ ἐκδοχὴ τῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ ἀνεπαρκέστατο γιὰ τὴν ὄντολογικὴ ἐρμηνεία τῆς. Ὁ τρόπος νὰ πιστοποιοῦμε τὴν ὑπαρξὴ εἶναι καταρχὴν καὶ μόνο ἡ δική μας ὑπαρκτικὴ ἐμπειρία, ποὺ δὲν ὑποτάσσεται σὲ μετρητὰ μεγέθη καὶ ἀντικειμενικοὺς κώδικες ἐπισήμανσης, ἀλλὰ ἐπαληθεύεται μόνο μὲ τὴ διεύρυνση τῆς ἀναφορικότητας τῆς ἐμπειρίας—μόνο μὲ τὴν κοινωνικὴ ἐπικύρωση.

7.45

Εἶναι τουλάχιστον αὐθαίρετο νὰ θεωροῦμε ὡς πιὸ «πραγματικὸ»

τὸν μετρούμενο χρόνο μιᾶς χημικῆς ἀντίδρασης —ἢ τὸν προβλεπόμενο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς φυτοῦ χρόνο, ἢ τοὺς αἰῶνες ποὺ χρειάστηκαν γιὰ τὴν μετάβαση τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ λίθου στὴν ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ— σὲ σύγκριση μὲ τὴν ποιοτικὴ «στιγμὴ» τῆς καλλιτεχνικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς ἔμπνευσης ἢ τῆς ἐρωτικῆς «ἐκπληξῆς». Ἡ μετρητὴ πιστοποίηση ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἓνας ἀσήμαντος σὲ μέγεθος πλανήτης σὲ σύγκριση μὲ τὰ δισεκατομμύρια τῶν ἀστρικῶν σωμάτων τοῦ γαλαξία μας, δὲν μᾶς ἀποκαλύπτει «περισσότερη» ἢ διαφορετικοῦ τύπου (ἀξιολογικὰ ἀνώτερη) πραγματικότητα ἀπὸ αὐτὴν ποὺ μᾶς ἀποκαλύπτει ἡ ἐμπειρία τοῦ κάλλους ἑνὸς γήινου τοπίου—ἓνα ἡλιοβασίλεμα στὴ θάλασσα ἢ οἱ ἤχοι τοῦ δάσους στὸ ἀνοιξιάτικο πρωινό. Σὲ κάθε περίπτωση, αὐτὸς ποὺ γνωρίζει τίς ποικίλες «ὄψεις» τῆς πραγματικότητας —ποὺ συνειδητοποιεῖ τόσο τίς μετρητὲς πιστοποιήσεις ὅσο καὶ τίς ποιοτικὲς ἐκτιμήσεις— εἶναι τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο, καὶ κάθε προσπάθεια γιὰ μιὰ γνώση τῆς πραγματικότητας «ἄλλη» ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ἐξασφαλίζει ὁ τρόπος τῆς γνωστικῆς πρόσβασης τοῦ ὑποκειμένου στὴν πραγματικότητα (ὁ τρόπος τῆς σχέσης), εἶναι «φυσικὰ» ἀκατόρθωτη.

7.5

Ἡ ἀντιθετικὴ διαστολὴ φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς συντηρεῖται (ἢ καὶ προκύπτει) ἀπὸ τὴν ἀυθαίρετη ἐμμονὴ νὰ καθορίζουμε τὴν πραγματικότητα μὲ κάποιο τρόπο γνωστικῆς πρόσβασης ποὺ τὸν ἐκδεχόμαστε ὡς ἐξωυποκειμενικὸ καὶ παρέχοντα ἀντι-κείμενο ἔρεισμα γνωστικῆς βεβαιότητας. Καθορίζουμε π.χ., τὴν πραγματικότητα ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μὲ τὴ γνώση ποὺ μᾶς προσπορίζει ἢ λεγόμενη «τυπικὴ λογικὴ» (ἔστω καὶ ὡς ἀπολύτως ἀφηρημένη συλλογιστικὴ), ἢ ἡ αἰσθητὴ καὶ νοητὴ πιστοποίηση ἢ καὶ ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο—μεταφράζοντας τίς αἰσθητὲς καὶ νοητὲς πιστοποιήσεις σὲ μετρητὰ ἢ ἀριθμούμενα μεγέθη, σὲ ἀντι-κείμενο ἔρεισμα γνωστικῆς βεβαιότητας. Ὅμως ἡ ὁποιαδήποτε τέτοια ἐμμονὴ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἐπιλογὴ τρόπου γιὰ τὴ σχέση μας μὲ τὴν πραγματικότητα—προτίμηση ὀρισμένου εἴδους πιστοποιήσεων καὶ ἀποκλεισμὸς ἄλλων ἐμπειρικῶν πιστοποιήσεων. Καὶ ὅπως συμβαίνει συχνὰ μὲ τίς ὑποκειμενικὲς

ἐπιλογές, ἢ ἐμμονὴ στὸν τρόπο τῶν πιστοποιήσεων ποὺ ἔχουμε ἐπιλέξει παίρνει συνήθως τὸν χαρακτήρα ἐπιθετικῆς ἀπαξίωσης ἢ παραγνώρισης κάθε ἄλλου τρόπου σχέσης μὲ τὴν πραγματικότητα.

7.51

Ἐπιμένουμε λ.χ., νὰ θεωροῦμε τὸ φαινόμενο τῆς βιολογικῆς ζωῆς καὶ τῆς λογικῆς ὑπαρξῆς σὰν μιὰ ἀσήμαντη (δίχως παραπεμπτικὴ σημασία) τυχαιότητα, καὶ νὰ ἀμβλύνουμε τὸ «σκάνδαλο» τῆς ἐπιστημονικῆς μας διαπίστωσης ὅτι μόνο ὁ ἀπειροελάχιστος πλανήτης μας, μέσα στὰ δισεκατομμύρια τῶν ἀστρικῶν συστημάτων, ἔχει τὸ προνόμιο καὶ τὴν ἀποκλειστικότητα νὰ φιλοξενεῖ ζωὴ καὶ λογικὲς ὑπάρξεις. Ἡ ἐπιμένουμε νὰ πιστοποιοῦμε τὴ διαφοροποίηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ζῶο ὡς φυσικὴ διαφορὰ (καὶ ἐπομένως ποσοτικὴ) νευρο-εγκεφαλικῶν λειτουργιῶν—ἔστω κι ἂν ἡ ἴδια ἢ ἐπιστημονικὴ μας νευροφυσιολογία θέτει ὡς ὄριο τῶν ἐρμηνευτικῶν τῆς δυνατοτήτων τὴν αὐτοσυνείδητη ὑποκειμενικότητα ἢ τὴν ἑτερότητα τῶν ὑποκειμενικῶν ἐνεργειῶν. Ὅμως μιὰ τέτοια ἐμμονὴ πεισματικῆς αὐτο-απαξίωσης τοῦ ἀνθρώπου, ἔστω κι ἂν ἐμπίπτει στὶς ἀρμοδιότητες τῆς ψυχολογίας, ἔχει καὶ γιὰ τὴ φιλοσοφία μιὰ κάποια σημασία: γιὰτὶ ἀναιρεῖ αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ προσπαθοῦμε νὰ συντηρήσουμε—τὴν ἀντιθετικὴ διαστολὴ φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς. Τὴν ἀναιρεῖ, ἐπειδὴ ἡ ἐμμονὴ μας εἶναι μιὰ καθαρὰ μεταφυσικὴ ἐπιλογή, ποὺ θέλει ὥστόσο νὰ ἐμφανίζεται σὰν φυσικὴ πιστοποίηση.

7.6

Ἡ γνωστικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν πραγματικότητα δὲν περιορίζεται σὲ ἐκεῖνον μόνο τὸν τρόπο ποὺ εἶναι διαπιστωτικὸς καὶ ἐρμηνευτικὸς τῶν ὑπαρχόντων καὶ συντελουμένων ἢ καὶ καθοριστικὸς τοῦ προβλεπτοῦ χαρακτήρα τῶν γεγονότων. Γνωστικὴ σχέση εἶναι καὶ ἡ δημιουργικὴ παρέμβαση τοῦ ἀνθρώπου στὴν πραγματικότητα—ἀποκαλυπτικὴ τόσο τῶν δυνατοτήτων τῆς ὕλης-ἐνέργειας, ὅσο καὶ τῶν δυνατοτήτων τοῦ ὑποκειμένου νὰ καινοτομεῖ ἀπεριόριστα, ἐλεύθερο ἀπὸ κάθε

προκαθορισμὸ καὶ νομοτέλεια. Μὲ αὐτὸ τὸ νόημα, ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἓνας τροχὸς περιστράφηκε γύρω ἀπὸ σταθερὸ ἄξονα ἢ ἡ ἔμπνευση τοῦ Μότσαρτ ποὺ καταγράφηκε στὴν 40ῆ Συμφωνία του, εἶναι γεγονότα καθοριστικὰ τῆς πραγματικότητας μὲ ἓναν ἄλλο τρόπο ἀπὸ αὐτὸν μὲ τὸν ὁποῖο καθορίζει τὴν πραγματικότητα ἢ ἀνακάλυψη ἑνὸς καινούργιου γαλαξία στὸ σύμπαν. Ἡ ποσότητα τῶν πληροφοριῶν περὶ τῆς πραγματικότητας καὶ ἡ «ποιοτικὴ» ἑτερότητα τῶν δημιουργικῶν πραγματοποιήσεων τοῦ ὑποκειμένου δηλώνουν τὴν πολύμορφη δυναμικὴ τοῦ τρόπου τῆς γνωστικῆς σχέσης ποὺ καθορίζει τὴν πραγματικότητα.

7.61

Συγκρίνοντας τὸν καθοριστικὸ τῆς πραγματικότητας χαρακτήρα τῶν διαφοροποιημένων τρόπων γνωστικῆς σχέσης τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὰ συντελούμενα, δὲν ἀναφερόμαστε σὲ διαφοροποιήσεις τοῦ ποσοστοῦ χρησιμότητας τῶν ἀνθρώπινων ἐπιτευγμάτων. Ἀναφερόμαστε στὴ διαφοροποίηση τῶν δυνατοτήτων γνωστικῆς πρόσβασης στὴν πραγματικότητα—διαφοροποίηση ποὺ καὶ πάλι δὲν εἶναι μόνο ποσοτικὴ. Ἡ δυναμικὴ τοῦ τρόπου τῆς γνωστικῆς σχέσης δηλώνεται καὶ μὲ «ποιοτικὲς» διαφοροποιήσεις καὶ κλιμακώσεις τόσο τῶν ἐρμηνευτικῶν προσβάσεων ὅσο καὶ τῶν δημιουργικῶν παρεμβάσεων τοῦ ἀνθρώπου στὴν πραγματικότητα. Καὶ οἱ μὲν δημιουργικὲς παρεμβάσεις θὰ μπορούσαμε (σχηματικὰ) νὰ ποῦμε ὅτι διαφοροποιοῦνται ἀνάλογα μὲ τὴν πληρότητα φανέρωσης («καθορισμοῦ») τοῦ πραγματικοῦ χαρακτήρα τῆς ὑποκειμενικῆς ἑτερότητας. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐρμηνευτικὲς προσβάσεις διαφοροποιοῦνται ἐπίσης ὡς πρὸς τὸν «καθορισμὸ» τῆς πραγματικότητας, ἀνάλογα μὲ τὴν πληρότητα τῆς ὑποκειμενικῆς σχέσης μὲ τὸ ὑπαρκτὸ ποὺ ἡ καθεμιὰ ἐξασφαλίζει.

7.62

Παράδειγμα μεταφορικό, ἀλλὰ πάντως ἐπεξηγηματικὸ τῆς τελευταίας πρότασης: Μπροστὰ σὲ ἓναν ζωγραφικὸ πίνακα τοῦ Βὰν Γκόγκ (Van Gogh), τὰ ἐνδεχόμενα τῶν ἐρμηνευτικῶν

προσβάσεων είναι ποικίλα και ἄκρως διαφοροποιημένα—μὲ ἀντίστοιχη τὴ διαφοροποίηση τοῦ καθοριστικοῦ (γιὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ πίνακα) χαρακτήρα τῶν ἐρμηνευτικῶν αὐτῶν προσβάσεων. Μιὰ ἀπόλυτα θετικιστικὴ ἐρμηνευτικὴ πρόσβαση θὰ καθορίσει τὸν πίνακα ὡς τὴν πραγματικότητα ἑνὸς μουσαμᾶ καλυμμένου μὲ χρώματα. Μιὰ δεύτερη πρόσβαση θὰ καθορίσει τὸν πίνακα μὲ βάση τὴ θεματικὴ του—τὴν εἰκόνα τῆς πραγματικότητος ποὺ ὁ πίνακας ἀναπαριστᾷ. Μιὰ τρίτη πρόσβαση θὰ καθορίσει τὴν ὑποκειμενικὴ ἐκτίμηση τῆς αἰσθητικῆς πληρότητας τοῦ πίνακα (σχέδιο-χρῶμα-τεχνικὴ). Τέλος, μιὰ τέταρτη πρόσβαση θὰ ἀναγνωρίσει στὸν πίνακα τὸν εἰκαστικὸ λόγο ἑνὸς δημιουργοῦ προσώπου, τὴν ἑτερότητα τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ συγκεκριμένου καλλιτέχνη, τὸν ὅποιο ποτὲ δὲν συναντήσαμε ὡς αἰσθητὴ παρουσία ὅσοι ζοῦμε σήμερα, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου τὴν ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα «καθορίζει» ἡ πραγματικότητα τοῦ πίνακα. Καμιὰ ἀπὸ τὶς τέσσερις αὐτὲς ἐρμηνευτικὲς προσβάσεις δὲν εἶναι ψευδῆς ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸ τῆς πραγματικότητος τοῦ πίνακα, διαφοροποιεῖται ὅμως ὁ καθορισμὸς τῆς πραγματικότητος ἀνάλογα μὲ τὴν πληρότητα τῆς ὑποκειμενικῆς σχέσης ποὺ ἐξασφαλίζει κάθε ἐρμηνευτικὴ πρόσβαση.

7.621

Ἡ μεταφορικὴ σημασία τοῦ παραδείγματος ἀναφέρεται προφανῶς στὴ γνωστικὴ σχέση τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὴ φυσικὴ πραγματικότητα—διαφωτίζει, σὲ κάποιο ποσοστὸ, τὸ νόημα τῆς διαφοροποιημένης πληρότητας τῆς ὑποκειμενικῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν κόσμο. Μιὰ θετικιστικὴ ἐρμηνευτικὴ πρόσβαση θὰ καθορίσει τὴν κοσμικὴ πραγματικότητα ὡς σύνολο ἀντικειμένων καὶ καταστάσεων, ὕλης καὶ ἐνέργειας. Μιὰ δεύτερη πρόσβαση θὰ καθορίσει τὴν πραγματικότητα μὲ βάση τὴν ἀνθρωποκεντρικὴ ἐκτίμηση τῆς λειτουργικότητος ἢ χρησιμότητος τῶν δεδομένων ποὺ τὴν συνιστοῦν. Μιὰ τρίτη πρόσβαση θὰ καθορίσει τὴν ὑποκειμενικὴ ἐκτίμηση τῆς αἰσθητικῆς πληρότητας τοῦ κοσμικοῦ κάλλους. Τέλος, μιὰ τέταρτη πρόσβαση θὰ ἀναγνωρίσει στὴν κοσμικὴ πραγματικότητα τὴν ἑτερότητα μιᾶς

ἔλλογης δημιουργικῆς ἐνέργειας, τῆς ὁποίας τὸν «φορέα» δὲν συναντήσαμε ποτὲ ὡς αἰσθητὴ παρουσία, ἀλλὰ ποὺ τὸν προσωπικὸ χαρακτήρα τῆς ὑπαρξῆς του «καθορίζει» ἢ πραγματικότητα τοῦ κόσμου. Ὅπως καὶ στὸ παράδειγμα ἔτσι καὶ ἐδῶ, καμιὰ ἀπὸ τὶς τέσσερις αὐτὲς ἐρμηνευτικὲς προσβάσεις δὲν εἶναι ψευδῆς ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸ τῆς πραγματικότητος τοῦ κόσμου, διαφοροποιεῖται ὅμως ὁ καθορισμὸς τῆς πραγματικότητος ἀνάλογα μὲ τὴν πληρότητα τῆς ὑποκειμενικῆς σχέσης ποὺ ἐξασφαλίζει κάθε ἐρμηνευτικὴ πρόσβαση.

7.63

Ἄν ἡ ἐμπειρία τῆς σχέσης εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀφετηρία κάθε γνωστικοῦ γεγονότος —καὶ ἐπομένως ἡ πραγματικὴ καθορίζεται μόνον μὲσω τῆς σχέσης— τότε καὶ ἡ γνωστικὴ πρόσβαση στὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός (ἢ ἀπάντηση στὸ ὄντολογικὸ ἐρώτημα) ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴν ἀδιέξοδη ἐμπλοκὴ στὸν δυαλισμὸ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ, ὑποκειμενισμοῦ καὶ ἀντικειμενικότητος, φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς. Αὐτὴ ἡ ἀπεμπλοκὴ θὰ μπορούσε νὰ ἐπισημανθεῖ μὲ τὶς ἀκόλουθες δύο ἐνδεικτικὲς διαπιστώσεις:

7.631

α. Στὴ γνωστικὴ σχέση, ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς ὄρους ποὺ τὴν συνιστοῦν, ὁ ὑποκειμενικὸς συντελεστὴς κάθε γνωστικοῦ γεγονότος (τὸ «Self» ἢ ἡ αὐτοσυνείδητη ὑποκειμενικότης), ἂν καὶ εἶναι δεδομένο τῆς ἄμεσης καὶ καθολικῆς ἐμπειρίας, ὅμως δὲν ὑποτάσσεται σὲ φυσικοὺς καθορισμοὺς. Ὑπερβαίνει τόσο τὴ φυσικὴ «ἀντικειμενικότης» τοῦ αἰσθητοῦ, ὅσο καὶ τὸν νοητικὸ-ἀναγωγικὸ χαρακτήρα τοῦ μεταφυσικοῦ καθορισμοῦ.

7.632

β. Ἡ διαφοροποίηση τῶν ἐρμηνευτικῶν προσβάσεων (ἢ δημιουργικῶν παρεμβάσεων) στὴν πραγματικὴτητα, ὅπως καὶ ἡ πληρότητα τῶν ὑποκειμενικῶν σχέσεων μὲ τὸ ὑπαρκτὸ ποὺ ἐξασφαλίζει κάθε ἐρμηνευτικὴ πρόσβαση, εἶναι πραγματικὰ γεγονότα διαβάθμισης τῆς δυναμικῆς τῶν σχέσεων ἐπίσης

ἀνυπότακτα τόσο στὴ φυσικὴ «ἀντικειμενικότητα» τοῦ αἰσθητοῦ, ὅσο καὶ στὸν ὑπερ-εμπειρικὸ (νοητικὸ-ἀναγωγικὸ) χαρακτήρα τοῦ μεταφυσικοῦ καθορισμοῦ.

7.64

Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα, καὶ ἡ ἐρμηνευτικὴ πρόσβαση στὸ πρόβλημα τῆς αἰτιώδους ἀρχῆς τοῦ ὑπαρκτοῦ μπορεῖ νὰ ἀπεμπλακεῖ ἀπὸ τὸν δυαλισμὸ φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς. Συγκεκριμένα, ἡ ἀναγνώριση μιᾶς ἔλλογης δημιουργικῆς ἐνέργειας μὲ προσωπικὸ χαρακτήρα ποὺ συγκροτεῖ τὴ φυσικὴ πραγματικότητα (ἀναγνώριση ποὺ ἔχει τὴ γνωστικὴ τῆς ἀντιστοιχία στὴν ἐρωτικὴ «ἐκπληξη» ἢ στὴ «συνάντηση» μὲ τὴν προσωπικὴ ἑτερότητα τοῦ καλλιτέχνη μέσα ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ του δημιούργημα) εἶναι μιὰ ἐρμηνευτικὴ πρόσβαση ἀνυπότακτη στὶς «ἔξω-υποκειμενικὲς» (ἀντικειμενικὲς) βεβαιότητες τῆς φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς. Παραμένει ὅπωςδήποτε μιὰ πρόταση ἐρμηνευτικὴ, ποὺ διαφοροποιεῖται ἀπὸ ἄλλες ὡς πρὸς τὴν πληρότητα τῆς ὑποκειμενικῆς σχέσης ποὺ ἐξασφαλίζει μὲ τὴν κοσμικὴ πραγματικότητα.

7.641

Ποιὸς κρίνει τὴν πληρότητα τῆς ὑποκειμενικῆς (γνωστικῆς) σχέσης μὲ τὴν πραγματικότητα ποὺ ἐξασφαλίζουν οἱ διαφοροποιημένες ἐρμηνευτικὲς προσβάσεις στὸ ὑπαρκτό; Μὰ καὶ πάλι ἡ διευρυμένη ἀναφορικότητα τῆς σχέσης, ἡ κοινωνικὴ τῆς ἐπαλήθευση. Ὅσο γιὰ τὴ διαφοροποίηση τῶν κοινωνικῶν ἐπαληθεύσεων (χρονικὴ καὶ τοπικὴ διαφοροποίηση), αὐτὴ δὲν κρίνεται παρὰ μόνον στὸ ἐπίπεδο τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ—ἀφοῦ αὐτὴ συνιστᾷ τὴ δυναμικὴ τῶν πολιτιστικῶν διαμορφώσεων καὶ τῶν συνακόλουθων ἱστορικῶν μεταλλαγῶν. Ὅ,τι ὀνομάζουμε πολιτισμὸ (ὁ συνολικὸς τρόπος τοῦ κοινοῦ βίου) διαφοροποιεῖται ἀνάλογα καὶ μὲ τὶς κοινωνικὲς ἐπαληθεύσεις-ἀξιολογήσεις τῆς πληρότητας τῶν ὑποκειμενικῶν (γνωστικῶν) σχέσεων μὲ τὴν πραγματικότητα.

7.642

Πῶς κρίνεται (ἐπαληθεύεται ἢ ἀξιολογεῖται) στὰ πλαίσια ἐνὸς

κοινωνικοῦ συνόλου ἢ πληρότητα τῆς ὑποκειμενικῆς γνωστικῆς σχέσης μετὰ τὴν πραγματικότητα (καθορίζοντας καὶ τὴν πολιτιστικὴν τοῦ ἰδιαιτερότητα); Τὸ ἐρώτημα θὰ μπορούσε νὰ ἀπαντηθεῖ μετὰ τὴν παράθεση ἐνδεικτικῶν μόνο (καὶ ὄχι καθοριστικῶν τῆς κοινωνικῆς δυναμικῆς) κριτηρίων, ὅπως:

α. Τὸ ποσοτικὸ κριτήριον τῶν ἐρμηνευτικῶν τῆς πραγματικότητος προβλημάτων στὰ ὁποῖα ἀπαντᾷ ἡ γνωστικὴ σχέση (ὡς ἐρμηνευτικὴ πρόσβασις ἢ δημιουργικὴ παρέμβασις στὴν πραγματικότητα).

β. Τὸ κριτήριον τῆς καθολικότερης νοηματοδότησης τοῦ ἀνθρώπινου βίου ποὺ ἐξασφαλίζει ἡ γνωστικὴ σχέση μετὰ τὴν πραγματικότητα (: Ποιὸ νόημα ἢ περιεχόμενον παίρνει ἡ καθημερινότης τοῦ ἀνθρώπου μέσα ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ὑποκειμενικὴν τῆς σχέση μετὰ τὸν κόσμον, ποιά κοινωνικὴ δυναμικὴ ἐξασφαλίζει αὐτὴ ἢ σχέση, ποιά ἐλπίδα ἢ ὄραμα πραγματοποιήσεων ἐμπνέει).

7.643

Παράδειγμα ἐπεξηγηματικὸν στὰ παραπάνω ἐνδεικτικὰ κριτήρια: Ἡ πίστις μιᾶς κύπριας μάνας μετὰ δυὸ ἀγνοούμενους γιούς ὅτι ὁ κόσμος —κάθε ὑπαρκτὸν— εἶναι δημιούργημα τῆς ἀγάπης ἐνὸς προσωπικοῦ Θεοῦ ποὺ μετὰ «ἔρωτα μανικόν» μεριμνᾷ γιὰ τὰ παιδιά τῆς καὶ τὴν ἴδια, ἡ πίστις αὐτὴ ἔχει μιὰ κοινωνικὴ δυναμικὴ (καθοριστικὴ τῆς πραγματικότητος) ὅπωςδήποτε διάφορη ἀπὸ ὅ,τι ἡ βεβαιότης τῆς στατιστικῆς πῶς στοὺς ἑκατὸ ἀγνοούμενους οἱ ἐνενηταοκτὼ πρέπει νὰ θεωροῦνται νεκροί. Καὶ ταυτόχρονα ἡ πίστις αὐτὴ ἀπαντᾷ σὲ ἕνα ἀριθμὸν ὄντολογικῶν ἐρωτημάτων (γιὰ τὴν ὑπόστασις τῆς αὐτοσυνείδητης ὑποκειμενικότητος, γιὰ τὸν λόγον τῆς ἐνεργητικῆς ἐτερότητος τῶν φαινομένων τῆς ὕλης-ἐνέργειας, γιὰ τὴν συμπερασματικὰ συναγόμενες «σκοπιμότητες» στὴν συνθήκην ἐναρξῆς καὶ ἐξέλιξης τοῦ σύμπαντος, κ.λπ.) ὅπωςδήποτε διαφορῶν ἀπὸ ὅ,τι ἡ ἐκδοχὴ τῆς ἴδιας αὐτῆς πίστεως ὡς ἀπλῆς ψευδαίσθησις.

8. Νοηματοδότηση τοῦ βίου

Ἄν οἱ προτάσεις μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας ἐνδιαφέρουν ὄχι σὰν ἀφορμὴ ἀκαδημαϊκῆς ἀπλῶς ἀδολεσχίας, ἀλλὰ σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἀμεσότητα τοῦ ἀνθρώπινου βίου καὶ τῆς ἱστορικῆς πρακτικῆς, τότε ἡ νοηματοδότηση τῆς καθημερινότητας τοῦ ἀνθρώπου (ἢ νοηματοδότηση καὶ ὄχι μόνον ἡ φαινομενολογικὴ πιστοποίηση τῆς πολυμορφίας τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν πραγματικότητα) εἶναι τὸ δεύτερο θεμελιῶδες κριτήριον (μετὰ ἀπὸ αὐτὸ τῆς ἐμπειρίας) στὴν προοπτικὴ κριτικῆς ἐρμηνείας τοῦ ὑπαρκτοῦ ποὺ γιὰ λόγους συνειρμικῶν διευκολύνσεων τὴν προσδιορίσαμε ὡς ἀναθεωρητικὸ ἐμπειρισμό.

8.1

Ἡ διασάφηση τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στὴν ὅποια ἰδεολογικὴ νοηματοδότηση τῆς καθημερινότητας τοῦ βίου καὶ στὴ νοηματοδότηση ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὶς προτάσεις μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας, πρέπει νὰ παραπεμφθεῖ κατ' ἀρχὰς στὰ ὅσα ἀναφέραμε σχετικὰ μὲ τὴ διάκριση ἐμπειρικῆς πιστοποίησης καὶ δογματικοῦ ἀπριορισμοῦ, καθολικότητας τῆς σχέσης καὶ νοητικῆς μονομέρειας.

8.11

Ὅ,τι ὀνομάζουμε νοηματοδότηση τῆς καθημερινότητας τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ θεμελιῶδες κριτήριον στὴν προοπτικὴ τῆς κριτικῆς ἐρμηνείας τοῦ ὑπαρκτοῦ, ὅταν ἡ κριτικὴ μας πρόσβαση διερευνᾷ τὴ γνησιότητα ἢ ἀλλοτριώση τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ ὑπαρκτὰ—τὴν ἐμμονὴ στὴν ἐμπειρικὴ καθολικότητα τῆς σχέσης ἢ τὴν ἀλλοίωσίν της σὲ ἐξάρτηση, ὑποταγὴ, ἰδιοτελὴ ἀποσπασματικότητα, ἐξουσιαστικὴ ἰδιο-τροπία. Κίνδυνος ὑποταγῆς τῆς κριτικῆς στὴν ἰδεολογία ὑπάρχει, ὅταν ἡ νοηματοδότηση τῶν σχέσεων ἀγνοεῖ ἢ παραβιάζει τὸν ἐμπειρικὸ χαρακτήρα τῶν σχέσεων—ὅταν περιορίζει τὴ δυναμικὴ τῶν σχέσεων μὲ κάποιαν a priori δεοντολογίαν σχέσεων. Ἰδεολογικὴ ὅμως μονομέρεια συνιστᾷ καὶ ὁ ἐμπειρικὸς θετικισμὸς, ἢ ἐκδοχὴ τῆς ἐμπειρίας ὡς αὐταξίας—ἢ ἀγνοία ἢ ὁ ὑποβιβασμὸς τῆς

κριτικής νοηματοδότησης τῶν σχέσεων ποὺ διαστέλλει καὶ ἐπισημαίνει τὴν ἀλλοτριωτικὴ τῆς ἑτερότητας τοῦ ὑποκειμένου ἐμπειρία.

8.12

Παραδειγματικὴ ἐπεξήγηση στὴν παραπάνω πρόταση: α. Ἡ θετικιστικὴ νοηματοδότηση τοῦ ἀνθρώπινου βίου μὲ ἀποκλειστικὴ ἀναφορὰ στοὺς ὑλικούς ὄρους ἐπιβίωσης μετατρέπει τὴν οἰκονομία (μιὰ κοινωνικὴ σχέση) σὲ αὐτόνομη «φύση»—σὲ δεδομένη ἀναγκαιότητα ποὺ ἀντιστοιχεῖ ὄχι σὲ ἀνθρωπολογικὰ δεδομένα, ἀλλὰ στὴν αὐταξία τῆς παραγωγῆς. Οἱ ἀφηρημένες καὶ φετιχοποιημένες «ὀντότητες» τῆς οἰκονομίας—ἀγορά, κεφάλαιο, ἐργασία, κ.λπ.—διαμορφώνουν τὴν ἰδεολογία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἰδεολογία τυφλῶν σχέσεων ἀκοινωνήτων ἀτόμων. Ἀκόμα καὶ ὁ ρόλος τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος (ἢ ὀργανωμένη ἀνθρώπινη ἀπαίτηση) ἐξουδετερώνεται, ἀφοῦ πρώτη παραγωγικὴ δύναμη δὲν εἶναι πλέον οἱ ἐργάτες, ἀλλὰ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐνσωματωμένη στὴ σκοπιμότητα τῆς τεχνολογικῆς προόδου.

8.13

β. Εἶναι πιά κοινὸς τόπος ὅτι μόνη ἡ ἀναπροσαρμογὴ τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν (τῶν παραγωγικῶν σχέσεων) δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῆς ἀνθρώπινης ἀλλοτρίωσης, ἂν δὲν νοηματοδοτηθεῖ ἡ παραγωγικὴ διαδικασία στὴν προοπτικὴ τοῦ ἐξάνθρωπισμοῦ τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας. Ἐμπειρία ἀλλοτριωτικῆς ἐξαθλίωσης δὲν εἶναι μόνον ἡ οἰκονομικὴ ἔνδεια, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐπάρκεια ποὺ συντηρεῖ τὴν καταναλωτικὴ ἀποχάνωση. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀγχωτικῆς ἐπιδίωξης ὄλο καὶ περισσότερων δυνατοτήτων καταναλωτικῆς εὐχέρειας (ποὺ δὲν διαθέτει πιά οὔτε τὸν χρόνο οὔτε καὶ τὶς δυνάμεις γιὰ νὰ ἀπολαύσει τὰ ὅσα τοῦ ἐξασφαλίζει αὐτὴ ἡ εὐχέρεια), εἶναι ἐξίσου ἀλλοτριωμένος μὲ τὸν μηχανοποιημένο ἐργάτη ποὺ ἀνταλλάσσει τὴν ἐξαρτημένη χειρωνακτικὴ του ἐργασία μὲ τὴ δυνατότητα τῆς βιολογικῆς του ἐπιβίωσης.

8.14

γ. Ἡ ὑποταγή τῆς κριτικῆς στὴν ἰδεολογία ἐμφανίζεται κατεξοχὴν στὴ νοηματοδότηση τῶν πολιτικῶν σχέσεων ὡς προϋποθέσεων οἰκονομικῆς καὶ πάλι —ἀποκλειστικὰ— ἐξασφάλισης τῶν ἀτόμων. Ἡ πολιτικὴ συρρικνώνεται στὴν ἀντιπαράθεση τῆς ἐλεύθερης οἰκονομίας μὲ τὴν κρατικὰ ἐλεγχόμενη οἰκονομία—καὶ τὶς ἐνδιάμεσες «ἀποχρώσεις» τῶν δύο συστημάτων. Κοινὴ ἀφετηρία νοηματοδότησης τοῦ βίου εἶναι καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός: μιὰ ἰδεολογία ἐπιλογῶν ἀποτελεσματικότητας. Κριτήριό τῶν ἐπιλογῶν εἶναι ἡ προτίμηση ποσοτικῶν ἐξασφαλίσεων, ποὺ εὐκόλα ὑποτάσσεται στὴν ψυχολογικὴ ἀπαίτηση αὐτοκατοχύρωσης τοῦ ἀτόμου. Ὁ πολιτικὸς λόγος ἀπευθύνεται ὅλο καὶ περισσότερο στὴν ψυχολογικὴ αὐτὴ ἀνάγκη καὶ ὄχι στὴν κριτικὴ ἰκανότητα τοῦ πολίτη, γι' αὐτὸ καὶ ὀργανώνεται μὲ τὶς μεθόδους τῆς καταναλωτικῆς πειθοῦς, τοὺς κανόνες τοῦ μάρκετινγκ (marketing). Ἡ πολιτικοποίηση τῶν μαζῶν εἶναι, ὅλο καὶ περισσότερο, μιὰ ἐναπόθεση τῶν ἀτομικῶν ἀποστερήσεων καὶ ἀποτυχιῶν στὶς πειστικὲς ἐπαγγελίες τοῦ δημαγωγοῦ ἡγέτη ἢ τῆς «ἀλάθητης» ἡγεσίας τοῦ κόμματος. Ἔτσι ἡ πολιτικὴ ἐξελίσσεται σὲ μιὰ διαλεκτικὴ ἄκριτης ψυχολογικῆς προτίμησης καὶ τεχνολογικὰ ὀργανωμένης ἀποτελεσματικότητας. Ἡ ἰδεολογία τῆς ἀποτελεσματικότητας τρέφει τὴ λογικὴ τῆς κυριαρχίας, καὶ ἀναπόφευκτη κατάληξη τῆς χρησιμοθηρικῆς νοηματοδότησης τοῦ βίου ἐμφανίζεται ἡ αὐταρχικότητα τῆς ἐξουσίας—τελικὰ ὁ φασισμός, «ἡ μοίρα ποὺ περιμένει ὅλες τὶς σύγχρονες κοινωνίες» (Adorno).

8.15

Πίσω ἀπὸ τὶς σύγχρονες αὐτὲς μορφὲς ἀλλοτρίωσης τοῦ ἀνθρώπου βρίσκονται ὄχι μόνον συγκεκριμένες ἐπιλογὲς νοηματοδότησης τοῦ ἀνθρώπινου βίου, ἀλλὰ καὶ ἡ πραγματικὴ τους προϋπόθεση: μιὰ ὀρισμένη ὄντολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὑπαρκτοῦ. Καὶ ἡ ὄντολογικὴ ἐρμηνεία, ἔστω κι ἂν προκαλεῖ ἢ συντηρεῖ ἐμπειρικὰ πιστοποιημένες μορφὲς ἀδιέξοδης ἀποτυχίας τοῦ κοινωνικοῦ βίου, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀντιμετωπιστεῖ μὲ τὴν ἰδεολογικὴ ἀντιπαράθεση μιᾶς ἄλλης ἐρμηνείας, προϋποθετικῆς ἄλλων νοηματοδοτήσεων. Τὸ μόνον ποὺ μποροῦμε νὰ ἀντιτάξουμε

στὰ ἰδεολογικὰ φαντάσματα τῆς ἐποχῆς μας, εἶναι μιὰ νοηματοδότηση τῆς ὑποκειμενικῆς ὑπαρξῆς καὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἀνοιχτὴ στὴν κριτικὴ ἐπαλήθευση τῆς γνησιότητος ἢ ἀλλοτριώσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς πληρότητας τῶν σχέσεων μὲ τὸ ὑπαρκτὸ ποὺ αὐτὴ ἢ νοηματοδότηση προκαλεῖ καὶ ἐμπνέει.

8.2

Ἡ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ νὰ δώσει ἀπάντηση σὲ ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου. Μπορεῖ ὅμως νὰ δώσει νόημα στὰ προβλήματα—στὶς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τοὺς συνανθρώπους του καὶ μὲ τὸν κόσμο. Καὶ τότε ἡ φιλοσοφία μπορεῖ, πραγματικά, νὰ ἀλλάξει τὸν κόσμο.

8.21

Ἡ φιλοσοφικὴ ὄντολογία εἶναι μιὰ πρόταση νοήματος τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς καὶ τῶν σχέσεών της—μιὰ νοηματοδότηση τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως. Καὶ ἡ κριτικὴ ὄντολογία θεμελιώνει τὴν πρότασή της στὴν ὑπαρκτικὴ αὐτεπίγνωση τοῦ ὑποκειμένου ὡς ἐμπειρία ἐλευθερίας καὶ ἑτερότητας. Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἑτερότητα μᾶς γίνεται προσιτὴ ὡς γνωστικὸ-ἐμπειρικὸ γεγονός μέσα ἀπὸ τὴ σχέση καὶ τὴ δυναμικὴ ἀπροσδιοριστία τῆς σχέσης. Κριτήριον πραγματικότητας εἶναι ἡ ἐμπειρία τῆς σχέσης μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ ἡ ἐπαλήθευση τῆς γνησιότητος τῆς σχέσης μέσῳ τῆς κοινωνικῆς της διεύρυνσης—ἡ ἐπίσης ἀπροσδιόριστη δυναμικὴ τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος ποὺ συγκροτεῖ τὴν Ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμό.

9

Ἀλήθεια γιὰ τὴν κριτικὴ ὄντολογία εἶναι ἡ σχέση. Καὶ ἡ σχέση — ἐπομένως καὶ ἡ ἀλήθεια— δὲν εἶναι ποτὲ δεδομένη. Εἶναι κατόρθωμα.

BIBΛΙΑ ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΓΙΑΝΝΑΡΑ

Τὸ αἴνιγμα τοῦ κακοῦ

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, 2008, ISBN 978-960-8399-68-6

Ὄντολογία τῆς σχέσης

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, 2004, ISBN 978-960-8399-00-6

Τὸ ρητὸ καὶ τὸ ἄρρητο – Τὰ γλωσσικὰ ὅρια ρεαλισμοῦ τῆς μεταφυσικῆς

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, 2008, ISBN 978-960-7721-48-8

Ἡ ἀπανθρωπία τοῦ δικαιώματος

Ἐκδόσεις Δόμος, 2006, ISBN 978-960-353-041-1

Μετα-νεωτερικὴ Μετα-φυσικὴ

Ἐκδόσεις Δόμος, 2005

Τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ φαντασιῶδες στὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία

Ἐκδόσεις Δόμος, 2006, ISBN 960-7217-14-4

Προτάσεις Κριτικῆς Ὄντολογίας

Ἐκδόσεις Δόμος, 1995, ISBN 960-7217-50-0

Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ πρακτικὴ

Ἐκδόσεις Δόμος, 2006, ISBN 960-7217-24-1

Σχεδιάσμα εἰσαγωγῆς στὴ Φιλοσοφία

Ἐκδόσεις Δόμος, 2002, ISBN 960-7217-34-9

Τὸ πρόσωπο καὶ ὁ ἔρω

Ἐκδόσεις Δόμος, 2006, ISBN 978-960-7217-56-1

Χάιντεγκερ καὶ Ἀρεοπαγίτης

Ἐκδόσεις Δόμος, 2006, ISBN 960-353-046-8

Πολιτιστικὴ Διπλωματία – Προθεωρία ἐλληνικοῦ σχεδιασμοῦ

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, 2003, ISBN-13 978-960-7721-74-7

Τὰ καθ' ἑαυτὸν

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, 2005, ISBN 978-960-7233-81-3

Σχόλιο στὸ Ἄσμα Ἀσμάτων

Ἐκδόσεις Δόμος, 2003, ISBN 978-960-7217-35-6

Καταφύγιο Ἰδεῶν

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, 2007, ISBN 978-960-7721-55-6

Ἀόριστη Ἑλλάδα – Κοντσέρτο γιὰ δύο ἀποδημίες

Ἐκδόσεις Δόμος, 1999, ISBN 978-960-7217-91-2

Ἡ κόκκινη πλατεία καὶ ὁ θεῖος Ἀρθοῦρος

Ἐκδόσεις Δόμος, ⁵2006, ISBN 960-7217-33-0

Ἀνθολόγημα τεχνημάτων

Ἐκδόσεις Καστανιώτη, ²1993, ISBN 978-960-03-0604-0

Πείνα καὶ δίψα

Ἐκδόσεις Γρηγόρη, ⁵1997, ISBN 978-960-333-078-3

Ἀλφαβητάρι τοῦ Νεοέλληνα (Ἀνθολόγιο)

Ἐκδόσεις Πατάκη, ⁹2004, ISBN 960-378-533-4

Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ σώματος – Σπουδὴ στὸν Ἰωάννη τῆς Κλίμακος

Ἐκδόσεις Δωδώνη, 1971

Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἥθους

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, ³2002, ISBN 978-960-7721-81-5

Ὁρθοδοξία καὶ Δύση στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα

Ἐκδόσεις Δόμος, ⁶2006, ISBN 978-960-7217-54-7

Ἀλφαβητάρι τῆς πίστεως

Ἐκδόσεις Δόμος, ¹⁴2006, ISBN 978-960-7217-38-7

Ἡ Ἀπολογητικὴ

Ἐκδόσεις Γρηγόρη, ²1975, ISBN 978-960-222-038-2

Ἐρωτικῶν Ἀμφιλογία ἢ περὶ λιβελλοπράγμονος μοναχοῦ

Ἐκδόσεις Δόμος, 1989

Ἀλήθεια καὶ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας

Ἐκδόσεις Γρηγόρη, ²1997, ISBN 978-960-333-135-3

Ἐνάντια στὴ θρησκεία

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, ³2007, ISBN 978-960-8399-41-9

Ἡ κρίση τῆς προφητείας

Ἐκδόσεις Δόμος, ²1988

Τὸ προνόμιο τῆς ἀπελπισίας

Ἐκδόσεις Γρηγόρη, ²1973

Κεφάλαια Πολιτικῆς Θεολογίας

Ἐκδόσεις Γρηγόρη, ³1983

Ἡ Νεοελληνικὴ Ταυτότητα

Ἐκδόσεις Γρηγόρη, ⁴2001, ISBN 978-960-222-065-8

Κριτικὲς παρεμβάσεις

Ἐκδόσεις Δόμος, ⁴1993, ISBN 978-960-7217-68-4

Τὸ κενὸ στὴν τρέχουσα πολιτική

Ἐκδόσεις Καστανιώτη, ²1992, ISBN 978-960-03-0434-3

Ἑλλαδικὰ προτελεύτια

Ἐκδόσεις Καστανιώτη, 1992, ISBN 978-960-03-0869-3

Πολιτική Χρονογραφία 1: Χώρα ὑποχείρια παιγνίου

Ἐκδόσεις Καστανιώτη, 1994, ISBN 960-03-1240-0

Πολιτική Χρονογραφία 2: Ἀπερισκέπτως αὐτόχειρες

Ἐκδόσεις Καστανιώτη, 1994, ISBN 960-03-1241-9

Πολιτική Χρονογραφία 3: Κύκλος φαύλος στροβιλώδης

Ἐκδόσεις Καστανιώτη, 1994, ISBN 960-03-1242-7

Ἀφελληνισμοῦ παρεπόμενα

Ἐκδόσεις Κάκτος, ²2005, ISBN 978-960-382-611-8

Ἑλληνότροπος πολιτική

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, 1996, ISBN 978-960-7233-90-5

Ἀντιστάσεις στὴν ἀλλοτριώση

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, ²2008, ISBN 978-960-7721-12-9

Πολιτισμός, τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς

Ἐκδόσεις Κάκτος, ²2005, ISBN 978-960-382-613-2

Ἰγνηλασία νοήματος

Ἐκδόσεις Λιβάνη, 1998, ISBN 978-960-236-911-1

Ἡ παρακμὴ ὡς πρόκληση

Ἐκδόσεις Λιβάνη, 1999, ISBN 978-960-14-0034-1

Ἑλληνικὴ ἐτοιμότητα γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἐνοποίηση

Ἐκδόσεις Λιβάνη, 2000, ISBN 978-960-14-0186-7

Παιδεῖα καὶ γλώσσα (συλλογικὸ)

Ἐκδόσεις Πατάκη, ⁵2003, ISBN 978-960-378-832-4

Ἡ Ἀριστερὰ ὡς Δεξιὰ – Ἡ Δεξιὰ ὡς παντομίμα

Ἐκδόσεις Πατάκη, ²2001, ISBN 978-960-16-0025-3

Κομματοκρατία

Ἐκδόσεις Πατάκη, ³2004, ISBN 978-960-16-0407-7

Εἰς μικρὸν γενναῖοι – Ὁδηγίες χρήσεως

Ἐκδόσεις Πατάκη, 2003, ISBN 978-960-16-0763-4

Προφορικὴ ἀμεσότητα

Ἐκδόσεις Ἴανός, 2003, ISBN 978-960-7771-79-7

Ἡ λογικὴ ἀρχίζει μὲ τὸν ἔρωτα

Ἐκδόσεις Ἴκαρος, 2007, ISBN 978-960-8399-03-7

Κοινωνιοκεντρικὴ Πολιτικὴ: Κριτήρια

Ἐκδόσεις Ἑστία, 2005, ISBN 978-960-05-1213-7

Μαχόμενὴ ἀνελπιστία

Ἐκδόσεις Ἑστία, 2007, ISBN 978-960-05-1299-1

Ἐπαινος ψήφου τιμωρητικῆς

Ἐκδόσεις Ἴανός, 2007, ISBN 978-960-7827-73-9

Ἡ κατάρρευση τοῦ πολιτικοῦ συστήματος στὴν Ἑλλάδα σήμερα

Ἐκδόσεις Ἴανός, 2008, ISBN 978-960-7827-89-0

Τὸ πολιτικὸ ζητούμενο στὴν Ἑλλάδα σήμερα

Ἐκδόσεις Ἴανός, 2009, ISBN 978-960-6882-07-4

ΕΧΟΥΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΕΙ:

Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἥθους

στὰ ἀγγλικά: *The Freedom of Morality*

New York (SVP), 1984, ISBN 0-88141-028-4

στὰ γαλλικά: *La liberté de la morale*

Genève (Labor et Fides), 1983, ISBN 2-8309-0181-9

στὰ ἰταλικά: *La libertà dell'Ethos*

Bologna (Edizioni Dehoniane), 1984

στὰ ρουμανικά: *Libertatea moralei*

București (Editura Anastasia) 2002, ISBN 973-682-015-7

στὰ σερβικά: *Слобода Морала*

Крaзyjeвц: (Калeнић), 2007, ISBN 978-86-84183-19-6

στὰ οὐκρανικά: *Слобода etocy*

Київ (Дyx i Лiтepa), 2003, ISBN 966-7888-40-1

Χάιντεγγερ καὶ Ἀρεοπαγίτης ἢ περὶ ἀπουσίας καὶ ἀγνωσίας τοῦ Θεοῦ

στὰ ἀγγλικά: *On the absence and unknowability of God*

London-New York (T. & T. Clark International), 2005,

ISBN 0-567-04532-3

στὰ γαλλικά: *De l'absence et de l'inconnnaissance de Dieu*

Paris (Éditions du Cerf), 1971
στὰ ἰταλικά: *Heidegger e Dionigi Areopagita*
Roma (Città Nuova Editrice), 1995, ISBN 88-311-0105-6
Ignoranza e conoscenza di Dio
Milano (Editoriale Jaca Book), 1973
στὰ ρουμανικά: *Heidegger și Areopagitul*
București (Editura Anastasia), 1996, ISBN 973-9239-15-3
στὰ ρωσικά: *Хайдеззер и Ареоназум, или об отсумствии и непознаваемости Бога*
Москва (Росспэн), 2005
στὰ σερβικά: *Хайдезер и Дионисије Ареоназум*
Врњачка Бања (СВ. Симеона Мироточивог), 1997
στὰ σλοβενικά: *Heidegger in Areopagit aii o Bozji odsotnosti in respoznatnosti*
(Nova revija), 1991

Ἄλφαβητάρια τῆς πίστεως
στὰ ἀγγλικά: *Elements of Faith*
Edinburgh (T. & T. Clark), 1991, ISBN 0-567-29190-1
στὰ γαλλικά: *La foi vivante de l'Église*
Paris (Éditions du Cerf), 1989, ISBN 2-204-03160-7
στὰ ἰταλικά: *La fede dell'esperienza ecclesiale*
Brescia (Queriniana), 1993, ISBN 88-399-0717-3
στὰ ρουμανικά: *Abecedar al credinței*
București (Editura Bizantină), 1996, ISBN 973-96756-7-0
στὰ ρωσικά: *Вера церкви*
Москва (Центр по изучению Религий), 1992, ISBN 5-87078-001-2
στὰ σερβικά: *Азбуни Вере*
Нови Сад (Беседа), 2008, ISBN 978-86-86117-15-1

Ὁρθοδοξία καὶ Δύση στὴ νεώτερη Ἑλλάδα
στὰ ἀγγλικά: *Orthodoxy and the West*
Brookline, Mass. (Holy Cross Orthodox Press), 2006, ISBN 1-885652-81-X
στὰ ρουμανικά: *Ortodoxie și Occident*
București (Editura Bizantină), 1995, ISBN 973-96756-6-3

Τὸ πρόσωπο καὶ ὁ ἔρωσ

στὰ ἀγγλικά: *Person and Eros*

Brookline, Mass. (Holy Cross Orthodox Press), 2007, ISBN 978-1-885652-88-1

στὰ γερμανικά: *Person und Eros*

Göttingen (Vandenhoeck & Ruprecht), 1982, ISBN 3-525-56250-0

στὰ ρουμανικά: *Persona și Eros*

București (Editura Anastasia), 2000, ISBN 973-9374-57-3

στὰ ρωσικά: ***Избранное: Лиуность и Эрос***

Москва (Росспэн), 2005, ISBN 5-8243-0647-8

στὰ σερβικά: ***Лиуность и Эрос***

Нови Сад (Беседа), 2009, ISBN 978-86-86117-34-2

Μετα-νεωτερική Μετα-φυσική

στὰ ἀγγλικά: *Postmodern Metaphysics*

Brookline, Mass. (Holy Cross Orthodox Press) 2004, ISBN 1-885652-80-1

Σχόλιο στὸ Ἴσμα ἀσμάτων

στὰ ἀγγλικά: *Variations on the Song of Songs*

Brookline, Mass. (Holy Cross Orthodox Press), 2005, ISBN 1-885652-82-8

στὰ γαλλικά: *Variations sur le Cantique des Cantiques*

Paris (Desclée de Brouwer), 1992, ISBN 2-220-03273-6

στὰ ἰταλικά: *Variazioni sul Cantico dei Cantici*

Sotto il Monte (Servitium Editrice), 1997, ISBN 88-8166-044-X

στὰ οὐκρανικά: ***Варіації на тему Писни Писень***

Київ (Дух і Літера), 2003, ISBN 966-7888-44-4

στὰ ρωσικά: ***Варіації на Песнь Песней***

Москва (Росспэн), 2005

Σχεδιάσμα εἰσαγωγῆς στὴ φιλοσοφία

στὰ γαλλικά: *Philosophie sans rupture*

Genève (Labor et Fides), 1984, ISBN 2-8309-0046-4

στὰ σερβικά: ***Философија из новог узла***

Врњачка Бања (СВ. Симеона Мироточивог'), 2000

στὰ οὐκρανικά: ***Нерозривна Філософія***

Київ (Основи), 2000, ISBN 966-500-171-X

Ἀλήθεια καὶ ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας

στὰ γαλλικά: *Vérité et unité de l'Église*

Grez-Doiceau: (Éditions Axios), 1989, ISBN 2-87296-000-7

στὰ ἰταλικά: *Verità e unità della Chiesa*

Milano-Schio (Cens-Interlogos), 1995, ISBN 88-8078-090-5

στὰ ρουμανικά: *Adevărul și unitatea Bisericii*

București (Editura Sophia), 2009, ISBN 978-973-136-129-1

Adevărul și unitatea Bisericii

Iași (Trinitas), 2008, ISBN 978-973-155-092-3

στὰ σερβικά: *Истина и јединство цркве*

Нови Сад (Беседа), 2003

στὰ ρωσικά: *Истина и единство Церкви*

Москва (Свято-филаделфийский православно-христианский институт), 2006, ISBN 5-89100-064-4

Πείνα καὶ δίψα

στὰ ρουμανικά: *Foamea și setea*

București (Editura Anastasia), 2000, ISBN 973-9374-73-5

στὰ φινλανδικά: *Nälkä ja Jano*

Joensuu (Ortokirja), 1991, ISBN 951-95896-8-6

Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ σώματος

στὰ σερβικά: *Метафизика Тела*

Нови Сад (Беседа), 2005, ISBN 86-86117-00-7

Συλλογὴ δοκιμίων

στὰ βουλγαρικά: *Кризата като предизвикателство*

София (Лик), 2002, ISBN 954-607-566-3

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ «ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ
ΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ» ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ
ΓΙΑΝΝΑΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΤΟ ΜΑΪΟ ΤΟΥ 2010
ΣΤΟ «ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ», ΜΕ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-
ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΗΡΩΣ ΜΑΚΡΗ,

¹ Μιὰ θετικὴ προσέγγιση τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο κατανοοῦμε τὸν «πυρήνα» ἢ τὴν ὑπόσταση τοῦ ὑποκειμένου, μπορεῖ νὰ βρεῖ ὁ ἀναγνώστης στὶς ἀναλύσεις τοῦ ὄρου *Self* ποὺ χρησιμοποιεῖ στὶς μελέτες του ὁ νευροφυσιολόγος Sir John Eccles ἢ τοῦ ὄρου *Kern* ποὺ πρωτοχρησιμοποίησε ὁ Freud καὶ στὴ συνέχεια ὁ Lacan. Βλ. ἐνδεικτικὰ: J.C. ECCLES, *Facing Reality*, Springer-Verlag (Heidelberg Science Library) 1970.—Τοῦ ΙΔΙΟΥ, *The Understanding of the Brain*, Mc Graw-Hill, New York 1973. — Karl POPPER-John ECCLES, *The Self and Its Brain*, Springer-Verl., Heidelberg, Berlin, London, New York, 1977. — Jacques LACAN, *Le séminaire*, livre XI: Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse, texte établi par Jacques-Alain Miller, Paris (Éditions du Seuil) 1973.

² Ἡ φυσικὴ ἐντύπωση δὲν συγκροτεῖ ὅπωςδὴποτε γεγονὸς σχέσης. Τὰ ζῶα ἔχουν ἐντυπώσεις, ἀλλὰ ὄχι καὶ σχέσεις. «Τὸ ζῶο δὲν σχετίζεται μὲ τίποτα, δὲν ἔρχεται σὲ καμιὰ ἀπολύτως σχέση. Γιὰ τὸ ζῶο ἡ σχέση του μὲ τὰ ἄλλα δὲν ὑπάρχει ὡς σχέση»: MARX, *Die deutsche Ideologie*, στὶς *Frühschriften*, ἔκδ. Landshut, Stuttgart (Kröner-Verl.) 1971, σελ. 357.

³ LACAN, ὁ.π., σελ. 180: C'est la libido, en tant que pur instinct de vie c'est-à-dire de vie immortelle, de vie irrépressible, de vie qui n'a besoin, elle, d'aucun organe, de vie simplifiée et indestructible.

⁴ Οὕτως εἰκόνας τῶν ὀρωμένων πραγμάτων ἢ ὄψις ἐνέγραψεν ἐν τῷ φρονήματι: ΓΟΡΓΙΑΣ, *Frgm.* 11(17), Diels-Kranz II, σελ. 293, 20.

⁵ *Frgm.* 142, Diels-Kranz II, σελ. 170.

⁶ *Περὶ ψυχῆς* Γ7, 431a 16-17—Γ8, 432a 10-14.

⁷ Βλ. ECCLES, *Facing Reality*, σελ. 44-46, 65-66, 80-84, 90-96.

—Τοῦ ΙΔΙΟΥ, *Objectivity in the neurobiological sciences: The dialogue between philosophers on the mind-brain problem*, Πρακτικά τοῦ Γ' Διεθνοῦς Ἀνθρωπιστικοῦ Συνεδρίου, Ἀθήνα (Ἐκδ. Ἑλλην. Ἀνθρωπ. Ἑταιρείας) 1977.

⁸ POPPER, *Indeterminism is not enough*, «Encounter» 40 (1973) σελ. 20-26.—Ἐπίσης, POPPER-ECCLES, *Das Ich und sein Gehirn*, München-Zürich (Piper-Verl.) 1982, σελ. 637 κ.έ.

⁹ ECCLES, *Objectivity... καὶ Facing Reality*, σελ. 174-175, *Das Ich und sein Gehirn*, σελ. 448.

¹⁰ Γ. ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ φυσικοὶ νόμοι στὸ σύμπαν*. «Μνήμη» Γεωργ. Πετρόπουλου, τόμος Β', Ἀθήνα (Ἐκδ. Σάκκουλα) 1984, σελ. 36.

¹¹ Βλ. Μ. D. PAPAGIANNIS (editor), *Strategies for the Search for Life in the Universe*, Reidel, Dordrecht - Holland, Boston - U.S.A., 1980.—M. REES, *Our Universe and Others*, Quarterly Journal of Royal Astronom. Society, 33 22/109, 1981.

¹² *Le Séminaire XI*, σελ. 23.

¹³ *Ökonomisch-philosophische Manuskripte (1844)*, Marx-Engels-Werke, (O) Berlin (Dietz-Verl.). Ergänzungsband, I. Teil, σελ. 517.

¹⁴ *Die deutsche Ideologie*, στὶς *Frühschriften*, σελ. 357.

¹⁵ Βλ. Χρ. ΓΙΑΝΝΑΡΑ, *Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ πρακτικὴ*, Ἀθήνα (Ἐκδ. «Δόμος») 1984, σελ. 66-69, ὅπου οἱ σχετικὲς παραπομπές.

¹⁶ *The Open Society and its Enemies*, τόμος II, έλλ. μτφρ. Ειρήνης Παπαδάκη, Άθήνα (Έκδ. «Δωδώνη») 1982, σελ. 312.

¹⁷ *Ökon.-phil. Manuskripte*, σελ. 462 κ.έ.

¹⁸ *Die deutsche Ideologie*, στὶς *Frühschriften*, σελ. 349.

¹⁹ *Die deutsche Ideologie*, στὶς *Frühschriften*, σελ. 348.

²⁰ *Die deutsche Ideologie*, στὶς *Frühschriften*, σελ. 349.

²¹ *Die deutsche Ideologie*, στὶς *Frühschriften*, σελ. 358.

²² *Die deutsche Ideologie*, στὶς *Frühschriften*, σελ. 357.

²³ *Das Kapital*, (O) Berlin (Dietz-Verl.) 1957, τόμος I, σελ. 76.

²⁴ *Das Kapital*, τόμος I, σελ. 76 κ.έ.

²⁵ *Das Kapital*, τόμος I, σελ. 78.

²⁶ *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*, στὶς *Frühschriften*, σελ. 207.

²⁷ *Ἡθικὰ Νικομάχεια* 5,8, 1133α 16-18 καὶ 8-10.

²⁸ ὄ.π., 19.

²⁹ ὄ.π., 19-24.

³⁰ Ὡ.π., 1133β 16-18.

³¹ Ὡ.π., 1133α 30, 31.

³² Τὴν «κατοχύρωση» τῆς συντομογραφικῆς αὐτῆς παρουσίας τῶν ἀπόψεων τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τῶν σχολαστικῶν, μὲ παραπομπὲς στὰ κείμενα ἀλλὰ καὶ σὲ δευτερεύουσα βιβλιογραφία, μπορεῖ νὰ βρεῖ ὁ ἀναγνώστης στὰ βιβλία μου: *Σχεδιάγραμμα Εἰσαγωγῆς στὴ Φιλοσοφία*, Ἀθήνα (Ἐκδόσεις «Δόμος») 2002.—*Τὸ Πρόσωπο καὶ ὁ Ἔρωσ*, Ἀθήνα (Ἐκδ. «Δόμος») 2006, § 71 κ.έ.

³³ *Das Kapital*, τόμος I, σελ. 85: Οἱ παλαιὲς ἐκεῖνες κοινωνικὲς ὀργανώσεις τῆς παραγωγῆς εἶναι, σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀστικὴ κοινωνία, ἐξαιρετικὰ ἀπλούστερες καὶ διαφανέστερες. Στηρίζονται ὅμως εἴτε στὴν ἀνωριμότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου, ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα ἀποκόψει τὸν ὀμφάλιο λῶρο ποὺ τὸν συνδέει μὲ τοὺς συνανθρώπους του σὲ μιὰ πρωτόγονη φυλετικὴ κοινωνία, εἴτε σὲ ἄμεσες σχέσεις ἐξάρτησης. Μποροῦν νὰ γεννηθοῦν καὶ νὰ ἰσχύσουν μόνο ὅταν ἡ ἀνάπτυξη τῆς παραγωγικῆς δύναμης τῆς ἐργασίας δὲν ἔχει ξεπεράσει ἕνα χαμηλὸ στάδιο καὶ τὴ συνακόλουθη δέσμευση τῶν σχέσεων στὰ πλαίσια τῆς ὕλικῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ τους καὶ μὲ τὴ φύση. Αὐτὴ ἡ πραγματικὴ δέσμευση ἀντανανκλᾶται ἰδεατὰ στὶς ἀρχαῖες φυσικὲς καὶ λαϊκὲς θρησκείες.

³⁴ *Das Kapital*, τόμος II, Μέρος τρίτο, Κεφ. 18 II, σελ. 359-360.

³⁵ *Das Kapital*, τόμος I, σελ. 85.

³⁶ *Die deutsche Ideologie*, στὶς *Frühschriften*, σελ. 347.

³⁷ Ἡ ἰδεαλιστικὴ αὐτὴ σχηματοποίηση δὲν ἀπουσιάζει καὶ ἀπὸ τὴ

σκέψη τοῦ Μάρξ. Ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὴ διατύπωση ποὺ σχολιάζουμε, γράφει: «Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο παράγουν οἱ ἄνθρωποι τὰ μέσα τῆς ζωῆς τους, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ διαθεσιμότητα τῶν μέσων ζωῆς καὶ τὴ δυνατότητα ἀναπαραγωγῆς τους. Αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀποκλειστικὰ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἀναπαραγωγή τῆς φυσικῆς ὑπαρξῆς τῶν ἀτόμων. Εἶναι πολὺ περισσότερο μιὰ καθορισμένη μορφή δραστηριότητας αὐτῶν τῶν ἀτόμων, ἕνας καθορισμένος τρόπος ἐξωτερίκευσης τῆς ζωῆς τους, ἕνας καθορισμένος τρόπος ζωῆς τῶν ἀτόμων».

³⁸ Παναγ. ΚΟΝΔΥΛΗ, *Ἡ κριτικὴ τῆς μεταφυσικῆς στὴ νεότερη σκέψη*, Ἀθήνα («Γνώση») 1983, σελ. 167.

³⁹ Γιὰ κάποια συμβολή μου στὸ πρόβλημα, ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ ἀνατρέξει στὸ βιβλίο μου: *Ὁρθὸς λόγος καὶ κοινωνικὴ πρακτικὴ*, Ἀθήνα («Δόμος»), 2006.

⁴⁰ *Mein Weltbild*, 1934, σελ. 168.

⁴¹ *The Open Society...*, τόμος II, ἑλλην. μτφρ. σελ. 32-33.